

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
EKONOMIKAS UN VADĪBAS FAKULTĀTE
FINANŠU INSTITŪTS

**PRIVĀTPERSONU KREDITĒŠANA
KOMERCBANKĀS**

CREDITING OF PRIVATE PERSONS
IN COMMERCIAL BANKS

MAGISTRA DARBS

Autors: **Jurijs Stepanovs**
Stud.apl.: js 05105

Darba vadītājs: Dr.oec.asoc.profesors
Aleksandrs Gutkins

Rīga 2007

ANOTĀCIJA

Piedāvātā maģistra darba temats - "Privātpersonu kreditēšana komercbankās".

Mājsaimniecību kreditēšanas tirgus dinamiskā attīstība, tā specifika, būtiski ietekmē kā valsts ekonomiku kopumā, tā arī katra iedzīvotāja labklājības līmeni, sabiedrības sociālo struktūru un noslāņošanās pakāpi.

Maģistra darba būtību izskaidro ekonomiski pamatota privātsektora pastāvīgi augošā pieprasījuma apmierināšanai finansu resursu trūkums, kas nosaka stabilu augsta līmeņa pieprasījumu uz ekonomisko subjektu daļas brīviem līdzekļiem, kurus viņi ir gatavi piegādāt uz noteiktu termiņu par noteiktu maksu. Šajā sakarā veidojas kreditoru risks, kas ir saistīts ar ieguldīto līdzekļu atgūšanas vienošanās atrunātajā termiņā un apjomā nodrošināšanu. Savukārt aizņēmējus uztrauc jautājums par resursu iegādes cenas lieluma atbilstību reālai situācijai finansu tirgū.

Piedāvātā darba mērķis - privātpersonu kreditēšanas tirgus komercbankās pētīšana un analīze, vājo momentu definēšana un iedzīvotāju kreditēšanas sistēmas dažu problēmu risināšanas iespēju izstrāde.

Maģistra darba pētījumu rezultātā tika izskatīta un izanalizēta privātpersonu kreditēšanas sociāli ekonomiska nozīme, piedāvāti kreditēšanas attīstības risinājumi privātpersonām dzīves apstākļu uzlabošanai, kā arī izskatītas izglītības ieguves perspektīvas ar kreditēšanas palīdzību.

Izvirzīto uzdevumu risināšanai darba autors izmanto periodiskos izdevumus, t.i. statistisko, analītisko, publicistisko, informatīvus materiālus, kā arī sabiedrisko viedokli pētošo kompāniju atskaites, normatīvo aktu un interneta portālu datu bāzes. Turklāt, analīzes objekta izpētei, autors lieto sekojošas pētīšanas metodes: matemātiskās, statistiskās un ekonomiskās metodes, t.sk. salīdzināšana, grupēšana, vidējo un relatīvo lielumu aprēķināšana un analīze un citi.

Maģistra darba saturu nosaka izvirzīto uzdevumu sasniegšanās mērķis.

Darba saturs tiek atspoguļots uz 93 lapām, izmantojot 5 tabulas, 11 attēlus, 6 formulas.

ANNOTATION

The theme offered in magister's work is " Crediting of private persons in commercial banks ". Dynamic development of the market of crediting of house facilities and its specificity render the significant influence on economy as a whole and on the level of well-being of each person, social structure and a degree of stratification.

The essence of magister work is explained by the economically proved shortage of financial resources for the satisfaction of a constantly growing demand of a private sector causes a stable high level of demand on available assets of the certain part of economic subjects, which are ready to extend monetary assets for the certain term, for the certain payment. In this case there is a risk for creditors in a question of maintenance of return of the enclosed assets during the time certain by the agreement. The borrower, in his turn, is anxious by a question of reception of resources at the price, that is corresponding a real situation in the financial market.

The purpose of the offered work is studying and the analysis of features of development of the market of crediting of private persons in commercial banks, revealing of weaknesses of process and development of possible variants of the decision of some problems in the system of crediting of the population.

As a result of researches have been considered and analysed socially economic value of crediting of private persons. Decisions on development of crediting of private persons for improvement of living conditions are offered. The prospects of crediting for reception of formation are considered.

For maintenance of the decision of the problems put before the author, in great volume reports of researches of the enterprises investigating public opinion, materials of periodicals, including statistical, analitical, publicistic, information, and also statutory acts, a database of the Internet portals are used. Except all that for the analysis of the object of research the author uses mathematical, statistical and economic methods of comparison, a grouping, calculation and the analysis of average and relative sizes.

The maintenance of the work has specified the purpose of achievement of the problems put before the author.

The maintenance of work is reflected in 93 sheets with use of 5 tables, 11 images, 6 formulas.

SATURS

IEVADS	5
1. PRIVĀTPERSONU KREDITĒŠANAS SOCIĀLI EKONOMISKA NOZĪME	9
2. PRIVĀTPERSONU KREDITĒŠANAS TIESISKI EKONOMISKĀ BĀZE.....	21
2.1. Pieprasījuma un piedāvājuma analīze privātpersonu kreditēšanas tirgū Latvijā.....	24
2.2. Normatīvi tiesiskās regulēšanas un likumdošanas aspektu ietekme uz privātpersonu kreditēšanas attīstību	34
2.3. Kredītresursu avoti	44
2.4. Ar privātpersonu kreditēšanu saistošo risku novērtēšana un to minimizācijas iespējas	53
3. PRIVĀTPERSONU KREDITĒŠANAS PERSPEKTĪVAS LATVIJĀ	57
3.1. Privātpersonu aizdevumu veidu klasifikācija bankās un tās pamatprincipi.....	59
3.2. Privātpersonu dzīves apstākļu uzlabošanas kreditēšanas attīstības perspektīvas.....	62
3.3. Privātpersonu izglītības ieguves kreditēšanas perspektīvas	67
SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI	82
IZMANOTĀS LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS	90

IEVADS

Latvijas Republika izteica savu vēlmi iestāties Eiropas Savienībā (ES) 1995.gada 27.oktobrī, kad Latvijas valdība iesniedza tajā laikā ES prezidējošajai valstij Spānijai pieteikumu dalībai ES. Jau ar 2004.gada 1.maiju Latvija kļuvis par pilnvērtīgu ES dalībnieku.

Latvijas Republikas kurss virzībā uz ES kontrolējamo sociāli ekonomisko telpu paredz dažu noteiktu, normatīvos aktos atrunātu prasību izpildi, to starpā arī iedzīvotāju labklājības līmeni raksturojošu radītāju atbilstību ES dalībvalstu prasībām nodrošināšanu.

Labklājības rādītāji iekļauj sevī arī mājsaimniecību reālo ienākumu līmeni, kas nodrošina valsts iedzīvotājiem labumu daudzumu un kvalitāti atbilstoši šiem ienākumiem, tai skaitā, nomaksu.

Latvijas un daudzu citu postpadomju sistēmas valsts makroekonomiskā realitāte ir zemi iedzīvotāju ienākumi un, attiecīgi, nepietiekošs maksāspējīgs preču un pakalpojumu pieprasījums.

Lai nodrošinātu ES līmenim atbilstošus dzīves apstākļus liela nozīme ir iespējai valsts iedzīvotājiem iegādāties kredītresursus savu vajadzību apmierināšanai. Tādu iespēju tirgus ekonomikas apstākļos piedāvā ļoti daudzie finansu uzņēmumi: bankas, krājsabiedrības, līzings kompānijas, kā arī uzņēmumi, kuru pamatdarbība neiekļauj sevī finansiālo pakalpojumu sniegšanu, tai skaitā mazumtirdzniecības, izglītības, celtniecības un citi. Daudzie ražošanas, tirdzniecības un servisu nodrošinošie uzņēmumi sadarbojas ar profesionālām kredītiestādēm (komercbankām, līzings kompānijām), pārdodot savus gala produktus uz nomaksu, kas savukārt paaugstina piedāvāto kredītu apkalpošanas, uzraudzības un administrēšanas kvalitāti un samazina uzņēmumiem ar kredītēšanu saistītos izdevumus.

Visā civilizētajā pasaulē, tai skaitā, arī ES valstīs, ir sen izstrādāta un veiksmīgi darbojas mājsaimniecību kredītēšanas sistēma, kas dod iespēju apmierināt tām savas vajadzības un atlikt maksājumus par iegādi uz noteiktu laiku par noteiktu maksu (aizdevuma procentu likme- kredītresursu cena).

Privātpersonu kredītēšana pēdējā laikā ir ārkārtīgi populāra un tās attīstība ātri progresē gan Latvijā, gan citās Baltijas valstīs. Šo procesu veicināšanā ir ieinteresēti visi sabiedrības slāņi- tirgus procesu dalībnieki:

- uzņēmēji - patērētāji preču, pakalpojumu ražotāji un piegādātāji,
- valsts- finansēšanas un kredītēšanas procesus reglamentējošā institūcija,
- mājsaimniecības - piedāvāto labumu un finansiālo pakalpojumu patērētāji,

- kā arī kredītiestāžu sektora pārstāvji un finanšu pakalpojumu sniedzēji - komercbankas.

Privātpersonu kreditēšanas tirgus strauji attīstās, izraisot asu konkurenci banku sektorā par klientu piesaisti gan kā finanšu produktu patērētāju, gan kā brīvo naudas līdzekļu piegādātāju - ieguldītāju. Šī konkurence izpaužas kā agresīvs mārketinga, tai skaitā kredītresursu dempinga cenās, piedāvātajā kreditēšanas apjomā (attiecība pret nodrošinājumu vērtību) un atmaksas termiņā, kas paaugstina kredītriska līmeni cīņā par klientu.

Piedāvātajā darbā autors neanalizēs tādu parādību ka nekorektus, neētiskus mārketinga paņēmienus konkurences cīņā - nepatiesā reklāma, masu mediju līdzekļu izmantošana konkurentu diskreditācijai un citi.

Privātpersonu kreditēšanas procesa tiesiski ekonomiskie aspekti Latvijas tirgū kopš 1990. gadu sākuma faktiski ir izstrādāšanas, nepārtraukto izmaiņu un pilnveidošanas procesā gan valsts, gan finanšu tirgus dalībnieku līmenī. Likumdošanas bāzes nesakārtošana un neelastīgums apgrūtina un negatīvi ietekmē privātpersonu kreditēšanas procesa attīstības dinamiku. Piedāvātajā darbā apskatīti atsevišķi civiltiesiskie aspekti un valsts ietekmes pakāpe un iespējas uz privātpersonu kreditēšanas procesiem.

Arī iekšējās kredītiestāžu procedūrās, piemēram, aizņēmēja novērtēšanas, kredītriska noteikšanas procesos ir zināmas problēmas. Ņemot vērā Latvijas tirgus specifiku (iedzīvotāju lielākai daļai ir zems ienākumu līmenis, uzņēmumu - iedzīvotāju darba dēvēju neapmierinoši finanšu rādītāji un citu kredībspēju analīzi un prognozi ietekmējošo faktoru neatbilstība kredītdarījumu riska pakāpes pazemināšanas nosacījumu izpildei), ir jāatzīmē, ka bieži vien banku kredītspeciālistiem ir apgrūtināti korekti izmantot klasisko potenciālo kredītņēmēju novērtēšanas metožu rezultātus. Precīzāk, tām metodēm vietējā tirgū lielā mērā ir subjektīvs un pretrunīgs raksturs, un tās nevar nodrošināt kredītdevējam potenciālo aizņēmēju kredībspējas korekto prognozi un tās saskaņošanu ar aizdevēja komercinterešu nodrošināšanu ilgā laika periodā. Tomēr asas konkurences apstākļos banku sektorā kredītiestādes ir spiestas, piedāvājot ilgtermiņa un īstermiņa kredītproduktus, uzņemt papildus risku.

Piedāvātā maģistra darba mērķi nosaka privātpersonu kreditēšanā esošo problēmu risināšanai primārā nozīme, temata aktualitāte, saskaņā ar Latvijas valsts vispārējiem sociāli ekonomiskiem mērķiem, kas orientēti uz pilnvērtīgās dalības nodrošināšanu ES, kā arī privātpersonu kreditēšanas procesu reglamentējošo normatīvo aktu un pielietojamo metožu nepilnību noteikšanu un novēršanu, kā arī iekšējā tirgus dalībnieku komercinterešu nodrošināšanas nepieciešamību.

Kā maģistra darba mērķus autors izvirza:

- Latvijas un citu valstu privātpersonu kreditēšanas tirgu raksturojošo datu pētīšana un analīze,
- privātpersonu kreditēšanas procesa problēmu nodefinēšana, to cēloņu noskaidrošana un iespējamo risinājumu variantu izskatīšana,
- priekšlikumu izstrādāšana Latvijas privātpersonu kreditēšanas procesa pilnveidošanai.

Lai sasniegtu piedāvātā maģistra darba galamērķi, autors nosaka risināmus uzdevumus, kurus atspoguļo darba saturs.

Darba pirmajā nodaļā tiks aplūkota dažu valstu pieredze mājāsaimniecību kreditēšanā, to loma, nozīme un ietekme gan ekonomisko procesu attīstības veicināšanā tautsaimniecības mērogā, gan katra šī procesa dalībnieka ekonomisko interešu ievērošanas un respektēšanas veicināšana. Privātpersonu kreditēšanas attīstības vēsturisko posmu raksturojošās īpašības Latvijā.

Otrajā nodaļā autors izvērtēs Latvijā funkcionējošo finanšu iestāžu darbību, Latvijas iedzīvotāju kreditēšanas tirgus piesātinātības pakāpi, kā arī riska darījumu reglamentējošo tiesisko sistēmu, tās pilnveidošanas iespējas. Tiks aplūkota un izanalizēta likumdošanas bāzes ietekme uz privātpersonu kreditēšanu, kredītresursu avotu struktūra, specifika un kvalitāte, ar kredītdarījumiem saistītie riski un to minimizācijas iespējas.

Trešajā nodaļā piedāvāts izskatīt privātpersonu kreditēšanas perspektīvas Latvijā, piedāvāto kredītproduktu īpašības. Uzsvars tiks likts uz divu veidu privātpersonu kreditēšanas virzieniem - nekustamā īpašuma iegādes, celtniecības un remonta (dzīves apstākļu kvalitātes uzlabošanai) finansēšanai un izglītības apguves finansēšanai, jo tieši par šiem kredītiem ir vislielākā mājāsaimniecību interese un ievērojama banku ieinteresētība šo patērētāju segmenta iekarošanā. Netiks izskatīta pilnā mērā vel viena ļoti būtiska kredītņēmējus interesējoša sfēra - privātbiznesa attīstības kreditēšana, tāpēc, ka ar šo klientu segmentu nodarbojas komercbanku uzņēmumu departamenti, kas orientēti uz biznesu darījumiem, jo tie prasa dziļāku analīzi, kas saistīta ar uzņēmumu darbības analīzi un prognozi, nekā vienkārši tas ir privātpersonu kreditēšanas gadījumā. Autors analizēs pastāvošo privātpersonu kreditēšanas sistēmu komercbankās no banku, valsts un aizņēmēju interešu ievērošanas viedokļa.

Noslēgumā uz analīzes pamata autors apkopos iepriekšējās nodaļās izskatītos jautājumus, izvērtēs Latvijas tirgus potenciālu privātpersonu kreditēšanā komercbankās, izstrādās priekšlikumus komercbanku privātpersonu kreditēšanas procesa pilnveidošanai. Savukārt, lai varētu maksimāli nodrošināt vietējā tirgus potenciāla izmantošanu privātpersonu kreditēšanas jomā, kredītriska līmeņa samazināšanu, veicinātu normālu tirgus likumu iedarbību attiecībā uz visiem procesa dalībniekiem.

Darba gaitā autors izmantos dažādus informatīvus materiālus (grāmatas, avīžu rakstus, normatīvus aktus, statistiskus materiālus un citus), kas raksturo komercbanku pieredzi privātpersonu kreditēšanas jomā, procesa gaitu un attīstības tendences gan pasaules mērogā, gan Latvijā.

Kvalitatīvo un kvantitatīvo datu izpētei, to korektai analizēšanai un priekšlikumu izstrādei autors lietos ekonomiskās, matemātiskās un statistiskās analīžu metodes - salīdzināšana, grupēšana, vidējo un relatīvo lielumu aprēķināšana un citus.

Izvēlētais temats "Privātpersonu kreditēšana komercbankās" ietver sevī ļoti daudz zinātniski pētnieciskās, statistiskās un metodiskās informācijas, kas apgrūtina piedāvātā maģistra darba noteiktā apjoma ievērošanu. Līdz ar to darba autors ir spiests likt uzsvaru uz privātpersonu kreditēšanas jautājumiem, kas saistīti ar dzīves apstākļu uzlabošanu un izglītības apguvi. Lai varētu izsekot Latvijā esošo tendenču attīstību privātpersonu kreditēšanas jomā (dinamikā), autors izmantos statistiskus un analītiskus datus par laika periodu no 1995. līdz 2003. gadam, kā arī datus, kas raksturo privātpersonu kreditēšanas procesa vēsturisko attīstību ilgākā laika periodā gan Latvijā, gan citās valstīs.

Nemot vērā ka maģistra darba autors strādā a/s "Hansabanka", kurai ir neapšaubāma reputācija ka inovatīvai, dinamiskai, elastīgai, pastāvīgi sekojošai līdz Latvijai tirgus rakstura izmaiņām, atvērtai un labvēlīgi noskaņotai attiecībā uz potenciālajiem un esošajiem klientiem bankai, kā arī to faktu ka a/s "Hansabanka" privātpersonu kredītportfelis uz 31.12.2003.g. sastādīja ap 187 milj. Ls (uz 31.12.2002.g.- apmērām 87 milj. Ls) bija otrais lielākais Latvijā (~21.3% % privātpersonu kreditēšanas tirgus daļas, saglabājot līderes pozīciju hipotekārā kreditēšanā), tai sekoja a/s "Unibanka" ar 22.9% no tirgus ar 72 milj. Ls lielu portfeli, a/s "Parekss banka" ar 117 milj. Ls (15.5 % tirgus daļas) un a/s "Hipotēku un zemes banka" (6.4%- tirgus daļa) (79), autors labi pārzinot šīs bankas kredītpolitikas pamatus un to īstenošanas paņēmienus, labprāt lielā mērā izmantos bankas publicētos un npublicētos materiālus piedāvātajā darbā. Jau otro gadu a/s "Hansabank" grupai izdevies saglabāt līdera pozīciju gan Latvijā, gan Baltijā privātpersonu kreditēšanā, neskatoties uz sīvu konkurenci šajā jomā. Tas liecina par pareizi noteiktām prioritātēm un izvēlēto stratēģiju, kas ļauj iekarot potenciālo un esošo aizņēmēju uzticību, panākt klientu apmierinātību, kā arī saglabāt augstus izaugsmes tempus (65%, salīdzinot ar 2002.gada beigām) (79) privātpersonu kreditēšanas jomā.

Nemot vērā iepriekšteikto, autors pārliecināts, ka a/s "Hansabanka" pieredze un apkopotie materiāli palīdzēs piedāvātā darba temata mērķa sasniegšanu.

1. PRIVĀTPERSONU KREDITĒŠANAS SOCIĀLI EKONOMISKA NOZĪME

Jebkurās valsts labklājības pamātā ir viņas iedzīvotāju (mājsaimniecību) labklājības līmenis, kas tieši ir atkarīgs no cilvēku vajadzību apmierināšanas pakāpes.

Valsts ekonomikas aģenta un sociālā subjekta – mājsaimniecības - vajadzības var sadalīt atkarīgi no to svarīguma pakāpes, aģenta dzīves nodrošinājuma un sociālās (t.i. profesionālā, intelektuālā, garīgā, kulturālā) attīstības:

- obligātās, dzīvei nepieciešamās, vajadzības iekļauj sevī katrai mājsaimniecībai atdalītu dzīves telpu - mājokli, izglītības un profesionālās sagatavošanās iespēju, kas nodrošina katra noderīgumu sabiedrībai un attiecīgi ļauj saņemt no sabiedrības ieguldītajam darbam atbilstošo materiālo atdevi,
- papildus vajadzību trūkums neietekmētu mājsaimniecību dzīvespēju, bet traucētu viņām garīgi, intelektuāli un kulturāli attīstīties, kas neizbēgami negatīvi ietekmētu sabiedrības sociālo veselību un izraisītu iekšējas sociālās un, kā rezultātā, ekonomiskās vides agresivitāti un tās aģentu neadekvātu uzvedību (mentalitātes maiņa). Cilvēkiem mainītos dzīves vērtībai, izveidotos tukšums, kurš ir jāaizpilda ar jaunām vērtībām, vieglāk saprotamām - materiālām. Ja viņiem neizdotos apmierināt jaunas pastāvīgi augošos vajadzības, veidotos neapmierinātība un tieksmi par jebkādu cenu (t.i. arī neadekvātu) saņemt vairāk un vairāk labumu, neattiecinot to daudzumu uz savas mājsaimniecības ienākumu līmeņi, kas var novēst pie uzņemto saistību neizpildi un finansiālās situācijas pasliktināšanas, dzīves līmeņa vēl lielākam kritumam.

Tāpēc ir ļoti svarīgi piedāvājot mājsaimniecībām izmantot kredītresursus vajadzību apmierināšanai, novērtēt viņu materiālā stāvokļa (valstī esošā iztikas minimuma, vidēja iedzīvotāju ienākumu līmeņa un minimālās algas) un tā perspektīvas atbilstību esošajām sociāli ekonomiskās situācijas attīstības prognozēm.

1.1.tabula

Latvijas iedzīvotāju ienākumu raksturojums (2001.-2003.g. dati)

	Iedzīvotāju iztikas minimums	Vidējā neto darba alga	Minimālā alga
2001.g.	88.63	130	50
2002.g.	89.29	146	60
2003.g.	94.77	162	70

(CSB)

Kā redzams 1.1. tabulā visi vidējie Latvijas iedzīvotāju ienākumu raksturojošie radītāji ikgadus pieaug. Relatīvi šī izaugsme izskatās ļoti iespaidīgi (1.2. tabula).

1.2.tabula

Latvijas iedzīvotāju ienākumu raksturojums (% pret iepriekšējo periodu, 2001.-2003.g. dati)

	Iedzīvotāju iztikas minimuma pieaugums	Vidējais neto darba algas pieaugums	Minimālās algas Pieaugums
2001.g.	~5	~6	~17
2002.g.	~1	~12	0
2003.g.	~6	~11	~13

(CSB)

Salīdzinot ar inflācijas izmaiņām (2001.g. - 3.2%, 2002.g. - 1.5% un 2003.g. - 3.5%, 2004.gada janvārī - 4.5%, salīdzinot ar 2003.gada janvāri) (CSB), Latvijas iedzīvotāju ienākumu indeksi aug daudz straujāk. Bet neskatoties uz ļoti pozitīviem relatīviem radītājiem, reālā situācija ir tāda, kā bankas analizējot privātpersonu ģimeņu finansiālo situāciju, ņem par bāzi iztikas minimumu apmērām 150 Ls (apmērām uz 60% vairāk par oficiāli noteikto) vienam pieaugušajam ģimenes loceklim un 50 Ls - bērnam (Rīgā un Rīgas rajonā), ņemot vērā ka iztikas izdevumu apjoms atšķiras pa reģioniem un Latgalē tas būs krietni mazāks nekā, piemēram, Rīgā.

Runājot par izveidojošos situāciju Latvijas finansu tirgū, ar Latvijas valsts valūtas kredītresursu cenu raksturojošā indeksa RIGIBOR (Rīgas starpbanku kredītēšanas likme) kāpumu 2003.gada beigās, autors vēlas atzīmēt ka Latvijas Banka šādu savu rīcību argumentē ar vēlmi samazināt nepamatotu kredītēšanas pieaugumu, kas reizēm tiek iztērēts patēriņa nevis tikai obligāto vajadzību apmierināšanai (studiju mācību apmaksai, mājokļa iegādei, celtniecībai vai remontam). Šādu secinājumu Latvijas Banka izdara, salīdzinot algu vidējo pieaugumu ar patēriņa pieaugumu- pēdējo gadu laikā algu pieaugums ir bijis mazāks kā patēriņa pieaugums. Tas nozīmē, ka daļu no patēriņa pieauguma dod izsniegto patēriņa kredītu pieaugums, ko nenodrošina ienākumu apjoma pieauguma atbilstošā dinamika.

Aizņemšanās mājsaimecību vidū 2003.gadā ir strauji palielinājusies par apmērām 70%. Pērn procentu likmes turpināja kristies, tādējādi padarot aizņemšanos vēl pievilcīgāku. Tomēr 2004.gadā privātpersonu aizņēmumu pieaugums visticamāk samazināsies līdz 30-50% vismaz divu iemeslu dēļ:

- mājsaimecību ienākumu kāpuma tempi dažādām iedzīvotāju grupām būs atšķirīgi un nabadzības līmenis mājsaimecībām ar zemiem ienākumiem var palielināties,

- komercbanku sektorā ievērojamā tendence uz noturīgo klientu kreditēšanu orientētai stratēģijai, kas samazinās relatīvus portfeļu pieauguma radītājus. Bet absolūtu radītāju samazināšana nav gaidāma, tieši otrādi ir gaidāms privātpersonu kredītportfeļu samērs (30 - 50%), salīdzinot ar iepriekšējo gadu (~70%) pieaugums.

Diemžēl Latvijas Bankas rīcībā nav pietiekami daudz efektīvu līdzekļu, lai samazinātu kreditēšanas pieaugumu. Tādēļ šajā situācijā, kad Latvijas Bankas palielina latu procentu likmes, visticamāk kopējais kreditēšanas absolūtais pieaugums nesamazināsies, un vēl vairāk klientu izvēlēsies ņemt kredītus USD vai EUR, bet Latvijas centrālās Bankas mērķis netiks sasniegts. Ņemot vērā faktu ka komercbankas cenšas ieteikt klientiem izvēlēties par kredīta valūtu viņu ienākumu valūtu, lai izvairītos no valūtas riska, palielinoties latu likmēm, būs vēl grūtāk atrunāt klientus no kredītu ņemšanas lētākajos dolāros vai eiro valūtās.

Mājsaimniecību dzīves līmeņa paaugstināšana un iedzīvotāju motivācijas stimulēšana (paņemot kredītu uz dažiem gadiem, cilvēkam veidojas cita mentalitāte, viņš kļūst lielākā mērā orientēts uz maksimālā rezultāta sasniegšanu savā nodarbē, tiecās uz sava uzņēmuma izaugsmi, kas veicina valsts ekonomikas izaugsmi un stabilizāciju kopumā).

Privātpersonu kreditēšanas īpašu vietu tirgus ekonomikā nosaka arī tas, ka tas ir viens no pārbaudītākajiem un drošākajiem ārpus budžeta līdzekļu piesaistes veidiem tautsaimniecībā, stimulējot patērētāju pieprasījumu.

Valsts loma privātpersonu kreditēšanas jomā, sevišķi, iedzīvotāju dzīves apstākļu uzlabošanai un izglītības iegūšanai, ir ļoti nozīmīga kredītriska līmeņa samazināšanā komercbankās un ir izskaidrojams ar ekonomisko situāciju valstī (iedzīvotāju zemu pieradāmo ienākumu līmeni, ļoti smagu nodokļu slodzi gan iedzīvotājiem, gan uzņēmumiem, cilvēku pārliecības trūkums par savu nākotni) un izpaužas kā solidārais riska nodrošinājums ar galvojumiem no valsts un iedzīvotāju vai pašvaldību puses dažādās proporcijās (studentu kreditēšanas gadījumā - 90% un 10%).

Tālāk izskatīsim privātpersonu kreditēšanas apjoma attiecība pret IKP apjomu, kā viens no tautsaimniecības attīstības līmeni raksturojošiem faktoriem.

Latvijā privātpersonu kreditēšanas tirgus vēl tikko veidojas, par ko liecina to strauja attīstības dinamika, atkarībā no attīstītājām valstīm, kur process ir stabilizējies un tek vienmērīgi bez ievērojamiem lēcieniem, ekscesiem un krīzēm.

Privātpersonu kreditēšanas sistēma ieņem unikālu vietu nacionālajā ekonomikā.

Pirmkārt, patreiz privātpersonu kreditēšana lielākās ekonomiski attīstītājās valstīs ir ne tikai dzīves apstākļu uzlabošanas pamatforma, bet arī ietekmē ekonomisko situāciju kopumā, to skaitā patērētāju- privātpersonu- patērētāju aktivitāti dažādās sfērās (nekustamā īpašuma,

patērētāju preču, izglītības un citu pakalpojumu tirgos) un līdz ar to veicina tautsaimniecības nozaru attīstību.

Otrkārt, privātpersonu kreditēšanas sistēma šodien ir sarežģīts mehānisms, kas sastāv no savstarpēji saistītām un savstarpēji atkarīgām apakšsistēmām: nekustāmo īpašumu, patērētāju preču, fondu, pakalpojumu, to skaitā finansu un izglītības apguvi nodrošinošiem, tirgiem, kā arī privātpersonu darījumu drošības (aktīvu sekjuritizācijas) pasākumiem.

Privātpersonu kreditēšanas mērķis ir, no vienas puses iedzīvotāju labklājības celšana, no otras puses pieprasījuma stimulēšana tirgū. Turklāt valsts atbalsts kreditēšanas attīstībā ir viens no galvenajiem, Latvijas ekonomiskā situācijā īpaši, priekšnoteikumiem reālas ekonomiskas izaugsmes sasniegšanai valstī. Sevišķu vietu kreditēšanai tirgus ekonomikā nosaka arī tas, ka tā ir visvairāk pārbaudītā pasaules praksē un drošākais paņēmieni ārpusbudžeta investīciju piesaiste patēriņa sfērā, to skaitā kreditēšanai ir milzīga ietekme uz cilvēka motivāciju palielināt un stabilizēt savus ienākumus, sociāli ekonomiskiem procesiem sabiedrībā. Ja cilvēks ņem kredītu uz dažiem gadiem, viņam veidojas cita mentalitāte, viņš lielākā mērā orientēts maksimāla rezultāta sasniegšanai savā darbā, tiecas uz sava uzņēmuma panākumiem, tātad, uz stabilizāciju un ekonomikas augšupeju kopumā. Cilvēkam aug motivācija, kura virzīta sava darba efektivitātes palielināšanai un savas ģimenes ienākumu līmeņa paaugstināšanai.

Patēriņa kredīts - daudzu pētījumu, socioloģisko aptauju un monogrāfiju tēma, tā parādās periodiskajā presē, televīzijā. Lai saprastu tādas intereses iemeslu, jāpievēršas pie patēriņa kredīta attīstības vēstures. Tāpēc būtu lietderīgi pievērst uzmanību pasaules pieredzei. Izskatīsim privātpersonu kreditēšanas procesa attīstības posmus uz ASV piemēra.

ASV patēriņa kredīta attīstības posmu raksturojums

Laika posms	Ekonomiskās situācijas raksturojums	Patērētāju kredītēšanas tirgu raksturojums	Iedzīvotāju uzkrājumu norma (%)	Patēriņa kredīta apjoms no IKP (%)
1900.-1928.gg	“ekonomiskais uzplaukums” (tautsaimniecības nozaru strauja attīstība, iedzīvotāju ienākumu palielināšana, patēriņa pieprasījuma pieaugums)	patēriņa kredītēšanas sistēmas veidošana	ļoti lielā, pakāpenisks samazinājums	nenozīmīgs (patēriņa kredītēšanas sistēmas attīstības sākumposms)
1929.-1932.gg	ekonomiskā krīze un “lielā depresija” (masveida bezdarbs, iedzīvotāju ienākumu samazināšana, ass iedzīvotāju dzīves līmeņa kritums)	patēriņa kredītēšanas sistēmas veidošanas tempu palēnināšana	ļoti mazā (iedzīvotāju ienākumu samazināšana)	ļoti mazs (valsts ekonomikas un iedzīvotāju kredītēšanas sistēmas stagnācija)
1933.-1940.gg	ekonomikas stabilizācija	lēna attīstība	pakāpeniskā palielināšana	pakāpenisks pieaugums
1941.-1945.gg (karš)	saimniecības pārkārtošana kara vajadzībām (neprognozējamā ekonomiskā situācijā), patēriņa preču tirgus attīstības palēninājums, valsts izveide aktīvu iedzīvotāju uzkrājumu stimulēšanas un patēriņa pieprasījumu ierobežošanās politiku	patēriņa kredīta praktisks aizliegums	25- 26%	15- 16% (galvenokārt-pirmsskara aizdevumi)
1946.-1965.gg	masveida patēriņa preču ražotāju uzņēmumu un nozaru pieauguma bāze- nerealizētais patērētāju pieprasījums un lielie “kara” iedzīvotāju uzkrājumi	pirkšanas aktivitātes stimulēšana no valsts un privātbanku puses, dažādu patēriņa aizņēmuma veidu veicināšana	5-6% (ātra uzkrājumu normas samazināšana)	16-48%
1966.-1976.gg	valsts ekonomiskās izaugsmes turpināšana	patēriņa kredītu tirgu “piesātinājums”	5-6%	~47,4, 47,6% (patēriņa kredītu apjomi aug praktiski tādos pašos tempos kā IKP)
1976.-1992.gg	stabila ekonomiskā situācija, vienmērīgā izaugsme	nemitīgi pieaug un attīstās	tuvojas 4-5% (vidējais gada patēriņa kredītu dzēšanas (pamatsumma un procenti) izmaksu apjoms ~ 22-23% no iedzīvotāju ienākumu apjoma, t.i. potenciālā uzkrājumu norma- 27-28%)	70% (patēriņa kredīta pieaugums apsteidz IKP pieaugumu)

(46)

Par sākuma etapu ātra un plaša patēriņa kredīta ieviešanā ikdienas praksē var uzskatīt pirmos gadus pēc Otrā pasaules kara. Protams, galīgā patēriņa kredītēšanas sistēma sāka veidoties krietni agrāk un pirmos lielus piemērus tādai praksei var atrast “ekonomiskā uzplaukuma” laikmetā pirmajās divās desmitgadēs 20.g.s. Tomēr lielākā ekonomiskā krīze Amerikas vēsturē 1929.-1932.gada un tai sekojošā “lielā depresija” noveda pie masveida

bezdarba, asa miljonu amerikāņu dzīves līmeņa krituma, likvidēja tikko pēc būtības sākušos veidoties patēriņa kredīta attīstības apstākļus - patērētāju tirgus izaugsmi, patērētāju ienākumus, pirkšanas pieprasījumu. Karš, kurš sākās drīz pēc neilgas ekonomikas stabilizācijas, noteica Amerikas saimniecības pārkārtošanos kara vajadzībām (neprognozējamā ekonomiskā situācijā). Lielākā daļa rūpniecība nozaru bija nodarbinātas ar militāras produkcijas ražošanu, bet patēriņa preču tirgus papildināšana krasi palēninājās. Šajos jaunajos apstākļos valsts izveido aktīvu iedzīvotāju krājumu stimulēšanas politiku un visādā veidā ierobežoja patēriņa pieprasījumu. Viens no pēdējiem ierobežojumiem bija patēriņa kredīta izmantošanas praktisks aizliegums 1941.-1945.gadā ASV iedzīvotāju uzkrājumu norma bija 25 - 26% (46). Šajā periodā patēriņa kredīta apjoms bija apmēram 15 - 16% (46) no nacionālā kopprodukta. Galvenā šo kredītu masa bija pirmskara aizdevumi.

Pēc kara ASV sākās masveida uzņēmumu un nozaru pieaugums, kuri ražoja patēriņa preces. Ievērojot prāvus "kara" uzkrājumus amerikāņiem, tādai ražošanai bija iespaidīga bāze 1941.-1945.gadā nerealizētajā patērētāju pieprasījumā. 1946.-1950.gadā notiek ātra uzkrājumu normas samazināšana līdz 5 - 6% un uzkrāto likvidlīdzekļu uzsūkšanās (46). Vienlaicīgi kā pirkšanas aktivitātes stimulēšanu valsts un privātbankas sāk veicināt dažādu patēriņa aizņēmuma veidus. Jo patēriņa kredīts paātrina patēriņa procesu, sevišķi dārgajām precēm, kuras paredzētas ilgstošai lietošanai.

Lai nopirktu automobili vai māju vai citu dārgu lietu, patērētājam jāgaida, kamēr viņš iekrāj nepieciešamo summu, un tikai pēc kāda laika iztērēs vēlamās preces iegādei. Cik ilgi viņš gaidīs? Kādas izmaiņas notiks tirgū? Iekrājumi ilgā laika periodā samazina vēlamā rezultāta noteiktību. Patēriņa preču ražotājām firmām tāda gaidīšana nozīmē nerealizētās produkcijas uzkrāšanos, izdevumu pieaugumu tās uzglabāšanai, sarežģītu jaunu ražojumu ražošanas sākšanai. Patēriņa kredīts novērš šīs problēmas. Iedzīvotājiem tas dod iespēju praktiski momentānai patēriņa vajadzību apmierināšanai, t.i. iespēju nopirkt vēlamu preci bez jebkāda kavējuma; uzņēmumiem - preču uzkrājumu apgrozījuma ātruma pieaugumu, apgrozījuma kapitāla, ienākuma un jaunu investīciju pieaugumu. Savienojot šīs savstarpējās dažādu ekonomiskās dzīves aģentu intereses, bankas un citas kredītu iestādes ievieš patērētāja kredīta dažādās formas - tādas operācijas kļūst ļoti ienesīgas bankām. Jāatzīmē, ka, lielāku ASV banku līdz 60% ienākumus nodrošina "mazumtirdzniecības" operācijas, t.i. finanšu pakalpojumu piešķiršanu iedzīvotājiem, pirmām kārtām patēriņa kredītu (46).

Visu minēto iemeslu darbības rezultātā pirmajās divās desmitgadēs pēc kara no 1946.-1965.gados patērētāju kredīta apjoma attiecība pret saražotā IKP apjomu ASV pieauga no 16 līdz 48% (46). Pēc tam iestājās it kā "piesātinājums" amerikāņiem patēriņa kredītos, kuru apjoms no 1966.-1976.gadiem aug praktiski tādos pašos tempos kā IKP. "Paralēlā"

pieauguma rezultātā patēriņa kredīta apjoma attiecība pret IKP bija 1966.,1976.gados 47,4% un 47,6% atbilstoši (46). Bet sākot ar 1976.gadu un līdz šim laikam patēriņa kredīta pieaugums atkal apsteidz IKP pieaugumu - pašlaik patērētāju kredīta apjoma attiecība pret IKP ir 70% (46). Vienlaicīgi ar patēriņa kredīta pieaugumu ASV notiek iedzīvotāju ietaupījumu normas tālāka samazināšanās. Pašlaik tā tuvojas 4 - 5% indivīdu rīcībā esošiem ienākumiem/sakarība starp iekrājumiem un patēriņa kredītiem atkarīga no daudziem faktoriem, bet galvenais ir tas, ka patēriņa kredīts noved iekrājumus līdz minimāli nepieciešamam līmenim dotajos tirgus un vispārekonomsiskās konjunktūras apstākļos (46). Vidējais gada izmaksu apjoms patēriņa kredītu dzēšanai (pamatsumma un procenti) ir apmēram 22 - 23% no iedzīvotāju ienākumu apjoma. Summējot šo lielumu ar indivīdu vidējiem iekrājumiem, var noteikt aptuvenu amerikāņu potenciālo iekrājumu lielumu – 27 - 28% no ienākumu apjoma. Šie vērtējumi var tikt uzskatīti par ticamiem, ja ievēro iekrājumu lielumu kara gados vai iekrājumu apjomu tādās valstīs kā Itālija vai Japāna, kur iekrājumu norma atbilstoši ir 23% un 17% (46).

Uz Amerikas privātpersonu kreditēšanas sistēmas attīstības piemēra ļoti labi var redzēt cik ciešā un spēcīgā ir sociāli ekonomisko procesu ietekme uz makroekonomiskas situācijas izmaiņām un attiecīgi uz patēriņa kreditēšanas attīstības veicināšanas stimulēšanu.

Kopš Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas 1990.gadā sāk veidoties arī privātpersonu kreditēšanas tirgus, bet bija ļoti daudz šķērsu tā pilnvērtīgai darbībai, ko izskaidro nesakārtots darba tirgus un kredītsistēmas nepilnības (kredītiestāžu darbību regulējoša likumdošana, hipotekārās sistēmas trūkums).

Ar privātpersonu kreditēšanas institūts Latvijā pastāvēja jau vairāk kā divus gadsimtus, periodiski mainoties klientu kreditēšanas nosacījumiem. Zemāk piedāvātājā tabulā īsi ir aplūkota Latvijas kreditēšanas sistēmas vēsturiskās attīstības shēma, izklāstot etapu raksturiskās ekonomiski tiesiskās pazīmes, darbības nosacījumu īpašības un izskatīta tās nozīme Latvijas tautsaimniecības attīstībā kopumā. Lai atvieglot Latvijas kredītsistēmas vēsturiskās attīstības izvērtēšanu, tiek piedāvāts to sadalīt pa noteiktiem laika posmiem, atzīmēt būtiskākās iezīmes un katra posma specifiku 1.4.tabulā.

Latvijas kredītsistēmas vēsturiskās attīstības posmi un to raksturojums

POSMS	RAKSTUROJUMS
1	2
1. Kredītsistēmas parādīšanās (1802.g.)	<ul style="list-style-type: none"> Vidzemes muižnieku kredītsabiedrība izlaida pirmās 5% ķīlu zīmes, kuras emitēja ar mērķi nekustamā īpašuma īpašniekiem iegūt lētus kredītus, bet kapitāla turētājiem iespēju droši ieguldīt brīvos līdzekļus. Biedrības izsniedza aizdevumu vērtspapīros (ķīlu zīmēs) uz nekustamo īpašumu pret pirmo hipotēku 50-70% vērtībā no ieķīlātās mantas. Par šo ķīlu zīmju pārvēršanu naudā bija jā rūpējas pašiem aizņēmējiem.
2. Pirmās Latvijas Republikas laiks (1920.-1940.g.)	<ul style="list-style-type: none"> Kredītu resursi gandrīz pilnīgi atradās valsts rokās. 1922.gadā tika nodibināta Valsts Zemes Banka (finansēja agrāro reformu), bet 1924.gadā Latvijas Hipotēku banka. Aizdevuma termiņi bija no 6 līdz 50 gadiem un maksimālā aizdevuma summa bija 50% līdz 60% no nodrošinājuma noteiktās vērtības. Ķīlu zīmes atpirka valsts ar saimnieciskās dzīves atjaunošanas fonda līdzekļiem. Parādās privātās kredītiestādes. 1931.gadā valdība izdeva noteikumus, ar kuriem noteica, ka Valsts Zemes Banka un Latvijas Hipotēku Banka izsniegto aizdevumu un procentu atmaksātās summas drīkstēja atstāt savā rīcībā. Tie vairs netika pārskaitīti valsts ienākumos. Laba kredītsistēma, kas tolaik darbojās līdzīgi Vācijas un Dānijas sistēmām. Procentu likmes noteica valsts likumdošana.
3. P periods pēc 1940.g.	<ul style="list-style-type: none"> Banku nacionalizācija - privātās kredītiestādes pievienoja Latvijas Bankai, Vispārējās Lauksaimniecības Banku un Latvijas Zemnieku Kredīta Banku pievienoja Valsts Zemes bankai (pārdēvējot par Latvijas PSR Lauksaimniecības banku). Zemes lietošanas tiesības un ēkas (nekustāmie īpašumi) vairs nevarēja būt par ieķīlājamiem objektiem. Latvijas Hipotēku Banku pārdēvēja par Komunālo Banku (izjaukta hipotekārā sistēma). Iedzīvotājus kreditēja pārsvarā tirdzniecības uzņēmumi, bet patērētāju preču trūkuma dēļ (deficīts), arī šis kredīta veids nebija pietiekoši attīstīts. Atsevišķos gadījumos bankas kredītu varēja saņemt arī iedzīvotāji māju būvei vai kapitālremontam, lopu iegādei, saimniecības iekārtošanai, dārza māju celtniecībai, dārzu ierīkošanai un citām vajadzībām. Pilsētās dzīvojamo ēku būvei kredītus izsniedza nevis atsevišķām personām, bet dzīvokļu celtniecības kooperatīviem. Bankas finansēja padomju valsts saimnieciskās vienības (uzņēmumus, patērētāju biedrības un citus). Neattīstīts vērtspapīru tirgus, lielās valsts nestabila ekonomiskā situācija un pašu iedzīvotāju zemais ienākumu līmenis.
4. Kredītsistēma pēc Padomju Savienības sabrukuma, neatkarības atjaunošana	<ul style="list-style-type: none"> 1997.gadā Latvija savā vēsturiskajā pārejā uz tirgus ekonomiku bija sasniegusi to attīstības pakāpi, kad bankas var un valsts iedzīvotāji grib piedalīties modernajā kredītsistēmās izveidošanā. Valsts strādā pie attiecīgas likumdošanas bāzes un ekonomisko svāri izstrādāšanas privātpersonu kredītsistēmu attīstības veicināšanai (kopš 01.05.2004.gada jau ES sociāli ekonomiskā telpā).

Latvijas kredītsistēmas veidošanas pirmajā posmā, lai nodrošinātu kreditoru (kapitāla turētāju) intereses bija nodibināts nekustāma īpašuma otrreizējais tirgus, izlaižot pirmās 5% ķīlu zīmes, kuras emitēja Vidzemes muižnieku kredītsabiedrība ar mērķi nekustamā īpašuma īpašniekiem iegūt lētus kredītus, bet kapitāla turētājiem iespēju droši ieguldīt brīvos līdzekļus.

Līdzīgās biedrības izsniedza aizdevumu vērtspapīros (ķīlu zīmēs) uz nekustamo īpašumu pret pirmo hipotēku 50 - 70% vērtībā no ieķīlātās mantas. Šī sistēma tolaik ļāva sabalansēt piedāvājumu un pieprasījumu pēc finansu resursiem, piedāvājot kreditēšanas shēmu un ievērojot gan aizņēmēju, gan kreditoru intereses, gan arī ierobežojot aizdevuma summu. Par šo ķīlu zīmju pārvēršanu naudā bija jā rūpējas pašiem aizņēmējiem.

Pirmā Latvijas Republikas laikā 1922.gadā tika nodibināta Valsts Zemes Banka, lai finansētu valsts agrāro reformu, bet 1924.gadā - Latvijas Hipotēku banka. Kredītu resursi gandrīz pilnīgi bija valsts rokās. Aizdevuma termiņi bija noteikti no 6 līdz 50 gadiem un maksimālā aizdevuma summa - 50% līdz 60% no nodrošinājuma noteiktās vērtības. Ķīlu zīmes atpirka valsts ar saimnieciskās dzīves atjaunošanas fonda līdzekļiem. Tajā laikā parādījās arī privātās kredītiestādes. 1931.gadā valdība izdeva noteikumus, saskaņā ar kuriem Valsts Zemes Banka un Latvijas Hipotēku Banka izsniegto aizdevumu un procentu atmaksātās summas drīkstēja atstāt savā rīcībā un tie vairs netika pārskaitīti valsts ienākumos. Līdzīgā kredītsistēma, darbojās arī Vācijā un Dānijā. Procentu likmes noteica valsts likumdošana.

Latvijas kredītsistēmas ekonomiskā būtība ir tā, ka noteiktas kvalitātes gan drošības, gan ienesīguma ziņā ilgtermiņa parādzīmes jeb hipotekārās ķīlu zīmes tika piedāvātas kapitāla tirgū, bet ieņēmumi no to pārdošanas tika izmantoti, lai nodrošinātu ne tikai resursus ilgtermiņu kredītiem, bet arī darbotos valsts interesēs. Pašlaik kredītsistēmu veido kredītiestādes un valsts kopā, kas norāda uz demokrātiskas un attīstītas finansu vides radīšanu valstī.

Pēc 1940.gada raksturoja valsts monopolu banku sektorā, kredītiestāžu centralizācija valsts rokās (visas Latvijas PSR bankas bija pakļautās attiecīgi PSRS Valsts bankai, PSRS Celtniecības bankai, PSRS Arējās tirdzniecības bankai), neattīstīta privātsektora kreditēšanas sistēma (zemi iedzīvotāju ienākumi un attiecīgi krājumu apjoms, īpašuma tiesību institūta trūkums, izjaukta hipotekārā sistēma, nepietiekošs patēriņa preču piedāvājums).

Iedzīvotājus kreditēja pārsvarā tirdzniecības uzņēmumi patērētāju preču iegādei trūkuma dēļ (deficīts), arī šis kredīta veids nebija pietiekoši attīstīts. Atsevišķos gadījumos bankas kredītu varēja saņemt arī iedzīvotāji māju būvei vai kapitālremontam, lopu iegādei, saimniecības iekārtošanai, dārza māju celtniecībai, dārzu ierīkošanai un citām vajadzībām. Pilsētās dzīvojamo ēku būvei kredītus izsniedza nevis atsevišķām personām, bet dzīvokļu celtniecības kooperatīviem.

Bankas finansējumi bija paredzēti padomju valsts saimnieciskām vienībām (uzņēmumiem, patērētāju biedrībām un citām). Neattīstīts vērtspapīru tirgus, lielās valsts

nestabila ekonomiskā situācija un pašu iedzīvotāju zemais ienākumu līmenis neveicināja privātsektora kreditēšanas attīstību.

Par Latvijas privātpersonu kreditēšanas sistēmas atjaunošanas posmu var uzskatīt 90.gadu sakumu, kad Latvijas ekonomikā sāk veidoties priekšnosacījumi pārejai uz tirgus tipa ekonomiskām attiecībām. Atjaunots īpašuma tiesību institūts, reformētā likumdošanas sistēma, 2003.gadā ir pabeigta hipotekārās sistēmas izveidošana. 1997.gadā Latvijas ekonomika bija sasniegusi tādu attīstības pakāpi, kad kredītiestādes var un valsts iedzīvotāji grib piedalīties modernajā kredītsistēmās izveidošanā. Valsts strādā pie attiecīgas likumdošanas bāzes un ekonomisko svīru izstrādāšanas privātpersonu kredītsistēmu attīstības veicināšanai (kopš 01.05.2004.gada jau ES sociāli ekonomiskā telpā).

Kopsavilkums.

Patērētāji ir jebkuras valsts attīstības mugurkauls. Pirkjspējas palielināšanās notiek divu galveno procesu rezultātā:

- Atalgojuma pieaugums. 2003.gadā algas pieauga un 2004.gadā šī tendence turpināsies. 2004.gadā minimālā mēneša alga tika palielināta no 70 Ls līdz 80 Ls. Turklāt valsts budžetā paredzēts palielināt atalgojumu vairākos valsts sektoros. Neskatoties uz ar iestāšanos ES gaidāmo konverģences procesu, dalība ES neizraisīs automātisko atalgojuma kāpumu līdz Eiropas līmenim. Vietējie uzņēmēji, cenšoties izprast un izvērtēt jaunus ekonomiskos apstākļus, pieļaus, ka adaptēšanās prasīs ievērojamus līdzekļus no uzņēmumu puses. Līdz ar to darba dēvēji mēģinās atlikt darba algu palielināšanu, lai saglabātu savu konkurētspēju uz izmaksu minimizācijas rēķinā. Atalgojuma palielināšanās notiks ilgākā laika posmā.
- Mājsaimniecību kredītresursu aktīvāka izmantošana. 2004.gadā tika gaidīts privātpersonu kredītportfeļa pieaugums līdzīgi kā 2003.gadā, ko veicina resursu cenu krituma gaidāms turpinājums.

Patērētāju kreditēšanas attīstību ietekme ļoti daudzie makroekonomiskie un politiskie faktori. Kā var secināt no izskatītajiem augstāk skaitļiem un raksturojumiem, privātpersonu kreditēšanas aktivitāte sakrīt ar tautsaimniecības ekonomisko izplaukumu, ko veicina valsts iedzīvotāju ekonomisko aktivitāti, patērētāju preču un pakalpojumu piedāvājumu un patērētāju pieprasījuma pieaugumu, pieaugot iedzīvotāju ienākumu līmenim.

Savukārt, privātpersonu kreditēšanas apjomu pieaugums stimulē patērētāju pieprasījumu un, kā rezultātā pozitīvi ietekmē tautsaimniecības attīstību, t.i. uzņēmumu un nozaru - patērētāju preču un pakalpojumu ražotāju kapitāla apgrozījumu paātrināšanu un, attiecīgi, ienākumu saņemšanu. Attīstītājās valstīs IKP iekļauj sevī ievērojamu patērētāju kredītu

sastāvdaļu līdz pat 70%, un dažādās valsts ekonomiskās patērētāju kreditēšanas apjomi aug straujāk par IKP pieaugumu, kas liecina par valsts iedzīvotāju stabilo ekonomisko situāciju un labvēlīgām tās attīstības prognozēm.

Valstij ir ļoti daudz iespēju ietekmēt iedzīvotāju kreditēšanas procesu, izveidojot attiecīgo likumdošanas bāzi un ekonomisko vidi, kas sekmētu kredītsistēmas attīstību, t.i. valsts rokās ir daudzu makroekonomisko radītāju (piemēram, inflācijas līmeņa, nacionālās valūtas un citu) stabilizācijas un godīgo konkurenci nodrošināšana, kā arī piedalīšanās dažādos iedzīvotāju labklājības līmeņa paaugstināšanas atbalsta projektos, vai procesa neatbalsts un pat aizliegums. Lielā nozīme mūsdienīgos apstākļos ir valsts gatavībai sadarboties ar procesa ekonomiskajiem aģentiem, pirmām kārtām - komercbankām.

Dzīvotspējīgu dažādu projektu atbalsta struktūru izveidošana ciešā sadarbībā ar finanšu komerciālām struktūrām izmantojot ES un citu valsts līdzīgo projektu īstenošanās pieredzi.

Elastīgo administratīvo un likumdošanas sistēmu veidošana procesa veicināšanai un kontrolei. Lai izvairītos no ekonomiski nepamatotā kredītportfeļu pieauguma, Latvijas valstij ir jāpildina kredītsistēmu regulējošo likumdošanas bāzi, normatīvajos dokumentos jāparedz obligāto kredītņēmēju novērtēšanas kritēriju uzskaitījumu ievērošanu kredītiestādēs, kas neļaus izveidoties situācijai kad pieaugošs kredītu apjoms, palielinot iedzīvotāju pirkspēju bez būtiskā algu kāpuma. Šī situācija var attīstīties kā "labklājības ilūzija", kurā mājāsaimniecību patēriņš ir vienīgais IKP izaugsmes dzinulis, bet iedzīvotāju ekonomisko aktivitāti veicina lielākoties neviss reāls atalgojuma pieaugums, bet aktīva patēriņa finansēšana ar kredītresursiem. Tad brīdī, kad kreditēšanas apjomi sasniegs piesātinājumu, un produktivitātes un ar to saistītā atalgojuma izaugsmes tempi neatbildīs pieaugošā patēriņa vajadzībām, strauji augs prasība palielināt algas, kas savukārt varētu kaitēt ražotājiem, un uzņēmumi saskarsies ar tik lielu spiedienu no darba ņēmēju puses, kas neļaus viņiem saglabāt lēta darba spēka izmaksu priekšrocību. Tāda "scenārija" attīstībai tuvojas Lietuvas ekonomika, kur privātsektora kreditēšanas apjomi ir palielinājusies 2003.gadā par ~90% jeb 1.9% no IKP. 2004.gadā gaidāmā kredītlīdzekļu izmantošanas palielināšana, taču jau nākamo divu gadu laikā pieaugošā parādu nasta var izraisīt pirmās problēmas, kas ir aprakstītās iepriekš.

Noslēgumā autors šajā sakarā grib atzīmēt valsts lomu privātsektora kreditēšanas attīstībā un kontroles uzlabošanā, ietekmējot un reglamentējot dažādu ekonomikas makro- un mikroekonomisko radītāju stabilitāti noteikto lielumu robežās, kā arī nosakot "spēles noteikumus" konkrētās ekonomiskās situācijas attīstībā dinamikā (ievērojot izmaiņas un prognozes). Kopēja pozitīva efekta sasniegšanai ļoti svarīga ir valsts un komercsektora savstarpēja sadarbība kreditēšanas sistēmas uzlabošanas jautājumos.

Latvijas Republikā banku pakalpojumus sniedz 22 bankas un viena ārvalstu bankas filiāle (Nordea Bank Finland Plc Latvijas filiāle). Rīgā darbojas arī Dresdner Bank AG (Vācija), HSH Nordbank AG (Vācija) un akciju komercbanku "Nadra" (Ukraina), "East Bridge Bank" (Krievija) un "Āzijas Universālā banka" (Kirgīzija) pārstāvniecības, kuras nav tiesīgas sniegt finanšu pakalpojumus.

Saskaņā ar Finanšu un kapitāla tirgus komisijas datiem 2003. gada beigās 53.9% no Latvijas banku apmaksātā pamatkapitāla piederēja ārvalstu akcionāriem. Ārvalstu akcionāriem deviņās bankās piederēja vairāk nekā 50% no apmaksātā pamatkapitāla (47).

Banku sektora pārstrukturēšana ir pabeigta - gandrīz visa nozare privatizēta (2003. gada beigās valsts īpašumā bija tikai 6.7% no banku apmaksātā pamatkapitāla). Latvijas valstij pilnībā pieder tikai valsts VAS "Latvijas Hipotēku un zemes banka", kā arī 7.1% a/s "Latvijas Krājbanka" apmaksātā pamatkapitāla, kuru plānots privatizēt (79).

2. PRIVĀTPERSONU KREDITĒŠANAS TIESISKI EKONOMISKĀ BĀZE

Procentuālajā sadalījumā starp uzņēmumiem un privātpersonām izsniegtajiem kredītiem ar lielu pārsvaru dominē pirmie, taču tieši privātpersonām izsniegto aizdevumu skaits pēdējo gadu laikā pieaudzis vairākas reizes. Un nevis vienkārši palielinājušies apjomi, bet vairākkārt ir pieaudzis mājāsaimniecību - kredītņēmēju skaits. Mājāsaimniecību kreditēšana pieder pie finansu tirgu operācijām un attiecīgi to ietekmē lielākoties visi finansu tirgu ietekmējošie faktori gan sociāli ekonomiskie gan politiskie.

Kā jau varējām secināt no pirmās nodaļas finansu tirgu operāciju attīstības dinamiku un raksturu (specifiku) ietekmē un veido, it sevišķi valstīs ar neattīstīto ekonomiku, pirmām kārtām, valsts politika attiecībā uz tautsaimniecības nozaru prioritāšu sadalīšanu, kā arī atsevišķo sociālo un korporatīvo subjektu tieksme pēc savu ekonomisko interešu apmierinātības. Lielā nozīme šajā procesā pieder reglamentējošai sistēmai (likumdošanas bāzei), ekonomiskās un sociāli politiskās vides stabilitātes nodrošināšanai, vadības izvirzīto prioritātīšu tautsaimniecības attīstībā izveidotājiem atbalsta sistēmām un ekonomiskajām pamatojumam.

Ļoti svarīgi ir finansu tirgu operāciju reglamentējošo dokumentu rakstura atbilstība konkrētas valsts (reģiona) tirgus subjektu ekonomisko un sociālo interešu aizsardzībai un konkrētai ekonomiskai situācijai.

Latvijā privātpersonu kreditēšana strauji attīstās gan apjomu ziņā, gan iesaistīto mājāsaimniecību skaita ziņā, neskatoties uz iedzīvotāju finansiālās situācijas kopumā ļoti neviennozīmīgu raksturojumu, ko nosaka ienākumu apjoma pieauguma nevienmērība dažādās mājāsaimniecībās. Situāciju neatvieglo nesamērīgi liela starpība starp valsts noteikto minimālo algu (uz 2004.gada sakumu - 70 Ls), iztikas minimumu (uz 2004.gada sakumu - apmērām 95 Ls) un vidējo reālo algu (uz 2004.gada sakumu - 162 Ls) (53) proporcijā - un šo radītāju izmaiņu ekonomiskā pamatojuma trūkums (makroekonomisko radītāju atbilstošo izmaiņu-inflācijas, IKP pieaugums, nodokļu pārmērīgi liels slogs). Šajā sakarā būtu jāatzīmē ka minimālās algas sistēmas sakārtošanu prasa ES direktīvas, bet uz radītāju loģiski attaisnoto savstarpējo attiecību pamatā. Salīdzinot ar 2002.gadu 2003.gadā inflācijas pieaugums ir sastādījis - 3.9%, IKP pieaugums - 7.5%, vidējas darba algas pieaugums - apmērām 11%, bet minimālās algas - apmērām 13%, t.sk. minimālā alga sastāda apmērām 31% (53) no vidējas algas. Iedzīvotāju ienākumu radītāju nelīdzsvarotība ir saistīta ar pārmērīgi lielu nodokļu slogu un var izraisīt tikai uzņēmēju mēģinājumus izvairīties no nodokļa maksāšanas, izstrādājot jaunus paņēmienus darbinieku ienākumu oficiālai samazināšanai (oficiālā pieņemšana uz pusslodzi, nelegālā darba spēka izmantošana, algas maksāšana aploksnēs). Tas

nozīme, kamēr nebūs atrisināts jautājums par iedzīvotāju ienākumu legalizāciju valstī, kas ir saistīts ar nodokļu sistēmas sakārtošanu atbilstoši ekonomiskai situācijai, kredītiestādēm būs jāuzņemas papildus risku, lielāko daļu mājsaimniecību ienākumu prognozējamības apgrūtinājuma dēļ. Tostarp lielā mērā Latvijas iedzīvotāju iesaiste kreditēšanas procesā ir no valdības atkarīgas atbalsta programmu realizēšanas stratēģijas un prioritātēm.

Daži bankas analītiķi uzskatā ka eksplozīva privātpersonu kreditēšanas attīstība draud ar krīzi, kā arī uzsvēra, ka pašlaik Latvijā kreditēšana ir viens no konkurences un cīņas par klientiem līdzekļiem starp lielākajām bankām. Tā kā 2001.-2003.gadi pastiprināja konkurenci vēl vairāk – tas izpaudās būtiskā procentu likmju un tarifu pazemināšanās un kredītu bumā, – dažām bankām piesaistīto kredītu portfelis pat pārsniedza depozītu portfeli.

Fakts, ka banku procentu ieņēmumi auga lēnāk nekā to kredītu portfeli, tiek skaidrots ar kredītu likmju samazinājuma turpināšanos, ko noteica sīvā konkurence par kredītu klientiem starp bankām, procentu likmju samazināšanās globālā mērogā. Ienākumu apjomus ietekmē arī pieaugošie kredītportfeļa administrēšanas izdevumi.

Tām Latvijas bankām, kurām ir lieli rietumu finansu investori, kredītu resursu avots ir līdzekļi, kurus piešķir mātes uzņēmumi, un Latvijas apstākļos šie resursi ir sava veida “muca bez dibena”. Procentu likmju krišanās pasaulē un rietumu valstu kredītu tirgus piesātinātība (hipotekāros kredītus izmanto apmērām 50% Eiropas iedzīvotāji, bet Latvijā - ap 4% līdz 6% (79)), kā arī centieni palīdzēt savām Latvijas nodaļām mudina rietumu bankas nodrošināt jaunus lētus resursus, lai kreditētu Latvijas tirgu.

Tomēr, kredītu tirgus sprādzienveida attīstība ietver sevī problēmu - tirgum ir jānobriest līdz šādam stāvoklim. Daudzas valstis savā ekonomikas vēsturē ir piedzīvojušas smagus krīzes periodus, ko izraisīja kredītu atsperes attīšana, kad ekonomiskā recesija, ko periodiski piedzīvo visas ekonomikas, izvērtās par smagu krīzi. Tam par iemeslu bija tirgus, kas, pieradis pie viegliem kredītiem, vienā mirklī palika bez naudas.

Pēc būtības kredīti ir finansu svira, kas ļauj uzņēmumiem pelnīt vairāk labos laikos, taču nes arī nopietnus zaudējumus - sliktos. Vai Latvijas ekonomika ir nobriedusi pieejamiem, lētiem un praktiski neierobežotiem kredītiem, rādīs laiks.

Pēc Finanšu un kapitāla tirgus komisijas sniegtās informācijas 2002.-2003.gadā privātpersonu kredītu apjoms audzis straujāk par citiem Latvijas komercbanku pamatrādītājiem, t.sk. 2003.gadā izsniegto kredītu ziņā - par 77% (79)). Īpaši strauji auguši banku ilgtermiņa kredīti. Tomēr procentu ienākumu un kopējās banku peļņas pieaugums salīdzinoši bijis daudz mazāks.

Banku ienākumus pamatā veido:

- procentu ieņēmumi;

- komisiju ieņēmumi;
- ienākumi no darījumiem ar vērtspapīriem un valūtām.

Līdz ar kopējā kredītu apjoma pieaugumu proporcionāli ir augusi arī procentu ienākumu daļa, ko savukārt kompensē salīdzinoši nelielais komisiju ieņēmumu pieaugums, kuru nosaka banku ekspansija tirgū, kas cīņā par klientu piesaisti izpaužas kā “agresīvs” marketings, reizēm arī aizmirstot par ētikas un ekonomiskā lietderīguma principiem reklāmas pasniegšanā, darījumu dokumentu saturā, kā arī pakalpojumu un resursu cenu veidošanā.

Ekspansijas algoritma daļa ir princips, ka atsevišķi servisi vai pakalpojumi tiek piedāvāti zem pašizmaksas vai vispār bez maksas (piemēram internetbankas pieslēgšanu un apkalpošanu, datoru pieejamību bankas telpās klientiem klientu apkalpojošas programmas ietvaros, norēķinu un kredītkartes, daudzu automatisko un citu jauno tehnoloģiju bankas produktu piedāvājums, kā arī dažu marketinga kampaņu un atsevišķu klientu segmentu ietvaros piedāvātās atlaides un īpašie piedāvājumi, bezmaksas speciālistu konsultācijas un citu servisa pakalpojumu pieejamība). Tas savukārt ietekmē banku komisijas ienākumu daļas struktūru un apjomus.

Privātpersonu kreditēšanas attīstību Latvijā sekmē valsts ekonomikas izaugsme (iekšzemes kopprodukta pieaugums, stabili inflācijas tempi), iedzīvotāju maksātspējas palielināšanās un vēlme uzlabot savus dzīves apstākļus, kā arī asā konkurence banku sektorā, kas nodrošina iedzīvotājiem iespēju saņemt kredītu ar maksimāli izdevīgiem kredīta nosacījumiem. Bankas, savstarpējā cīņā par klientu, cenšas maksimāli vienkāršot un paātrināt lēmumu pieņemšanas procedūru par aizdevumu piešķiršanu privātpersonām, līdz ar to var ciest kreditēšanas procesa drošības puse ka attiecībā uz bankām, tā arī attiecībā uz klientiem (noguldītājiem). Lai pēc iespējas samazināt šī efekta ietekmi, līdz ar to samazināt administratīvā un kredītriska pakāpi, bankām ir ļoti rupji jāseko dokumentu satura juridiskai precizitātei kredītu lietās un to atbilstībai normatīvajiem aktiem. Tādām mērķiem katrā bankā ir štata juristi, kuru pienākums ir dokumentu juridiskas precizitātes pārbaude.

Kopējā tendence liecina, ka bankas ir fokusējušās uz kredītu izsniegšanu, ņemot vērā gan nodrošināto ienākumu ilgtermiņa raksturu, gan arī to, ka tirgū ir izveidojies atbilstošs pieprasījums.

Privātpersonu kreditēšanas procesa sociāli ekonomiskā nozīmi neapšaubāmi nosaka iedzīvotāju labklājības līmeņa paaugstināšanas iespēja, kā arī mājsaimniecību pieprasījumu stimulēšana.

Par sevi jebkurš kredīts ir juridiski diezgan komplicēts darījums ar noteiktu risku pakāpi obligātu nosacījumu. Tiešie kredīta darījuma dalībnieki - aizdevējs un aizņēmējs, netieši procesā piedalās arī noguldītājs - brīvo finanšu līdzekļu turētājs. Aizdevējam - komercbankai -

darījumā ir starpnieka lomā, kas saved kopā ieguldītāja un aizdevēja intereses. Kredītu finansu tirgus normatīvi tiesiskais nodrošinājums ir aicināts regulēt savstarpējās kredīta darījumu partneru attiecības: reglamentēt attiecīgi kontraģentu prasību un saistību noformēšanas kartību, pušu juridiskā statusa noteikšanu un ekonomisko interešu ievērošanu, kā arī nodrošina procesa uzraudzību, līdz ar to samazinot dažādu risku pakāpi aizdevējiem, aizņēmējiem un ieguldītājiem (brīvo finansu resursu īpašniekiem). Pilnībā visu iepriekš minēto var attiecināt arī uz sabiedrības interešu nodrošināšanu kopumā. Tieši civiltiesiskā reglamentācijā, kreditēšanas procesa uzraudzības un atbalsta nodrošināšanā izpaužas valsts institūta ietekmes pakāpe uz finansu tirgiem kā ārējiem, tā arī iekšējiem. Turpmāk izskatīsim juridisko un ekonomisko aspektu ietekmi uz privātpersonu kreditēšanas attīstības dinamiku, specifiku un perspektīvām pārējo ietekmējošo faktoru kontekstā.

2.1. Pieprasījuma un piedāvājuma analīze privātpersonu kreditēšanas tirgū Latvijā

Privātpersonu kredītu straujo pieaugumu (gan apjomu ziņā, gan izsniegto kredītu skaita ziņā) veicina:

- Latvijas ekonomiskā stabilitāte (stabils kopprodukta pieaugums, inflācijas atbilstība plānotajam līmenim, valsts valūtas stabilitāte u.c.), kas dod pārliecību privātpersonām arī par savu ienākumu stabilitāti un rada prognozējamāku tirgu,
- bankās ir pieejami nepieciešamie naudas resursi un banku sistēma kopumā pašlaik Latvijā ir likvīda.
- Bez tām, banku sektorā vērojamas būtiskas konkurences palielināšanās apstākļos, samazinās kredītu procentu likmes un uzlabojas kredītu izsniegšanas nosacījumi un apkalpošanas kvalitāte attiecībā uz klientiem.
- Tomēr kopējie izsniegto kredītu apjomi vēl joprojām ir nelieli, kas norāda uz to, ka pastāv liels palielinājuma potenciāls, it sevišķi privātpersonu jomā, pēdējo gadu laikā īpaši strauji palielinājusies hipotekārā kreditēšana, kas ir ietekmējusi kredītiestāžu ilgtermiņa kredītportfeļa pieaugumu (2003.gadā - par 60% ar īpatsvaru banku kredītportfelī palielināšanu no 37% 2002.gadā līdz 42% - 2003.gadā). Šīs pārmaiņas ietekmēja straujš kreditēšanas kopapjoma kāpums privātpersonām mājokļu iegādei - par 105% (79).

Privātpersonu maksātspējas izaugsme veicina viņus izvēlēties arvien garākus kredītu termiņus. Kredītiem nekustamā īpašuma iegādei un remontam, kā arī aizdevumi izglītības iegūšanai bijusi visstraujāk augošais tirgus segments pēdējo divarpus gadu laikā, ko nosaka šo

finansu izlietojuma virzienu neapšaubāmā prioritāte mājsaimniecību vajadzību “reitingā” att.2.1.1..

2.1.1.att. Mājsaimniecību vajadzību prioritāšu “reitingš” (pieprasītākie kredītu izlietošanas virzieni - no attēla augšas līdz apakšai)

Trīs pirmās vajadzību kategorijas pieprasa kredītresursu piesaisti uz ilgāku laiku, atkarīgi no aizdevuma summas un aizņēmēja ienākuma apjoma - no 3-5 (vidēja termiņa kredīti) līdz 20-30 gadiem (ilgtermiņa kredīti). Aizdevumus patēriņa preču un pakalpojumu iegādei komercbankas piedāvā uz termiņu no 1 mēneša līdz 1 gadam (īstermiņa kredīti) un no 1 līdz 3 gadiem (vidēja termiņa kredīti). Neskatoties kā aizdevumi biznesa uzsākšanai atrodas att. 2.1.1. apakšējā daļā, tomēr pēdējā laikā arvien vairāk klientu vēlas saņemt tieši šāda mērķa kredītus. Bankas, atkarīgi no piedāvātā uzņēmējdarbības uzsākšanas vai attīstības projekta lieluma un ekonomiskā pamatojuma kvalitātes, kreditē šādus projektus uz laiku līdz pieciem gadiem (vidēja termiņa kredīts), nepieprasot apliecinājumus aizdevuma izlietošanas atbilstību izvēlētajam mērķim, galvenie kritēriji lēmuma pieņemšanai par projektu kreditēšanu ir aizņemto līdzekļu izlietošanas likumības ievērošana. Sīkāk aizdevumu veidi tiks izskatīti 3.1.nodaļā.

Pirms kredītlīdzekļu izsniegšanas izvērtējot klientu maksātspēju (reālu iespēju atdod saņemto naudu), bankām ir jāpievērš īpašu uzmanību klientu – privātpersonu - ģimenes finansiālai situācijai, piedāvātā nodrošinājuma reālai vērtībai un to likviditātes izmaiņu perspektīvai. Citiem vārdiem runājot, jāprognozē potenciālā aizņēmēja maksātspēja un nodrošinājuma kvalitātes izmaiņu iespējas vismaz aizdevuma līguma termiņa garumā. Bieži vien aizņemoties lielas summas uz ilgu termiņu, iedzīvotāji piesaista arī dzīvesbiedra ienākumus, bankas, lielākoties, ņem vērā kopējie mājsaimniecību ienākumi, pēc nodokļu un visu obligāto maksājumu (nodokļi, alimenti u.c.) nomaksas. Attiecīgi arī jāvērtē visu kredītā iesaistīto personu ienākumu stabilitāti un prognozējamību.

Aizdevumu atmaksas avoti

Mājsaimniecības kopējie ienākumi (neto darba alga, honorāri, autoratlīdzība, īres maksa, dividendes u.c.)

Aizdevumu nodrošinājums

- automašīna, nekustamais īpašums.
- ikmēneša reālo ienākumu apgrozījums aizņēmēja bankas kontos vai citā bankā vai uzņēmumā, saskaņā ar darba dēvēja izziņu
- juridiskās personas galvojums

Raksturojums

Finansu līdzekļu avotu stabilitātes novērtēšana:

- klienta izglītības atbilstībai ieņēmām amatam,
- darba stāžs un iepriekšēja darba pieredze,
- klienta konkurētspēja darba tirgū.

Raksturojums

Nodrošinājuma likviditātes novērtēšana:

- vērtības atbilstība reālai situācijai tirgū (aizdevuma summa nedrīkst pārsniegt atrās realizācijas (~3-6 mēn.) vērtību)
- aizdevuma limits ir ierobežots ar darba algas apjomu (līdz 3 algām)
- papildus nodrošinājums (uzņēmuma finansiālā analīze).

2.1.2. att. Potenciālo aizņēmēju - privātpersonu novērtēšanas kritēriju raksturojums

Bankas piedāvājumu klāsta un apjomu pamatā ir mājsaimniecību pieprasījumu struktūru un piedāvāto nodrošinājumu un to kvalitātes pastāvīga analīze un iespējamo situācijas izmaiņu prognozēšana. Aizņēmēja novērtēšanas prioritātes kritērijus komercbankas izvēlas atbilstoši kredītpolitikas pamatnostādņēm. Ir bankas, kuras, lēmuma pieņemšanas procesā par kredīta piešķiršanu pret nekustamā īpašuma ķīlu, nepievērš pastiprināto uzmanību potenciālo aizņēmēju finansiālai pusei, bet galvenokārt nekustamā īpašuma vērtībai. Tādas bankas nosacīti var definēt kā “lombarda” tipa bankas. Parasti ar šādu banku noslēgtajos aizdevuma līgumos ir ļoti konkrēti atrunātas un līguma darbības laikā ar pastiprinātu pedantismu tiek ievērotas īpašuma atsavināšanas nosacījumi. Tādas bankas īpaši nerūp klientu neapmierinātība un klientam nelabvēlīgas bankas imidža izveide. Bet pamatkritērijs, ekonomiski attaisnots, ir mājsaimniecību finansiālā analīze, kura balstās uz kreditora maksātspējas un konkurētspējas darba tirgū noteikšanu un perspektīvu prognozi. Šis kritērijs tiek ņemts par pamatu klasiskās metodēs, bankās ar konservatīvo pieeju potenciālo aizņēmēju izvērtēšanā. Tādas bankas pastiprināto uzmanību pievērš aizņēmēja finansiālam nodrošinājumam kontekstā ar nekustamā īpašuma, automašīnas ķīlu un citu papildus nodrošinājumu.

Mājsaimniecības, atkarīgi no finansiālā nodrošinājuma, var sadalīt maznodrošinātās, vidēji nodrošinātās, turīgās ar augstu ienākumu līmeni. Ņemot vērā valstī noteikto iztikas minimumu un tā korekciju pa reģioniem, bankas nosaka ieņēmumu vidējo apjomu, ar kuru privātpersona var pretendēt uz dažādu veidu kredītproduktiem (Rīgā, Rīgas rajonā un apkārtnē šo ieņēmumu apjoms ir vidēji no 150 Ls - pieaugušajam un apmērām - 50 Ls - bērniem).

Banku kredītproduktu piedāvājumi privātpersonām ir samērā līdzīgi:

1. Īstermiņa (overdrafti, kredītlīnijas, patēriņa kredītkartes) - pret regulārā ienākumu apgrozījuma klienta kontā bankā vai citā uzņēmumā vidēja apjoma, bez papildus ķīlas nodrošinājuma, bet iespējams ar uzņēmuma - darba dēvēja galvojumu - no 50% līdz trīs algu apmēra. Minimālā alga, pret kuru kredītiestādes piedāvā šādu aizņēmumu, ir 50 Ls.
2. Vidēja termiņa (automašīnas iegādei, biznesa uzsākšanai un attīstībai un citu nenoteiktu vajadzību apmierināšanai) - pret automašīnas vai nekustamā īpašuma ķīlu, maksimālais aizdevuma apjoms ir ierobežots ar ķīlas vērtību un nepārsniedz 70%-80% no vērtējumā norādītās summas. Kreditēšanas apjomu ietekmē ķīlas veids, vecums, amortizācijas un likviditātes izmaiņu prognozes.
3. Ilgtermiņa (dzīves apstākļu uzlabošanai: mājokļa iegādei, remontam, celtniecībai) - pret nekustamā īpašuma ķīlu, maksimālā aizdevuma summa - ne pārsniedz 90% no ķīlas vērtības.

Lai noskaidrotu Latvijas iedzīvotāju finansiālos paradumus, finansiālās iespējas un vēlmes, bankas izmanto Latvijas republikas Centrālās statistiskās pārvaldes, sabiedriskās domas pētījumu centra SKDS un citu līdzīgu uzņēmumu pētījumu rezultātus. Izskatīsim pētnieciskās kompānijas Emor Ltd (Igaunija) pēc a/s "Hansabankas" pasūtījuma veikto pētījumu rezultātus.

Salīdzinājumā ar 2002.gadu mājsaimniecību finansiālais stāvoklis ir uzlabojies, kas arī ir par pamatu dažādu ar finansu operācijām saistītu aktivitāšu veikšanai un nepieciešamajiem tēriņiem.

Palielinājies mājsaimniecību skaits, kuras ir veikušas pirkumus uz kredītu par 77% (79) un sastādā apmērām 32% no visām mājsaimniecību vidū populārākajām finansiālām saistībām (pirkumi uz nomaksu, līzings pakalpojumi).

Ievērojami palielinājies to mājsaimniecību īpatsvars, kurās ir ietaupījumi. Joprojām galvenais (biežāk minētais) ietaupīšanas mērķis ir nodrošināšanās dažādiem neparedzētājiem gadījumiem.

Visvairāk minētie uzkrājumu veikšanas mērķi ir - naudas līdzekļi veselības problēmu gadījumos, bērnu izglītošanai un dzīves vietas remontam un rekonstrukcijai, kas arī nosaka mājsaimniecību ar nelieliem ieņēmumiem pieprasījumu struktūru.

Tāpat kā iepriekšējos gados, Latvijas iedzīvotājiem vispiemērotākais ietaupījumu veids liekas skaidras naudas uzkrājumi mājās. Tajā pat laikā tomēr ievērojami ir palielinājies to mājsaimniecību skaits, kuras kā piemērotāko ietaupījumu uzkrāšanas veidu ir minējušas banku.

Kopumā ievērojami palielinājies to mājsaimniecību skaits, kurās ir finansiālās saistības sakarā ar kredītu vai pirkumu izdarīšanu uz nomaksu.

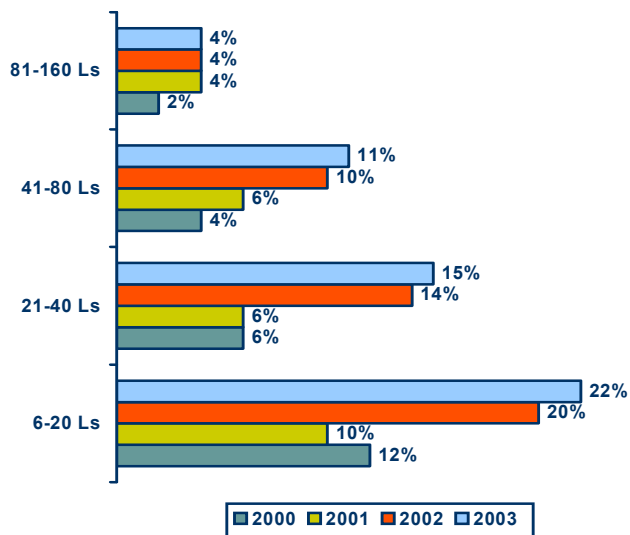
Kredītu iegūšanai pārsvarā tiek izmantoti bankas pakalpojumi, līzinga saistības galvenokārt ir ar līzinga kompānijām, bet pirkumi uz nomaksu galvenokārt tiek veikti tieši no veikala.

Regulāra ikmēneša atmaksājāmā summa par kredītu sastāda apmērām no 30% līdz 40% no aizņēmēja kopējiem ieņēmumiem.

Vērojamā stabila tendence pieaugt to mājsaimniecību skaitam, kuras plāno veikt pirkumus uz nomaksu, ņemt kredītu vai izmantot līzingu.

Latvijas iedzīvotāju skaits, kuri varēja atlikt naudu krāšanai pēc nepieciešamo tēriņu apmaksas no 2000.gada līdz 2003.gadam ir pieaugusi no 24% iedzīvotāju līdz 52% (attiecīgi 2001.gadā - 26% un 2002.gadā - 48%) (79). Šī tendence ir labs priekšnosacījums mājsaimniecību kreditēšanas procesā iesaistīšanai, lai izveidotie ietaupījumi kalpotu aizdevuma ikmēneša maksājumu veikšanai, nevis krātos iedzīvotāju maciņos.

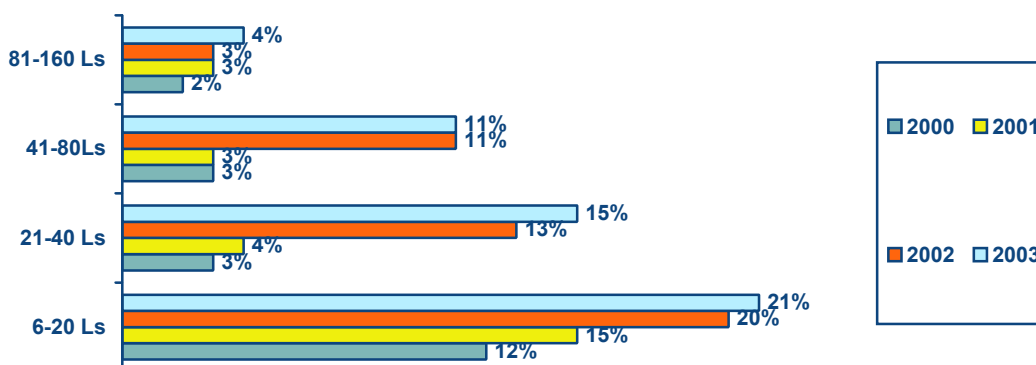
Attiecīgi ir samazinājies to mājsaimniecību skaits, kurās naudas līdzekļi pietiek tikai obligāto maksājumu veikšanai un nepieciešamajiem tēriņiem. Mājsaimniecību skaits, kurās naudas līdzekļi pēc obligāto maksājumu veikšanas un nepieciešamajiem tēriņiem vairs pāri nepaliek ir samazinājies no 76% - 2000.gadā līdz 48% - 2002.gadā (2001.gadā - 74% un 2002.gadā - 52%).

2.1.3.att. Mājsaimniecības, kurām ir kredīta, līzinga maksājumi, pirkumi uz nomaksu un to atmaksājamās summas

Bankām ar konservatīvo pieeju aizņēmēju novērtēšanai ir svarīgi, lai pēc visu kredītu maksājumu veikšanas viņu ģimenei paliktu pietiekošā naudas summa normālai iztikai, pēc iespējas būtiski nesamazinot ģimenes dzīves labklājības līmeni.

Iedzīvotāju izvērtēšanas procesā ir zināmā nozīme arī potenciālā aizņēmēja vecumam un sociālajam statusam (pensionārs, invalīds u.c.). Bankas nelabprāt izsniedz kredītus pret sociālā pabalsta apgrozījumiem klientu kontos, it sevišķi ilgtermiņa kredītus.

2.1.4.att. Latvijas iedzīvotāju ietaupīšanas iespējas

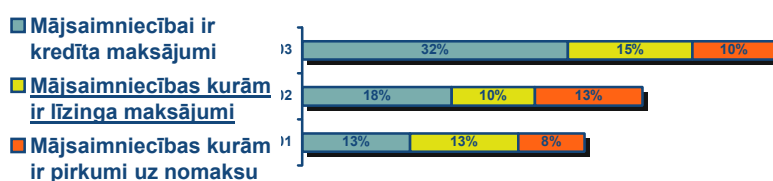
Ka var secināt pēc 2.1.4.attēlā atspoguļotas informācijas mājsaimniecību skaits, kuras bija gatavas izveidot ietaupījumus savu vajadzību apmierināšanai nākotnē periodā no 2000.gada līdz 2003.gadam ir pieaugusi attiecīgi no 20% līdz 51% (2001.gadā - 25% un 2002.gadā - 47%).

Tāpat kā iepriekšējos gados Latvijas iedzīvotājiem vispiemērotākais ietaupījumu veids liekas skaidras naudas uzkrājumi mājās. Samazinājies to mājsaimniecību skaits, kurās ikmēneša ietaupījumi nepārsniedz 5 Ls, bet palielinājies to mājsaimniecību skaits, kuras novērtējušas, ka var izdarīt ikmēneša ietaupījumus lielākā apmērā.

Uz doto brīdi ietaupījumu iespēja ir apmērām 1/2 mājsaimniecību, saskaņā ar iedzīvotāju aptaujas rezultātiem.

Analizējot šo rādītāju katrā demogrāfiskā grupā atsevišķi, redzams, ka biežāk nekā caurmērā naudas uzkrājumi ir gados jaunākiem cilvēkiem, algota darba strādniekiem, cilvēkiem Rīgā un Zemgalē, kā arī, protams, mājsaimniecības, kurās ir augstāki ikmēneša vidējie ienākumi uz vienu ģimenes locekli.

Latvijas iedzīvotāji lielākoties veic ietaupījumus, lai nodrošinātos neparedzētiem gadījumiem (39%). Mazāk veic uzkrājumus lielākiem pirkumiem (13%).

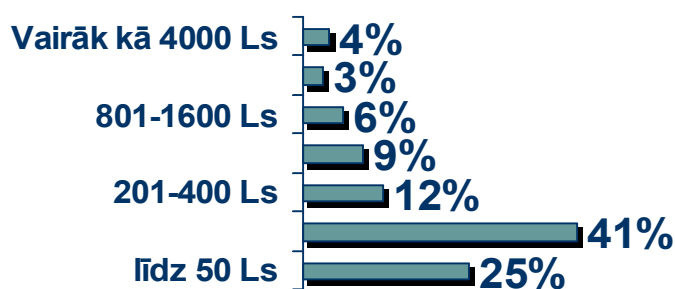
2.1.5.att. Mājsaimniecību finansiālo saistību sadalījums

Analizējot datus dažādās sociāli demogrāfiskās grupās redzam, ka uzkrājumus veido:

- Dzīvesvietas remontam un rekonstrukcijai - latvieši, cilvēki ar augstāko izglītību, pašnodarbinātie un algotu darbu strādājošie, iedzīvotāji Zemgalē, ar ienākumiem uz vienu cilvēku ģimenē robežās no 81 Ls līdz 100 Ls.
- Ceļošanai un hobijiem - cilvēki vecumā līdz 40 gadiem, latvieši, ar augstāko izglītību, skolnieki, studenti, ar augstākiem ienākumiem uz vienu ģimenes locekli mēnesī.
- Mēbeļu un/vai interjera priekšmetu iegādei - gados jauni cilvēki (vecumā līdz 30 gadiem), ar augstiem personīgiem ienākumiem (virs 160 Ls).
- Savai izglītībai un kvalifikācijas celšanai - cilvēki vecumā līdz 40 gadiem, latvieši, cilvēki, kuriem jau ir augstākā izglītība, algotu darbu strādājošie un skolnieki, studenti, lielajās pilsētās dzīvojošie.
- Dzīvesvietas vai cita nekustamā īpašuma iegādei - cilvēki vecumā līdz 40 gadiem, ne latvieši, ar augstāko izglītību, pašnodarbinātie, rīdzinieki un rajonu centros dzīvojošie, ar personīgiem ienākumiem virs 100 Ls.

Kopumā ievērojami palielinājies to mājsaimniecību skaits, kurās ir finansiālās saistības sakarā ar kredītu vai pirkumu izdarīšanu uz nomaksu. Salīdzinot ar iepriekšējo gadu, apmērām par 40% palielinājies to mājsaimniecību skaits, kuras uzņēmušās kādas augstāk minētās finansiālās saistības: 2001.gadā - 34%, 2002.gadā. - 41%, 2003.gadā - 57%.

Finansiālo saistību pieaugumu privātpersonu sektorā veicina vidējo ieņēmumu palielināšanas tendence, ekonomisko radītāju pozitīva attīstības dinamiku, kā arī ar ES iestāšanos saistītā ažiotaža. Pēdējais “arguments” būtiski ir ietekmējis mājsaimniecību pieprasījumu palielināšanu nekustamā īpašuma tirgū, izglītības jomā un patēriņa preču tirgū. Pieprasījuma palielināšana un tā apmierināšanas nepieciešamība izraisīja mājsaimniecību sektorā maksājumu līdzekļu deficītu, naudas resursu trūkumu. Naudas resursu nepietiekamība ir izskaidrojamā, pirmām kārtām, ar attiecīgo vajadzību (nekustamo īpašumu un mācību ieguves) apmierināšanas lielo izmaksu un, otrām kārtām, ar pastāvīgo, likumsakarīgo vajadzību lieluma pārsniegumu virs iedzīvotāju ieņēmumiem.

2.1.6.att. Vidējo ieņēmumu apjomu sadalījums procentuāli Latvijas iedzīvotāju starpā

Saskaņā ar 2.1.6.attēlā norādītās informācijas, var secināt ka lielāki daļai Latvijas iedzīvotājiem ir zems ienākumu lielums apmērām 50 līdz 60%. Tādai mājsaimniecību kategorijai bankas parasti piedāvā īstermiņa produktus (overdraftus, kredītlīnijas vai patēriņa kartes), piesaistot produkta kredītlimitu ienākumu vidēja apjoma lielumam un, pieprasot visu ienākumu regulāru (vismāz ikmēneši) ieskaitīšanu klienta kontos bankā.

Dažreiz par kredītlimita piešķiršanas pamatojumu kalpo aizņēmēja darba dēvēja izziņa par darba algu (piemērām, EGO karte a/s “Hansabanka” sadarbībā ar sia “Hanza līzings”). Tādiem piedāvājumiem parasti ir difirencētā pieeja, sadālot klientus grupās ar dažādiem ieņēmumiem un, attiecīgi, dažādu limitu piedāvājumu

Bankas atkarīgi no esošo un potenciālo klientu ienākumu lieluma klasificē klientu segmentus, par pamatkritēriju ņemot naudas apgrozījuma apjomu un ieņēmumu struktūru atbilstoši iemaksas avotam (juridiskā persona, sociālais pabalsts, privātpersona).

Klientu segmentācija atvieglo bankām piedāvājumu mērķa auditorijas definēšanu, kas savukārt uzlabo efektivitāti kredītproduktu pārdošanas procesā.

Segmenta grupā tiek ieskaitīti visi klienti, kuru ienākums ir šai grupai atbilstošs (parasti tos diferencē pa reģioniem). Kopumā, šīs klientu dalījums grupās ir domāts, lai atvieglotu un optimizētu darbu bankas darbiniekiem, piedāvājot bankas klientiem viņiem piemērotos pakalpojumus. Klientu segmentācija var būt atspoguļota arī bankas lietotāju programmā, lai bankas darbinieks varētu operatīvi apkalpot klientus.

Klientu noteiktās grupās iedalījuma nepieciešamība ir izraisīta ar Latvijas banku sektorā valdošo konkurenci - īpaši jauno klientu piesaistes ziņā. Pašlaik pastiprināta uzmanība tiek pievērsta cīņai par jaunu klientu iegūšanu. Bet, tikai esošo klientu apmierinātība un lojalitāte garantē bankai ienākumus nākotnē. Tāpēc ir nepieciešams, lai bankas esošie klienti būtu apmierināti ar sniegto pakalpojumu daudzveidību, kvalitāti un apkalpošanas servisu. Klientu sadales segmentu grupās noteicošie kritēriji ir klienta ieņemamais amats, sociālais statuss un ienākumi.

Taču, lai pieņemtu lēmumu par riska produktu pārdošanu noteiktajos riska apjomos, klienta maksātspējas izvērtēšanai par pamatu var kalpot darba algas ieskaitījumi (apmērām 6 mēnešus), dažos gadījumos juridiskās personas galvojums vai vienošanās ar banku par uzņēmuma darbinieku kreditēšanas pēc īpašajiem nosacījumiem.

Katrai klientu grupai ir noteikts atbilstošs pakalpojumu klāsts, t.i. riska produktu piedāvājumi. Bankas piesaista klientus ar filiāļu tīkla (bankas operatori), telefonzvanu palīdzību, prezentāciju organizēšana pie klientiem uzņēmumiem, kā arī izmantojot jauno tehnoloģiju iespējas (internets lietotājiem, automātisko vēstuļu veidā).

Pēdējā laikā cīņa par klientu piesaisti banku mērķa auditorija ir iedzīvotāji ar samērā lieliem un lieliem ienākumiem. Kāpēc šie klienti? Šie segmenti veido lielāko daļu no esošo hipotekāro kredītu skaita un summām viņi tiek raksturoti kā klienti ar stabiliem ienākumiem ar prasībām pēc augstākiem dzīves kvalitātes standartiem.

Nordea bankai ir speciālā iedaļa interneta mājas lapā ar aizdevuma refinansēšanas piedāvājumu (bez aizdevuma noformēšanas komisijas), protams tāds gājiens, pozitīva risinājuma gadījuma, piesaistītu bankai jau pārbaudītu klientu ar konkrētu kredīta vēsturi, kas savukārt samazina kredītportfeļa riska pakāpi. Dažādu banku piedāvājumi ir ļoti līdzīgi, klienti no banku marketinga trikiem ir apmulsuši un migrē no vienas bankas uz otru, cerot uz labākām procentu likmēm, aizdevuma līguma nosacījumiem, komisiju izdevumu samazināšanu, bet īstenībā jebkuri bonusa piedāvājumi ir līdzsvaroti ar citu bankas servisa, produktu vai piedāvāto nosacījumu trūkumiem. Pēdējā laikā bankas hipotekāros kredītus piedāvā kontekstā ar jauno mājokļu celtniecību projektu realizāciju, papildus piedāvājot īpašus kreditēšanas nosacījumus, sadarbības partneru atlaides pakalpojumiem.

Kopsavilkums.

Baltijas valstīs kredītus joprojām izmanto neliels klientu skaits, taču iedzīvotāju vēlme izmantot kredītus pieaug, viens no ietekmējošiem faktoriem ir mājsaimniecību pieprasījuma pieaugums patērētāju tirgū un mūžīgais naudas resursu trūkums. Ienākumiem no kredītu apkalpošanas ir liels īpatsvars kopējo banku ieņēmumu struktūrā, līdz ar to viņas ir dziļi ieinteresētas visu veidu kredītproduktu pārdošanā. Kā papildus stimulu mājsaimniecību pieprasījuma pieaugumā var atzīmēt informācijas trūkumu par ar iestāšanos ES saistītājām izmaiņām valūtas tirgū, inflācijas un citu makroekonomisko radītāju svārstībām. Lai samazinātu ārējo faktoru ietekmi uz savu finansu stabilitāti, mājsaimniecībām ir pieaudzis darījumu skaits ar nekustamajiem īpašumiem un tēriņi izglītības jomā.

Saskaņā ar "Emor" pētījuma datiem, lai arī pieprasījums pēc kredītiem pieaug, joprojām kredītus Baltijā izmanto daudz mazāk nekā Skandināvijā. Piemēram, Zviedrijā 2001.gada beigās hipotekāros kredītus izmantoja 89,7% no nodarbinātajiem Zviedrijas iedzīvotājiem.

Mājsaimniecību skaits, kas izmanto dažādus kredītproduktus pieaug, bet līdz tirgus piesātinātībai vēl ir tālu, tāpēc bankām ir iespēja izmantojot mājsaimniecību kreditēšanas tirgu potenciālu paplašināt savu tirgus daļu šajā jomā.

Lai asas konkurences situācijā banku sektorā sasniegtu ambiciozus plānus privātpersonu kreditēšanas tirgus iekarošanā bankām ir:

- regulāri jāveic patērētāju- privātpersonu kreditēšanas un citu tirgu pētījumi arī ārpus Latvijas teritorijas (Baltijas reģionā, Eiropas valstīs u.c.), lai iegūtu pēc iespējas korektāku informāciju par attīstības tendencēm dažādu reģionu ekonomikā, noskaidrot patērētāju vajadzības un finansiālo situāciju,
- uz pētījumu rezultātu pamatā komercbankām, kā visvairāk finansu operāciju veikšanai piemērotākām institūcijām (tehniskā, darba resursu nodrošinājuma ziņā un ilgstošās pieredzes finansu operāciju jomā), ir jāizstrādā patērētāju klasificēšanas kritērijus, lai optimizētu katrai potenciālo aizņēmēju grupai vispiemērotāko riska produktu piedāvājumu klāstu, nodrošinot tā daudzveidību,
- vismaz reizi gadā veikt bankas ekonomisko interešu reģionu finansu monitoringu (piesaistot bankas marketinga un biznesa attīstības departamentus, kā arī ārējos tirgu pētījumu un statistiskus uzņēmumus), lai izpētītu reģionu māsjaimniecību finansiālo uzvedību, bankas produktu un pakalpojumu izmantošanas intensitāti un uz tā rezultātu pamatā precizētu savas iestādes misijas pamatnostādnes, izstrādātu uzvedības stratēģiju tirgū, lai sasniegtu maksimālus gala rezultātus,
- pastāvīgi jāveic bankas klientu dažādu segmentu apmierinātības pētījumus, lai noskaidrotu klientu vērtējumu attiecībā uz sadarbību ar banku, kas ļaus laicīgi reaģēt uz katras klientu grupas prasību izmaiņām un ekonomisko noskaņojumu, izmantojot telefoniskās, tiešās – filiālēs - aptaujas iespējas,
- ņemot vērā kā Latvijas banku sektorā izveidojusies asas konkurences situācija, ir ļoti uzmanīgi jāseko konkurentu piedāvājumiem un ātri jāreaģē uz to izmaiņām, izveidojot elastīgas pieejas politiku attiecībā uz piedāvāto riska produktu klāstu un riska darījumu nosacījumiem, ievērojot gan klientu (vēlmju apmierinātības nodrošināšana), gan bankas ekonomiskas intereses.

Privātpersonu kredītportfeļa īpatsvara palielināšana kopējā banku kredītportfeļa struktūrā, liecina par māsjaimniecību pastiprinātu interesi par iespēju piekļūtu brīviem naudas resursiem, ko apstiprina arī pēdējo iedzīvotāju aptaujas rezultāti. Vairāk kā puse māsjaimniecību vēlētos izmantot savu vajadzību apmierināšanai kredītresursus, bet ne visi to var atļauties, neapmierinošas finansiālās situācijas dēļ. Tāpēc esošajā situācijā ir ļoti svarīgu saglabāt brīvo finansu resursu piedāvājuma un pieprasījuma līdzsvarotības un ekonomiskā pamatojuma principus, lai izvairītos no neattaisnotā riska sekām. Par riskiem - 2.4.nodaļā, bet jaunus hipotekāro kredītu piedāvājumus izskatīsim 3.2.nodaļā.

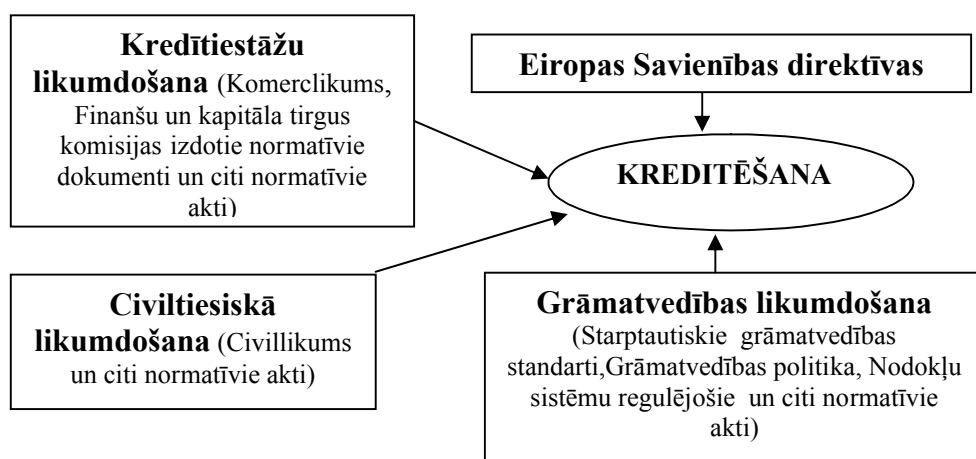
2.2. Normatīvi tiesiskās regulēšanas un likumdošanas aspektu ietekme uz privātpersonu kredītēšanas attīstību

Latvijas banku darbību regulējošie normatīvie akti pilnībā atbilst Eiropas Savienības (ES) banku direktīvu prasībām, bet dažās jomās tie ir pat stingrāki. Pilnībā ieviesti starptautiskie grāmatvedības standarti, saskaņā ar kuriem tiek gatavoti banku gada pārskati un starptautiskās auditorfirmas veic banku auditu. Banku praktiskā uzraudzība Latvijā ir ļoti stingra, un pārbaudes bankās notiek biežāk nekā ES valstīs.

Civillikuma 401.pats nosaka: “Saistību tiesības ir tādas tiesības, uz kuru pamatā vienai personai- parādniekiem - jāizdara par labu otrai – kreditoriem - zināma darbība, kam ir mantiska vērtība.”.

Privātpersonu kredītēšanas procesa kopumā un atsevišķo darījumu juridisko korektumu civiltiesisko attiecību robežās nosaka katras konkrētas valsts likumdošanas akti, kuri definē finanšu tirgus dalībniekus, viņu statusus, darījumu dokumentu pakešu autentiskuma pazīmes un saturu, juridisko normu ievērošanas nosacījumus, kā arī reglamentē procesa un darījumu dalībnieku (pušu) tiesības, pienākumus un atbildību.

Kredītēšanas procesa pamatā ir privātipašuma tiesības, īpašuma apgrūtinājumu nosacījumu un citas riska darījumu juridiskās noformēšanas īpašības, kā arī juridisko un privātpersonu (darījumu dalībnieku) pilnvarojumu un rīcībtiesību ierobežojumu noteikšana un darījumu pušu (kreditors, aizņēmējs) juridisko un saimniecisko uzvedību noteicošie likumi un citi tiesiskie akti.

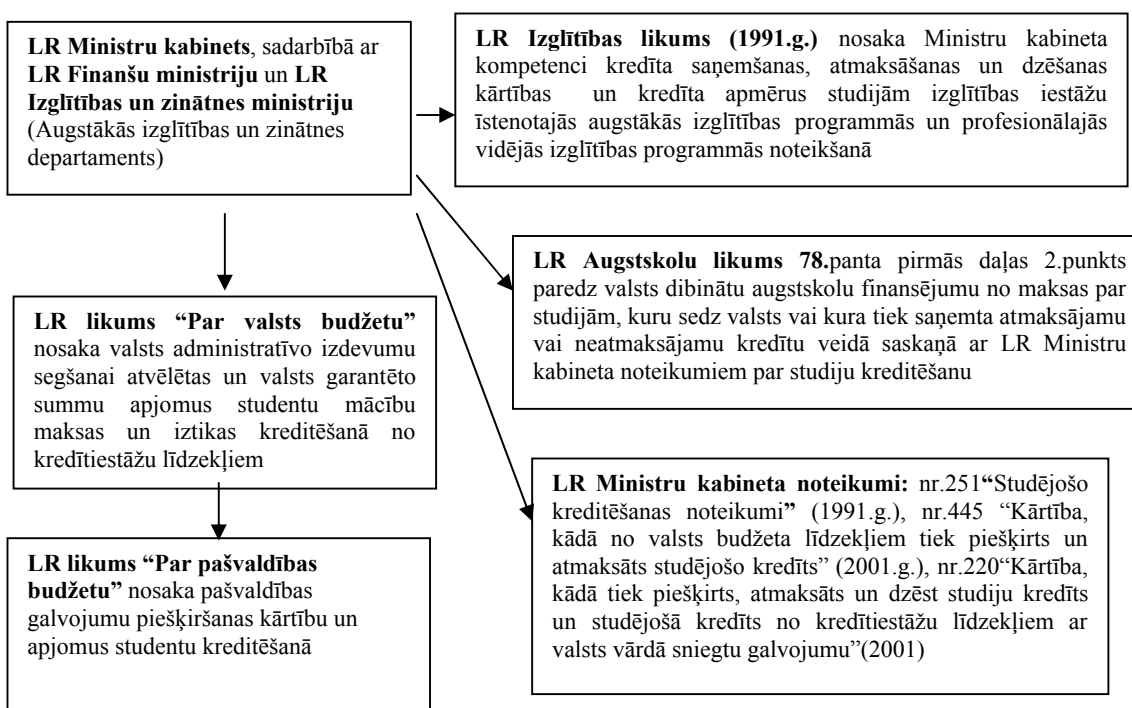
2.2.1. att. Kreditēstāžu reglamentējošo normatīvo aktu grupas

2.2.1.attēlā var redzēt, ka visus kreditēšanas procesu ietekmējošus normatīvos aktus var sagrupēt četrās galvenās grupās, kuras var raksturot sekojoši:

- 1) Grāmatvedības likumdošana: likums “Par grāmatvedību”, 01.10.2000.g. LR MK noteikumi Nr.243 “Par grāmatvedības kārtošanu un organizāciju”, starptautiskie grāmatvedības standarti u.c. normatīvie akti, kas reglamentē riska darījumu sakārtotību, kā arī raksturojošo radītāju un lielumu atspoguļošanu līgumu sagatavošanas, finanšu līdzekļu un materiālo resursu plūsmas un procesa administrēšanas metožu izstrādi un lietošanas pamatprincipu noteikšanu, ekonomiskā pamatojuma un uzskaites nodrošināšanu (ar aizņēmumu saistīto izmaksu un ienākumu lielumu izmaiņu atbilstības iesaistīto uzņēmumu finanšu interesēm kontroles principi, uzkrājumu veidošanas noteikumi riska darījumiem, aktīvu un pasīvu apjomu attiecības atbilstība likumdošanas prasībām un ekonomiskai efektivitātei un u.c.).
- 2) Kredītiestāžu likumdošana: Kredītiestāžu likums, Komerclikums, likums “Par vērtspapīriem”, Finanšu kapitāla tirgus komisijas lēmumi, Latvijas bankas izdotie normatīvie akti u.c., regulē kredītiestāžu iekšējo un ārējo darbību nosacījumus;
- 3) Eiropas Savienības direktīvas: direktīva 89/299/EEC “Par kredītiestāžu pašu kapitālu”, direktīva 92/121/EEC “Par kredītiestāžu lielo riska darījumu pārraudzību un kontroli”, direktīva 97/5/EC “Par starpvalstu kredīta pārvedumiem” u.c., reglamentē Latvijas Republikas un citu valsts makro- un mikroekonomisko radītāju lielumu atbilstību ES prasībām, Grāmatvedības likumdošana ietver sevī starptautiskos grāmatvedības standartus, kas koordinē ES dalībvalstu lokālo grāmatvedību pieskaņošanu ES kopējās nekomiskās telpas grāmatvedības prasībām, grāmatvedības politiku principus, pamatus, pieņēmumus, noteikumus un procedūras, ko bankas vadība ir pieņēmusi, lai sagatavotu un sniegtu finanšu pārskatus, kā arī korekti uzskaitītu un uzraudzītu kredītportfeļu kvalitāti riska darījumu kontekstā. Grāmatvedības likumdošana reglamentē arī nodokļu sistēmu valstī un valsts un pašvaldību budžetus.
- 4) Civiltiesiskā likumdošana: Visi iepriekšminētie normatīvie dokumenti ir jāievēro savā darbībā katrai kredītiestādei, tajā skaitā kredītpolitikas veidošanā un tās īstenošanā.

Katras valsts likumdošanas sistēmai ir jābūt elastīgai lai spētu pieskaņot uzņēmējdarbību reglamentējošo likumu un normatīvu dokumentu saturu pie sociāli ekonomiskas situācijas izmaiņām valstī, kas palīdzētu pozitīvi ietekmēt dažādu ekonomisko subjektu interešu ievērošanu un procesu attīstības dinamiku, tajā skaitā piedāvāta darba pētījuma priekšmeta - privātpersonu kreditēšanas procesa.

Valstij ir likumdošanas sviras un administratīvā bāze efektīvai procesa pārvaldīšanai un regulēšanai, atbilstoši sociāli ekonomiskām sabiedrības vajadzībām. Šīs vajadzības ir atkarīgas no katras mājsaimniecību vajadzībām. Vēsturiski ir izveidojusies prioritāšu sadalīšana pēc vajadzību svarīguma, neapšaubāmi, pirmajā vietā šinī sarakstā ir dzīves apstākļu uzlabošanas un profesionālās sagatavošanas nodrošināšana katrai mājsaimniecībai.

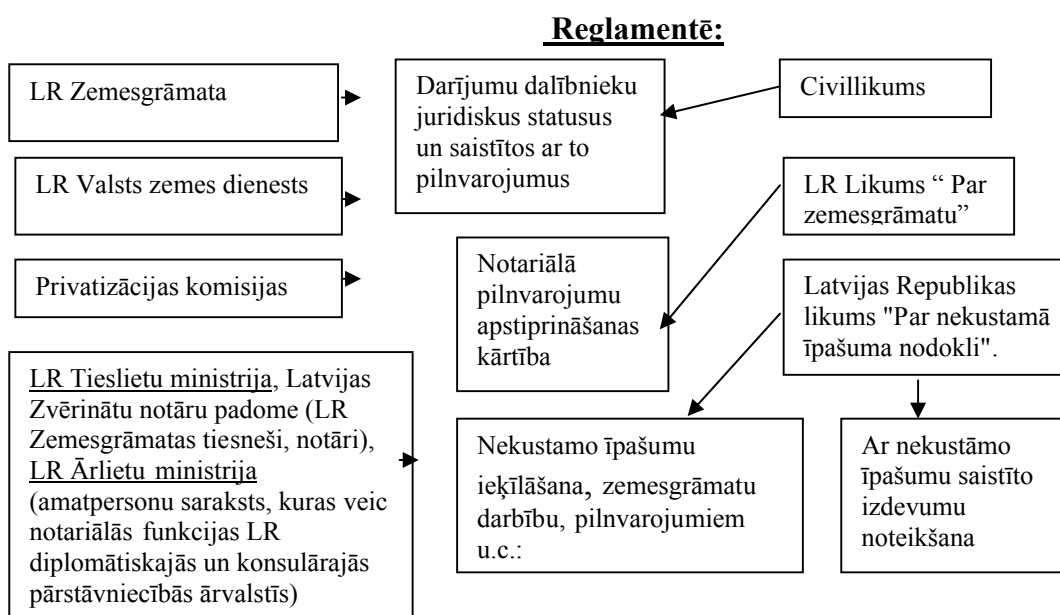
2.2.2. att. Ar studentu kreditēšanu saistītas valsts institūcijas un attiecīgie normatīvie akti

Studiju kreditēšanas sistēmas izveidošanas darbs Izglītības un zinātnes ministrijā sākās 1995.gadā ar studiju maksas kredīta un sociālā kredīta ieviešanu un tās realizāciju paredz LR Izglītības likums un LR Augstskolu likums. LR Izglītības likuma 14.panta 4 punkts atrunā, ka Ministru kabineta kompetencē ir noteikt kredīta saņemšanas, atmaksāšanas un dzēšanas kārtību un kredīta apmēru studijām izglītības iestāžu īstenotajās augstākās izglītības programmās un profesionālajās vidējās izglītības programmās. Augstskolu likuma 78.panta pirmās daļas 2.punkts paredz valsts dibinātu augstskolu finansējumu no maksas par studijām, kuru sedz valsts vai kura tiek saņemta atmaksājama vai neatmaksājama kredītu veidā saskaņā ar LR Ministru kabineta noteikumiem par studiju kreditēšanu. Saskaņā ar minētiem pantiem augstāk minētajos likumos ir sagatavoti LR Ministru kabineta noteikumi. Pamatā kā pirmo, tā turpmāko kreditēšanas noteikumu sagatavošanas process noticis LR Izglītības un zinātnes ministrijas Augstākās izglītības un zinātnes departamentā (LR IZM AIZD). Ļoti liela nozīme studentu kreditēšanas procesa likumdošanas pilnveidošanā ir likumdošanas institūciju

attiecīgo darba grupu ciešā sadarbība ar kredītiestādēm, augstskolām, kā arī profesionālām iedzīvotāju aptauju rezultātiem un citas statistiskās informācijas apkopošanas.

Aizdevumu summu apjomi un atmaksas termiņi cieši saistīti ar nodrošinājumu veidu, to vērtību un tās izmaiņu prognozēm. Ilgtermiņa privātpersonu saistību nodrošināšanai komercbankās visbiežāk kalpo nekustāmie īpašumi (retāk - kustāmie), kuru vērtību noteikšanu ietekme arī likumdošanas akti par materiālo mantu statusu un reģionu attīstības plāniem. Likumdošana arī nosaka ierobežojumus, kartību kāda šī manta var kalpot par nodrošinājumu riska darījumos, to skaitā kredītdarījumos.

Lēmēj un izpildinstitūcijas

2.2.3.att. Ar hipotekāro kredītēšanu saistītas valsts institūcijas un attiecīgie normatīvie akti

Nekustamā īpašuma piederību vai citu īpašību, piemēram, apgrūtinājumu esamības, apstiprināšanai vislabākajā veidā kalpo hipotekārā kredītsistēma, ar kuru jāsaprot, pirmkārt, sakārtota likumdošana, kas regulē īpašumu tiesību uz nekustamo īpašumu izmaiņu nosacījumus atkarīgi no tā juridiska statusa maiņas, un, otrkārt, institūcijas, kuras apkalpo šo procesu (izstrādā un pieņem normatīvus dokumentus, kā arī organizē un administrē procesu gaitu un attiecīgu dokumentu un informācijas aprīti). Likumdošanas sakārtošanu nodrošina valsts lēmēj institūcijas sadarbībā ar nozaru ministrijām. Latvijā LR Zemesgrāmata un LR Valsts zemes dienests veic nekustamo īpašumu statusu maiņas pamatojuma juridiskā korektuma pārbaudi (LR Zemesgrāmatu tiesneši) un reģistrāciju. Hipotekārā kredītsistēma tika izveidota 2003.gadā ar LR Finanšu ministrijas iepriekšminētās sistēmas vadības grupas starpniecību. Savā darbības laikā šī vadības grupa bija izstrādājusi vairākus, uz hipotekārās

kredītsistēmas pilnveidošanu orientētus normatīvos aktus, piemēram, grozījumus Hipotekāro ķīlu zīmju likumā.

Zemes - ķīlas tiesībām Eiropā ir senas tradīcijas un tās daudzkārt sevi attaisnojušas agrāk, sevišķi nodrošinot aizdevumu prasības. Starp atsevišķām Eiropas valstīm ir vienādas galvenās iezīmes. Vairākumā gadījumu zināmā zemes- ķīlas forma- hipotēka. Tā izpaužas tā, ka zemes- ķīlas tiesības cieši saistītas ar prasību, kurai ir akcesors raksturs pret to. Hipotēka, tādā veidā, nevar rasties bez pieprasījuma, tā nevar turpināt pastāvēt kā hipotēka pēc pieprasījuma izbeigšanās. Pieprasījums un zemes ķīla nevar būt sadalīti, piemēram, ar atdošanu dažādām personām.

Zemes vērtības noteikšana balstās uz nekustamā īpašuma tirgus informāciju un uz vērtību veidojošo faktoru analīzi. Tā atbilst gan Latvijā adaptētajiem Starptautiskajiem vērtēšanas standartiem, gan arī Saeimā un valdībā apstiprinātajiem vienotajiem kadastrālās vērtēšanas principiem, ko nosaka likums "Par nekustamā īpašuma nodokli", Ministru kabineta noteikumi "Par pilsētu zemes kadastrālo vērtēšanu", "Nekustamā īpašuma lietošanas mērķu noteikšanas un sistematizācijas kārtība". Teorētiski Valsts zemes dienesta lēmumus saistībā ar ēku kadastrālo vērtēšanu turpmāk varēs pārsūdzēt tiesā, paredz Ministru kabineta pieņemtie grozījumi noteikumos par ēku kadastrālo vērtēšanu (19). Grozījumos arī atrunātā kārtība, kādā fiziskajām un juridiskajām personām tiks sniegta informācija par kadastra datiem.

Arī kredītresursu piesaistē, ļoti liela nozīme ir mājsaimniecību - noguldītāju risku minimizācijas nodrošināšanai. Noguldījumi ir valsts garantēti līdz noteiktam limitam uz vienu noguldītāju. Latvijā garantētās maksimālās atlīdzības apmērs periodiski tika mainīts: no 2000.g. līdz 2001.gada beigām - 1 000 Ls, no 2002.gada līdz 2003.gada beigām - 3 000 Ls, no 2004.gada līdz 2005.gada beigām - 6 000 Ls, no 2008.gada 01.janvāra sasniegs 13 000 Ls apmēru. Baltijas valstīs izveidotās noguldījumu garantiju sistēmas ir ļoti līdzīgas. Noguldījumu garantiju sistēmas izveidošana bija nepieciešama, lai veicinātu uzticības paaugstināšanos banku sistēmai, kā arī lai gadījumā ja noguldītāju noguldītie līdzekļi kļūst nepieejami, tad likumā noteiktā apmērā tie tiktu kompensēti. Baltijas valstis 2004.gada maijā iestājās ES un šajā sakarā ir nepieciešams ievērot ES izstrādātās direktīvas. Baltijas valstu noguldījumu garantiju likumu izveidošanas pamatā ir ES Parlamenta un Padomes 1994.gada 30.maija Direktīva 94/19/EC par noguldījumu garantiju sistēmām. Baltijas valstīm laika periods, no kura ir jāievieš minimālā garantēta noguldījuma apjoms saskaņā ar direktīvu ir noteikts 2008.gada 01.janvāris. Lietuvas un Igaunijas izstrādātajos likumos sākot ar 2008.gada 01.janvāri garantētās noguldījumu kompensācijas apjoms ir izteikts Eiro naudas vienībās. Depozīti vairs nav riskantas peļņas iegūšanas veids, kā tas bija vairākus gadus atpakaļ.

Lielā nozīme banku sektora darbības sakārtošanā, administrēšanā un uzraudzībā ir valsts izveidotai administratīvai sistēmai, kas iekļauj sevī valsts centrālo banku, Finanšu un kapitāla tirgus komisiju, Latvijas Komerčbanku asociācijas (LKA) ombuds un citas lēmēj un izpildinstitūcijas.

Izskatīsim banku klientu sūdzību izskatīšanai jaunnodibinātas administratīvās vienības, kura atvieglo Latvijas tiesas sistēmas darbību un paātrina strīdu izskatīšanu un problēmu risināšanu - Latvijas Komerčbanku asociācijas ombuda.

Ombuds ir LKA izveidota ārpus tiesas strīdus izskatīšanas institūcija. Tās izveidošanas mērķis - padarīt efektīvu klientu sūdzību un strīdu ar kredītiestādi par bezskaidras naudas līdzekļu kredīta pārvedumiem un darījumiem ar elektroniskajiem maksāšanas līdzekļiem.

Kārtību, kādā ombuds izskata klientu sūdzības nosaka “Kārtība, kādā Latvijas Komerčbanku asociācijas ombuds izskata kredītiestāžu klientu sūdzības (reglaments)” un “Nolikums par Latvijas komerčbanku asociācijas ombudu”.

Saskaņā ar “Kārtību, kādā Latvijas Komerčbanku asociācijas ombuds izskata kredītiestāžu klientu sūdzības (reglaments)” 3.punktu ombuds izskata tikai tās sūdzības, kas atbilst visām sekojošām pazīmēm:

- Sūdzību iesniedzis klients, kas nav kredītiestāde vai finanšu iestāde;
- Sūdzība ir par bezskaidras naudas līdzekļu kredīta pārvedumiem vai darījumiem ar elektroniskajiem maksāšanas līdzekļiem;
- Sūdzība ir par Latvijā reģistrētās kredītiestādes rīcību;
- Darījuma apmērs (acīmredzami saistītu darījumu kopējais apmērs), par kuru ir sūdzība, nepārsniedz 50 000 EUR;
- Sūdzības neskar jautājumus par dokumentu viltojumus;
- Sūdzība neskar jautājumus par kredītiestāžu cenrāžu pamatotību, par kredītlimita piešķiršanu, atcelšanu vai grozīšanu, par kredītlimita noteikumiem un citus līdzīgus jautājumus;
- Klients iepriekš bija griezies kredītiestādē ar tāda paša satura pretenziju, bet mēneša laikā no pretenzijas iesniegšanas (nosūtīšanas) dienas klients no kredītiestādes nav saņēmis viņa pretenziju apmierinošu atbildi;
- Tiesā vai šķīrējtiesā nav celta prasība par sūdzībā minēto priekšmetu;
- Klients nav griezies ar tāda paša satura sūdzību Patērētāju tiesību aizsardzības centrā;
- Ombudam iepriekš netika iesniegta tā paša klienta sūdzība par sūdzībā minēto priekšmetu.

Ombuds ir neatkarīgs savu lēmumu pieņemšanā. Neskatoties uz to kā ombuda lēmumam ir rekomendējošs raksturs, tomēr šīs institūcijas darbība ļauj būtiski samazināt

banku juristu laiku nenozīmīgo strīdu atrisināšanai un neiesaistoties tiesas prāvā, līdz ar to optimizējot procesu kopumā.

Rodās neviennozīmīga situācija ar daudzu banku aizdevuma līgumos iekļauto punktu par bankas komisijas ieturēšanu par saistību pirmstermiņa dzēšanu (ilgtermiņa kredītiem). Klienti var mēģināt pārstrīdēt šā punkta likumību. Šajā sakarā ir jāatzīmē ka likuma punktiem ir jābūt viennozīmīgi iztulkojamiem, lai izvairītos ikdienas darbībā no banku juristu iracionālā laika tērēšanas.

Saskaņā ar Patērētāju tiesību aizsardzības likuma 8.pantu patērētāja kreditēšana nosaka sekojošo:

1. Saskaņā ar patērētāja kreditēšanas līgumu persona, kas nodarbojas ar patērētāja kreditēšanu, piešķir vai apsola piešķirt patērētājam kredītu. Kredīts noformējams kā atlikts maksājums, aizdevums vai cita finansiāla vienošanās.
2. Patērētāja kreditēšanas līgums slēdzams rakstveidā, un patērētājam izsniedzams viens šā līguma eksemplārs. Samaksa par precī vai pakalpojumu nosakāma naudā. Patērētāja kreditēšanas līgumā aizliegts noteikt vērtspapīrus par norēķināšanās līdzekli.
3. Patērētājam ir tiesības izpildīt savas saistības pirms patērētāja kreditēšanas līgumā noteiktā termiņa. Šajā gadījumā viņam ir tiesības uz kopējo kredīta izmaksu taisnīgu samazināšanu.
4. Patērētāja kreditēšanas līgumā ietveramo informāciju, gada procentu likmes aprēķināšanas metodi un kopējo kredīta izmaksu taisnīgu samazināšanu reglamentē Ministru kabineta noteikumi. (15).

Likuma panti pieprasa paskaidrojumus, līdz ar to nenodrošina likuma viennozīmīgas iztulkošanas principu. Līdz ar to bankas juristiem ir jāskaidro likuma pantus:

- Ar “kopējo kredīta izmaksu samazināšanu” jāsaprot kredīta pamatsummas un procentu atbilstoša samazināšana.
- Jāņem vērā, ka uz patērētāja kreditēšanas līgumu neattiecas Patērētāju tiesību aizsardzības likuma 5. un 6. pantu prasības. Uz patērētāja kreditēšanas līgumu attiecas tikai likuma 31. panta 10. un 2. punkti.
- Patērētāju tiesību aizsardzības likuma 31. pants nosaka, ka Patērētājs ir tiesīgs vienpusēji atkāpties no attiecīgā patērētāja kreditēšanas līguma, ja viņš izmanto šā likuma 12. pantā (šajā pantā ir runa tikai par tiesībām atkāpties no: 1) līguma, kas noslēgts ārpus uzņēmuma pastāvīgās tirdzniecības vai pakalpojumu sniegšanas vietas; 2) distances līguma; 3) līguma par dzīvošanai paredzētas ēkas vai ēkas daļas lietošanas tiesību iegūšanu uz laiku) paredzētās atteikuma tiesības un samaksa par precī vai pakalpojumu daļēji vai pilnībā veicama, izmantojot patērētāja kreditēšanas līgumu, kas noslēgts starp patērētāju un pārdevēju vai pakalpojuma sniedzēju, vai izmantojot

patērētāja kredītu, ko patērētājam piešķirusi trešā persona (kredīta devējs) saskaņā ar līgumu starp kredīta devēju un pārdevēju vai pakalpojuma sniedzēju, vai izmantojot sadarbību starp kredīta devēju un pārdevēju vai pakalpojuma sniedzēju patērētāja kreditēšanā.

Kā redzams:

- 1) iepriekšminētajā 31. panta 1. apakšpunktā runa ir tikai par atsevišķām atteikuma tiesībām (kas ir 12. pantā);
- 2) patērētāja kreditēšanas līgums likumā tiek definēts kā kredīta devēja sadarbība ar pārdevēju.

Banka, izsniedzot kredītus fiziskām personām nesadarbojas ar pārdevējiem, kuri pārdod preces, tāpēc tie nav uzskatāmi par patērētāja kredītiem. Vismaz šī likuma izpratnē nē.

To apstiprina arī Patērētāju tiesību aizsardzības likuma 31. panta 2. apakšpunkts, kas nosaka, ka patērētājs ir tiesīgs prasīt patērētāja kreditēšanas līguma atcelšanu, ja viņš izmanto šā likuma 28. panta 1. daļas 4. punktā vai 3. daļas 2. punktā vai 29. panta 1. daļas 4. punktā vai 3. daļas 2. punktā paredzētās tiesības. Visi minētie ir gadījumi, kad pārdevējam ir jāatmaksā patērētājam vai nu visa samaksātā naudas summa vai tās daļa.

Kādas tad sekas paredz likums attiecībā uz kredīta devēju minētajos gadījumos?

31. panta 3. daļa nosaka: ka šajos gadījumos “pārdevēja, pakalpojuma sniedzēja vai kredīta devēja pienākums ir atmaksāt patērētājam to naudas summu līdz ar procentiem, kura par precī vai pakalpojumu samaksāta līdz līguma atcelšanas brīdim.”

Rodas situācija, ka patērētājs atdod precī, pārdevējs atmaksā summu patērētājam; bet kredīta devējs atmaksā visu summu patērētājam. Iznāk, ka patērētājs saņem summu divkārti. Savukārt kredīta devējs ir samaksājis vienreiz - izsniedzot kredītu un samaksājot patērētāja vietā par precī - un tagad viņam jāatdod patērētājam vēlreiz šī summa, neko nesaņemot pretī.

Šādi savstarpējie norēķini var tikt īstenoti tikai gadījumā, ja ir trīspusējs līgums starp Patērētāju, pārdevēju un kredīta devēju t.i. patērētāja kreditēšanas līgums.

Acīmredzami šādas shēmas nevar tikt attiecinātas uz banku izsniegtajiem kredītiem, kur ir tikai divas puses – aizņēmējs un banka.

Ņemot vērā visu iepriekš minēto, uzskatāms, ka banku noslēgtie kredītlīgumi ar fiziskām personām nav uzskatāmi par patērētāja kreditēšanas līgumiem Patērētāju tiesību aizsardzības likuma izpratnē. Tomēr, lielākoties, likumdošanas sistēma atvieglo ar privātpersonu kreditēšanu saistīto darījumu juridisko un administratīvo izpildi.

Valsts likumdošanai un administratīvajai sistēmai ir neapšaubāmi noteicoša loma riska darījumu riska pakāpes samazināšanā.

2003.gadā tika izveidots Parādnieku reģistrs saskaņā ar Latvijas Bankas "Parādnieku reģistra noteikumiem". Parādnieku reģistrs ir Latvijas Bankas informācijas sistēma, kas nodrošina informācijas par parādniekiem un tiem izsniegtajiem kredītiem vākšanu, tās centralizētu uzkrāšanu un beztermiņa glabāšanu ar mērķi Latvijas Republikas normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā sniegt to bankām, Finanšu un kapitāla tirgus komisijai un pašiem parādniekiem. Reģistra dalībnieki ir visas bankas.

Šī Latvijas bankas struktūra palīdzes kredītiestādēm potenciālo aizņēmēju izvērtēšanas procesā, lai savlaicīgi noreāģētu uz kredīta pieprasītāju kredītdarījumu negatīvo pieredzi citās kredītiestādēs, par kurām kredītiestādēm jāsniedz informācija reģistram saskaņā ar iepriekšminēto noteikumu prasībām gadījumos ja aizņēmējs ir pārkāpis aizdevuma līguma nosacījumus, nokavējot kredīta maksājuma grafiku ilgāk par 60 dienām un summa nav mazāka par 100 Ls. Parādnieku reģistrā tiks iekļauta informācija ar līzings kreditēšanas, faktoringa, bankas konta pārsnieguma līgumu, līgumu par galvojuma (garantijas) vai akreditīva izsniegšanu vai citu līgumu par riska darījuma noslēgšanu, saskaņā ar kuru aizņēmējam pret banku ir radušās vai var rasties saistības.

Pamatojoties uz bankas sniegto informāciju, reģistrā iekļauj ierakstu, kas satur informāciju par parādnieku un tam izsniegto kredītu un ko banka papildina ar informāciju par maksājumu kavējumiem vai citiem būtiskiem attiecīgā kredītlīguma pārkāpumiem. Reģistrs nesniedz informāciju par aizdēvēju.

Arī iekšbankas kredītu, t.i. privātpersonu kredītu, sistēmu administrēšanas organizācija ir balstīta gan uz ekonomisko interešu, gan uz likumdošanai atbilstību ievērošanu. Pamatdokuments komercbanku kredītportfeļa administrēšanā ir bankas kredītpolitika.

Ņemot vērā solidāro lēmumu pieņemšanas raksturu attiecībā uz aizdevumu piešķiršanu, kā arī kredītooperāciju lielu īpatsvaru komercbanku darbības struktūrā, kredītiestādes izstrādā kredītpolitiku, kas nosaka banku stratēģisko un konceptuālo nostādni attiecībā uz riska produktu piedāvājumu klientiem. Kredītpolitika nosaka kārtību kādā tiek piešķirtas pilnvaras bankas darbiniekiem lēmumu pieņemšanas procesā par pieļaujamo riska apjomu noteikšanu potenciālajiem aizņēmējiem, diferencējot darījumu apjomus pa darbinieku amatu grupām (nosakot lēmuma pieņemšanas līmeņus).

Kopsavilkums.

Pēdējā laikā Latvijā ir veikts ļoti nopietns darbs likumdošanas bāzes sakārtošanā un izpildinstitūciju struktūru un reglamenta optimizācijā. Ir pieņemti jaunie normatīvie akti (LR Patērētāju tiesību aizsardzības likums, LR Konkurences likums u.c.), adaptēti ES

likumdošanas sistēmai jau esošie, saskaņā ar ES direktīvām, izveidotas sistēmas iekšējas ekonomiskas un sociālās vides atveseļošanai un sakārtošanai (hipotekārā sistēma, studiju kreditēšanas sistēma, noguldījumu garantiju sistēmu u.c.), izveidotās jaunas dažādu jomu regulējošās un administrējošās struktūras (Latvijas bankas Parādnieku reģistrs, Finanšu un kapitāla tirgus komisija, Latvijas Komercbanku asociācijas ombuds u.c.).

Valsts likumdošanas sistēma riska darījumu ietvaros reglamentē:

- aizdevēju un aizņēmēju attiecības, nosākot kārtību kādā aizdevumu darījumu puses realizē savas tiesības un pienākumus attiecībā viena pret otru;

- finanšu un citu tirgu pamatdarbību, to konceptuālo atbilstību tautsaimniecības ekonomiskajiem interesēm;

- īpašumtiesību regulējušus institūtus;

- ļoti svarīga loma privātpersonu kreditēšanas attīstībā ir LR likumam "Par valsts budžetu", kurā ik gadu nosāka atbalstāmo programmu loku un apjomus.

Svarīgs priekšnosacījums optimālās finanšu tirgu un to operāciju regulējošās likumdošanas bāzes izveidošanai un to institūciju funkcionēšanai ir valsts cieša sadarbība ar komercbanku sektoru. Abu pušu līdzdalība kopējos valsts sociālajos projektos sekmē reālo valsts budžeta līdzekļu atbrīvošanu uz piesaistīto banku finanšu resursu rēķinā, bet kredītiestādēm ļauj piesaistīt jaunus klientus (piemērām, studentus un to kredītu galvotājus, studiju kreditēšanas projekta ietvaros), kā arī palielināt privātpersonu kredītportfeļa apjomu ar zemo kredītriska pakāpi.

Šī sadarbība ir īpaši svarīga sociālo projektu realizēšanā, kas ir saistītas ar iedzīvotāju izglītības apgūšanu un dzīves apstākļu uzlabošanu (Studiju kreditēšanas programma, Mājokļu attīstības kreditēšanas programmas pilotprojekts- sasaldēts, starptautiskais projekts "Mājokļa sanācijas iniciatīva enerģijas taupīšanai" – ar pašvaldību starpniecību u.c.). Projektu "Mājokļa sanācijas iniciatīva enerģijas taupīšanai" kopīgi realizē Vācijas Vides, dabas aizsardzības un reaktoru drošības federālās ministrija, Vācijas attīstības banka "Kreditanstalt für Wiederaufbau", Latvijas Vides ministrija, Vides investīciju fonds un VAS "Latvijas Hipotēku un zemes banka" (a/s "Hipotēku banka"). A/s "Hansabanka" noslēgusi līgumu ar "Mājokļu aģentūru", kas paredz energoefektīvu pilotprojektu sagatavošanu daudzīvokļu māju renovācijai, kā arī informācijas apmaiņu.

Bankas sektora struktūrvienību tuvums reālai ekonomiskai situācijai un komunikēšanas iespēja ar kredītproduktu patērētājiem privātpersonām un uzņēmumiem viņu darba devējiem ļauj bankām korekti izvērtēt finanšu resursu tirgu dalībnieku vajadzības un problēmas. Šī veiksmīga banku izvietošana procesa vidū, atvieglo situācijas izpratni un tās uzlabošanas pasākumu izstrādi. Šajā sakarā ir jāatzīmē valsts institūciju un komercbanku savstarpējas

komunikācijas nozīmi.

A/s "Hansabanka" 2002.gadā 31.maijā, finanšu un ekonomikas ministriem un Latvijas Komerčbanku asociācijai iesniedza izvērtēšanai bankas izstrādātos priekšlikumus hipotekārās kredītēšanas attīstības veicināšanai Latvijā, viens no tiem - veicināt grozījumus likumdošanā, kas paredzētu iespēju hipotekāro kredītu procentus iekļaušanu attaisnotajos izdevumos, aprēķinot ar iedzīvotāju ienākuma nodokli apliekamo ienākumu, līdzīgi kā nosaka Igaunijas, Zviedrijas, kā arī vairāku Eiropas valstu likumdošana. Samaksāto hipotekāro aizdevumu ietvaros procentu iekļaušana attaisnotajos izdevumos hipotekāro kredītu lietotājiem samazinās nodokļu maksājumus - līdz ar to lielāka Latvijas iedzīvotāju daļa (arī ar mazākiem ienākumiem) varētu izmantot hipotekāros aizdevumus mājokļu iegādei un dzīves apstākļu uzlabošanai.

Kredītiestāžu riska operāciju riska pakāpes samazināšanu veicinās parādnieku reģistru izveidošana. Šīs sistēmas esamība arī veicinās kredītproduktu patērētāju maksājumu disciplīnas uzlabošanu. Perspektīvā būs aktuāla ES vienotā parādnieku uzraudzības sistēmā iekļaušanas iespēja, kad bankas sastapsies ar brīva ES darba tirgu izpausmi.

Ir precedenti arī privātpersonu kredītēšanas alternatīvo institūciju biznesa aprobežojumam: Saeimā 2.lasījumā izstrādātajiem grozījumiem likumā "Par pievienotās vērtības nodokli", līzingu darījumus pielīdzina preču piegādei, tādējādi sadārdzinot šā finansējuma veidu izmantošanu un pamatojot to ar ES direktīvas "77/338/EEC " jeb 6.direktīvas normu par ES dalībvalstu brīvu izvēli PVN piemērošanā atsevišķiem darījumiem vai atsevišķām apliekamo personu grupām. Turklāt ES dalībvalstīs nepastāv vienotas koncepcijas par līzingu darījuma definēšanu, piemēram, Īrijā, Spānijā un dažās citās dalībvalstīs darījums tiek uzskatīts par preču piegādi, bet Lielbritānija, Dānija un citas dalībvalstis līzingu traktē kā pakalpojumu.

Likums nosaka arī kredītiestāžu licencēšanas nosacījumus. Banku minimālais dibināšanas pamatkapitāls ir 5 milj. eiro. Ārvalstu bankām, kuras Latvijā vēlas dibināt pārstāvniecības vai filiāles, noteiktas tās pašas uzraudzības prasības, kas Latvijas Republikā reģistrētajām bankām.

2.3. Kredītresursu avoti

Komerčbanku finansu resursus veido banku rīcībā esošie pašu un piesaistītie naudas līdzekļi, kurus bankas mobilizē finansu pakalpojumu sniegšanai (aizdevumi uzņēmumiem un privātpersonām, pašvaldībām un finansu iestādēm). Par piesaistītajiem naudas resursiem banka maksā līgumā noteiktu maksu- resursu cenu procentu veidā. Bankas kopējo resursu struktūrā piesaistītie līdzekļu īpatsvars apmērām 92 - 95% (41).

Piesaistīt resursus banka var:

1. piedāvājot ekonomiskajiem aģentiem (privātpersonām, uzņēmumiem, valsts institūcijām, finanšu iestādēm u.c.) ieguldīt brīvus naudas līdzekļus par noteiktu resursu cenu (procentu likmi),
2. emitējot vērtspapīrus (ķīlu zīmes, parādzīmes, uzņēmuma akcijas un citus),
3. saņemot starpbanku kredītus un citādi.

Bankas pašu resursus veido:

1. bankas pašu kapitāls (līdzīpašnieku samaksātie naudas līdzekļi),
2. rezerves,
3. bankas peļņa.

Bankas pašu kapitāla apjoms nosaka maksimāli pieļaujamo bankas zaudējumu robežu, raksturo bankas drošības pakāpi un riskus.

Naudas tirgu efektivitāti nosaka šo tirgu raksturojošo radītāju lielumi un savstarpēja attiecība. To skaitā arī finanšu resursu pieejamība un cena. Potenciālajiem kreditēšanas tirgus dalībniekiem, t.i. privātpersonām, jābūt pieejamai informācijai par reālo situāciju: resursu cenām, resursu pieejamību, potenciālo aizņēmēju izvērtēšanā pielietojamo kritēriju raksturojums un loģisks izskaidrojums.

Galvenie kreditēšanas tirgu efektivitātes rādītāji:

Procentu ieņēmumi - svarīgs rentabilitātes komponents gan banku nozares kopējos ienākumos, gan katrā kredītiestādes ienākumos. Tīrie procentu ieņēmumi ir starpība starp naudas līdzekļu izvietošanas ieņēmumiem un līdzekļu piesaistīšanas izmaksām. Viens no svarīgākiem bankas finanšu menedžmenta uzdevumiem uzturēt šo radītāju pozitīvu. Negatīvs procentu ieņēmumu rādītājs liecina par procentu riska iestāšanos un par banku zaudējumiem. Bankas aktīvu izvietošanas efektivitāti nosaka tīrais procentu ienesīgums – NIM - (2.3.1) formula:

$$\text{NIM} = \frac{\text{Tīrie procentu ieņēmumi}}{\text{Gada vidējie aktīvi}}, \quad (2.3.1)$$

(43)

ROE - kapitāla atdeves rādītājs. Atspoguļo akcionāru ieguldītā kapitāla atdevi, raksturo: bankas pašfinansēšanas potenciālu (peļņa var palikt bankā, palielinot kapitālu), bankas potenciālu dividenžu izmaksām akcionāriem - formula (2.3.2)

$$\text{ROE} = \frac{\text{Peļņa pirms nodokļiem}}{\text{Vidējais kapitāls un rezerves}}, \quad (2.3.2)$$

(43)

ROA - aktīvu atdeve - (2.3.3) formula.

$$\text{ROA} = \frac{\text{Peļņa pirms nodokļiem}}{\text{Gada vidējie aktīvi}}, \quad (2.3.3)$$

(43)

Efektīvos finansu tirgos resursu cenas pilnībā atspoguļo informāciju, kas ir pieejama un kas ir saistīta ar resursu pieprasījumu un piedāvājumu intensitāti, lielumu un samērotību.

Pēdējā laikā mājsaimniecības ļoti aktīvi piedalās finansu tirgu operācijās, t.i. naudas resursu aizņemšanā un izvietojumā. Šajā sakarā katram dalībniekam ir svarīgi resursu atdeves un cenu lielumu korektums, atbilstoši reālai situācijai finansu tirgū.

Komerbankās kredītresursu un ieguldījumu cenu (procentu likmju) veidošanas koncepciju un pamatprincipus nosaka Aktīvu un pasīvu pārvaldes komiteja un Risku pārvaldes departaments savu pilnvaru ietvaros, saskaņā ar Latvijas bankas norādījumiem, finansu tirgu situācijas raksturojumu, ņemot vērā konkurences faktoru banku sektorā u.c.

Mājsaimniecību kreditēšanā naudas resursu cenu nosaka pēc formulas (2.3.4.):

$$\text{AIZD}\% = \text{FTP} + \text{Krisks} + \text{Ckap.} + \text{P}, \quad (2.3.4.)$$

kur

- AIZD%** - kredīta procentu likme, %;
- FTP** - resursu cena par kuru kredītiestāde “alternatīvi” depozītiem varētu aizņemt naudu no finansu tirgiem, %;
- Krisks** - klienta kredītrisks, %;
- Ckap.** - kapitāla izmaksas, %;
- P** - peļņa, %.

FTP likme var būt gan fiksēta, gan mainīga. Mainīgās FTP likmes gadījumā tā sastāv no attiecīgā naudas tirgus indeksa un sasummējot to ar kredītiestādes riska uzcenojumu.

Klienta kredītriska tiek rēķināt relatīvi pret kredītiestādes risku, atspoguļo kredīta zaudēšanas un atgūšanas iespējamību. Lai izvērtētu klienta kredītriska, kas sīkāk ir aplūkots 2.4. apakšnodaļā, tiek noteikti divi rādītāji:

1. default rate - varbūtība, ka kredīts netiks atdots pilnā apjomā noteiktā laika posmā;
2. recovery rate - daļa no kredīta, ko ir iespējams atgūt relatīvi īsā laikā.

Klienta kredītrisku aprēķina pēc (2.3.5.) formulas.

$$\mathbf{Krisks = Default\ rate \times (1 - Recovery\ rate), \quad (2.3.5.)}$$

kur **Krisks** - klienta kredītrisks, %;
Default rate - varbūtība, ka kredīts netiks atdots, koef.;
Recovery rate - kredīta iespējamā atgūtā daļa, koef.

Jāatzīmē, ka klienta kredītrisks kalpo par pamatu uzkrājumu veidošanai.

Kapitāla izmaksas ir kredītiestādes komercnoslēpums, taču tās aprēķina pēc noteiktiem parametriem pēc (2.3.6.) formulas:

$$\mathbf{Ckap. = Ak \times Kizm, \quad (2.3.6.)}$$

kur **Ckap.** - kapitāla izmaksas, n.v.;
Ak - nepieciešamā atdeve, %;
Kizm - izmantotais kapitāls, n.v.

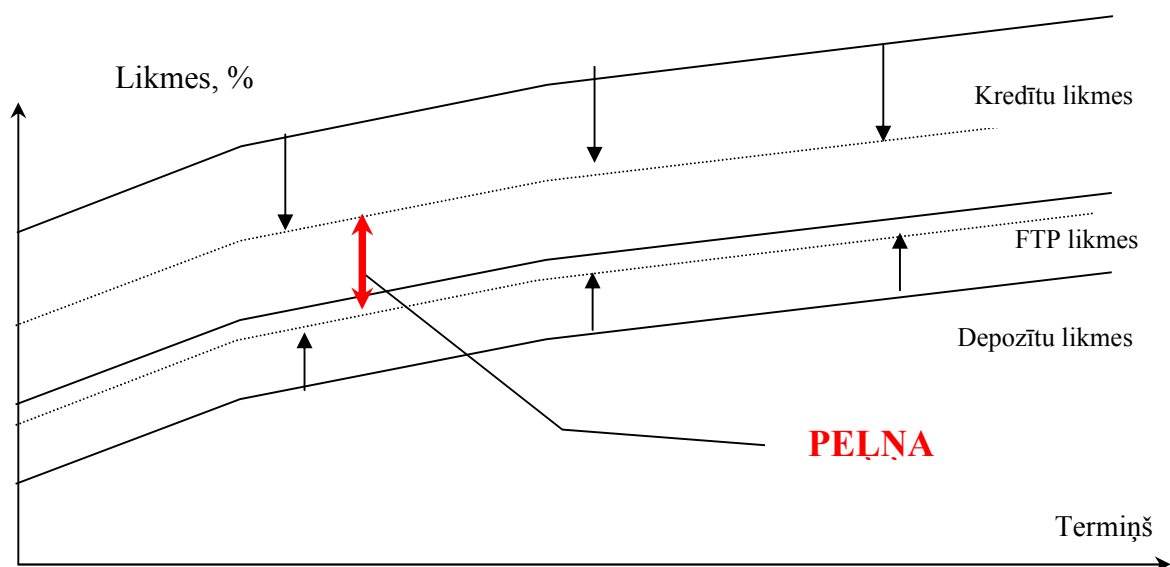
Nepieciešamo atdevi uz kapitālu nosaka akcionāri. Kapitāla daudzumu var noteikt dažādi:

- 1) pēc Finanšu un kapitāla tirgus komisijas normatīviem – atkarībā no noteiktā riska svara un kapitāla pietiekamības tiek izrēķināts šī komponenta īpatsvars kredīta likmē;
- 2) pēc pašas kredītiestādes aprēķiniem, t.i., ekonomiskais kapitāls;
- 3) citādi.

Peļņas daļā jāiekļauj papildus peļņā, cik tas ir iespējams. Papildus peļņa tiek uzskaitīta kā EVA un nopelnīta virs kredīta pašizmaksas. Savstarpējo mijiedarbību starp procentu likmēm un peļņu ir attēlota 2.3.1.att. Raustītā līnija parāda esošās tendences, bet atlikušās teorētisko viedokli.

Izvērtējot visu augstāk minēto, var secināt, ka kredītresursu pašizmaksu ietekmē sekojoši faktori:

1. depozītu procentu likmes, t.i. piedāvājuma apjomi;
2. starpbanku procentu likmes un situācija naudas tirgos;
3. FTP indeksu lielums (RIGIBOR, LIBOR, EURIBOR un citi);
4. aizdevuma valūta un papildus likmes svārstības.

2.3.1.att. Procentu likmju un peļņas savstarpēja attiecība

Pēdējā laikā ievērojamā tendence procentu likmju maržas lieluma samazināšanai (2.3.1.att.).

Depozīti ir lētākais aizdevumu kreditēšanas avots, ja sakrīt to apjoms, cena un termiņi.

Depozītu likmes kredītiestādēs ietekmē:

- Kredītiestādes likviditātes situācija;
- Starpbanku naudas tirgi;
- FTP likmes;
- Iemaksas noguldījumu garantiju fondā;
- Rezervju prasību izmaksas valsts centrālajā bankā;
- Konkurentu likmes;
- Svētku kampaņas ar paaugstinātām likmēm;
- Paaugstinātās likmes par lielākām summām, konkrētās klientu grupas jutīgums pret likmju izmaiņām.

Pārāk augstās bankas noguldījumu likmes, salīdzinot ar vispārējo situāciju finanšu tirgū un vidējām likmēm sistēmā, varētu liecināt par aizņemto līdzekļu pārmērīgi riskantu izvietojumu.

Starpbanku likmes un naudas tirgi.

Katru dienu kredītiestādes visā pasaulē aizdod un aizņemas naudas resursus no centrālajām bankām un savstarpēji. Procentu likmes, par kādām tiek iegūti resursi, katrā valūtā arī veido likmes pārējiem aizņēmējiem. Naudas tirgi ir ļoti efektīvi. Starpbanku likmes ar dažādu instrumentu palīdzību ir iegūstamas jebkuram termiņam. Noteiktā laikā tiek

apkopotas arī starpbanku likmes, un tiek iegūts indekss noteiktā valūtā, pazīstamākie ir LIBOR un EURIBOR. Latvijas Banka nosaka īpašu indeksu RIGIBOR, kas tiek veidots kā indekss no septiņām kredītiestāžu kotētajām likmēm. Indeksa būtiskākās pazīmes:

- Aizņemšanās vai aizdošanas indekss FTP;
- Valūta;
- Termiņš;
- Aprēķināšanas metode.

FTP – var tulkot kā “iekšbankas resursu cenu”. Praksē saīsinātais FTP tiek lietots kā procentu likme, par kurām kredītiestādes var aizņemties noteiktu valūtu uz noteiktu termiņu par fiksētu vai mainīgu likmi. Tas ir kā atskaites punkts kredītu cenošanā un kredītiestādes depozīta vai kredīta izdevīguma mērs.

Kredīta valūta un likme – kredīta termiņš ir parasti atkarīgs no ikmēneša maksājuma lieluma, bet valūtu un likmi (fiksēto vai mainīgo) izvēlas klients. Mainīgās procentu likmes tiek veidotas no bāzes likmes (piemēram, LIBOR, RIGIBOR, EURIBOR, UNIBOR utt.) un pievienotās likmes, t.i., procentu likmes nemainīga daļa, kas noteikta kredīta līgumā. Fiksēto likmi klientam kredītiestāde nofiksē, t.i. paliek nemainīga, uz noteiktu termiņu. Kredītu apmaksai izmanto divus grafiku veidus:

1. anuitātes – aizdevuma atmaksas maksājumu un procentu maksājumu kopsummas ir vienādas visos aizdevuma atmaksas mēnešos;
2. amortizācijas – aizdevuma atmaksas maksājumi ir vienādi visos aizdevuma atmaksas mēnešos, t.i., dilst vienāda summa no pamatsummas, un tiem tiek piesummēti procentu maksājumi.

Tāpat secinājums ir sekojošs – kredītiestādei ir jānosaka optimālais pašizmaksas finansēšanas modelis, kas veidots saskaņā ar kredītiestādes kredītpolitiku, kreditēšanas pamatprincipiem un nodrošināts ar pieejamiem resursiem vienu no lielākiem iespējamiem peļņas gūšanas avotiem - kredītiem.

Kredītresursu cenu (procentu likmju) ietekmējošie faktori privātpersonu kreditēšanas darījumos individuālā lēmuma pieņemšanas ietvaros:

- ģīlas atrās realizācijas termiņi un kvalitāte,
- kredīta apjoma attiecība pret ģīlas vērtību,
- klienta darba dēvēja reputācija, finansiālais stāvoklis, sadarbības vēsture ar aizdevēju,
- aizņēmēja izglītības specialitātes atbilstību ieņemamām amatam, kas nodrošina viņa konkurētspēju darba tirgū,
- darba stāža vienā uzņēmumā un ienākumu deklarēšanas VID,

- aizņēmēja sadarbības vēstures bankā (darba algas un citu ienākumu pārskaitījumi uz banku, kā arī citas banku operācijas, produkti, pakalpojumi),
- aizņēmēja ģimenes finansiālais nodrošinājums, kopējo kredītsaistību kontekstā,
- galvojumu esamība un kvalitāte,
- aizņēmēja kredītvēsture bankā, maksājumu disciplīna,
- kredīta termiņi,
- citiem objektīviem un subjektīviem, ārējiem un iekšējiem faktoriem.

Viena no finanšu tirgu pamatlēmām ir līdzekļu pārvietošana starp dažādiem ekonomiskiem subjektiem (mājsaimniecībām, uzņēmumiem u.c.). Ar finanšu institūciju, t.i. komercbanku, starpniecību šī līdzekļu pārvietošana notiek starp divām ekonomiski aktīvām grupām:

1. grupa. Pastāv ekonomiskas vienības, kam ir noteikti ietaupījumi (finanšu resursi), bet kurām nav reālas investīciju iespējas (reāla investīciju iespēja nozīmē investēt produktīvi). Mājsaimniecības ir galvenais avots šiem uzkrājumu pārpalikumiem. Piemēram, mājsaimniecībām parasti nav tiešas iespējas investēt produktīvās aktivitātēs pašām, tiem ir iespēja novirzīt savus uzkrājumus caur bankām, pērkot kompāniju akcijas.

2. grupa. Pastāv ekonomiskas vienības, kam ir produktīvas iespējas, bet nav nepieciešamo līdzekļu reālai investīšanai. Tā saucamās, "līdzekļu deficīta" ekonomiskās vienības.

Finanšu tirgu loma ir "savest" šīs abas grupas kopā tā, ka līdzekļu pārvietošana notiktu no uzkrājumu pārpalikuma grupām uz līdzekļu deficīta grupām. Šīs pārvietošanas efekts parādās produktīvo iespēju sekmēšanā, ja nebūtu finanšu tirgu, tad tas nebūtu iespējams.

Piemēram, mājsaimniecībai, kas vēlas būvēt māju vai uzsākt savu biznesu, iespējams nav līdzekļu būves veikšanai vai biznesa uzsākšanai. Kāds pilsonis varbūt vēlas sakrāt līdzekļus, bet viņam nav iespējas tos ražīgi ieguldīt. Ieguldot savus līdzekļus bankā vai kādā fondā, pilsonis netieši, bet produktīvi ir ieguldījis, un kāda cita persona var būvēt māju vai iesākt savu biznesu.

Situācijā, kur labi funkcionē finanšu tirgi, abi: aizņēmēji un aizdevēji ir labākā situācijā finanšu tirgu eksistences dēļ. Aizdevējam tas ir labi, jo viņš var netieši investēt produktīvās iespējās un saņemt atpakaļ viņa ieguldījumus ar pieaugumu, bet aizņēmējam savukārt ir labi, jo viņš var saņemt investīcijas.

No aizdevēja viedokļa svarīgākais jautājums saistībā ar viņa investīcijām ir sekojošs: "Vai tas, ko es saņemšu atpakaļ no investētā apjoma kompensēs man risku, ko esmu uzņēmies?" No otras puses, aizņēmējs vēlas būt pārliecināts, ka līdzekļu cena, kas pieaug, ir samērojama. Finanšu tirgu loma līdzekļu pārvietošanās operāciju optimizācijā ir saņemt

signālu aizņēmējiem un aizdevējiem par iespējamajiem riskiem jebkuram ieguldījumam un attiecīgām procentu likmēm (resursu cenu), ko pieprasa aizdevēji, lai kompensētu viņu risku, kā arī korekti un uzmanīgi izskaidrot un izanalizēt šos signālus. Ja tas tā notiek, tad abi: gan aizdevējs, gan aizņēmējs var būt pārliecināti, ka naudas tirgus cena ir korekta un aizņēmējs var būt pārliecināts, ka arī viņš maksā samērīgu cenu par aizņemtajiem līdzekļiem.

2.3.1.tabula

Privātpersonu depozītnoguldījumu procentu likmes Latvijas komercbankās (2004.gads,aprīlis)

LVL	1 mēn	3 mēn	6 mēn	9 mēn	1 gads	18 mēn	2 gadi	3 gadi	5 gadi	Minimālā summa
Unibanka	-	3.60%	3.90%	-	4.30%	4.40%	4.50%	4.70%	4.90%	100 Ls
Parekss	2.80%	3.2%	3.50%	4.00%	4.50%	-	5.00%	5.10%	5.30%	50 Ls
Krājbanka	-	3.65%	3.95%	-	4.60%	4.65%	4.80%	4.90%	5.10%	50 Ls
BTB	-	3.20%	4.00%	-	4.80%	-	4.90%	5.50%	-	50 Ls
Hansabanka	2.30%	3.20%	3.50%	3.80%	4.20%		4.50%	4.75%	5.00%	500 Ls
Nord/LB	2.65%	3.50%	3.75%	3.90%	4.50%		4.75%	4.85%		50 Ls
USD	1 mēn	3 mēn	6 mēn	9 mēn	1 gads	18 mēn	2 gadi	3 gadi	5 gadi	Minimālā summa
Unibanka	-	1.30%	1.35%	-	1.60%	2.00%	2.25%	-	-	200
Parekss	1.10%	1.30%	1.50%	1.80%	2.00%		2.50%	3.00%	3.80%	100 USD
Krājbanka	-	1.85%	1.90%	-	2.20%	2.30%	2.70%	3.10%	3.60%	100 USD
BTB	-	1.50%	1.80%	-	2.10%	-	2.40%	3.00%	3.20%	100 USD
Hansabanka	1.10%	1.50%	1.60%	1.70%	1.80%	-	2.15%	3.00%	3.50%	1000 USD
Nord/LB	1.25%	1.60%	1.70%		2.10%		2.50%			100 USD
EUR	1 mēn	3 mēn	6 mēn	9 mēn	1 gads	18 mēn	2 gadi	3 gadi	5 gadi	Minimālā summa
Unibanka	-	2.30%	2.35%	-	2.45%	2.80%	3.05%		-	200 EUR
Parekss	2.10%	2.40%	2.70%	2.9%	3.00%	-	3.60%	3.90%	4.20%	100 EUR
Krājbanka	-	2.95%	3.10%	-	3.30%	3.35%	3.60%	3.75%	3.95%	100 EUR
BTB	-	2.70%	3.00%	-	3.30%	-	3.50%	3.70%	3.90%	100 EUR
Hansabanka	2.20%	2.70%	2.80%	2.85%	2.90%	-	3.20%	3.40%	4.00%	1000 EUR
Nord/LB	2.50%	2.75%	3%		3.00%		3.25%	3.50%		100 EUR

(LKA)

Kopsavilkums.

Ņemot vērā esošo situāciju finanšu tirgū, var secināt, ka bankām vēl joprojām ir apgrūtināti piesaistīt brīvus naudas resursus pietiekošā daudzumā par samērīgu cenu to izvietojšanai mājāsaimniecībā un citu ekonomisko aģentu vajadzību kreditēšanai. Šāda situācija ir izskaidrojama ar dažu objektīvo un subjektīvo faktoru ietekmi:

- runājot par iedzīvotāju krājumu piesaisti, ir jāatzīmē cilvēku uzticības trūkums kredītiestādēm, neskatoties uz to ka ir izveidota valsts noguldījumu garantiju sistēma,

cerams iestāšanās ES samazinās šī faktora ietekmi uz iedzīvotāju piesaistīto līdzekļu apjomu un ieguldījumu līgumu termiņiem,

- lielā nozīme ir komercbanku sadarbībai ar valsts struktūrām ES fondu līdzekļu apgūšanās kontekstā, tādā veidā piedaloties ES naudas resursu piesaistīšanā sociālo programmu realizēšanai un iegūstot iespēju iesaistīt valsts iedzīvotājus kredīšanas procesā ar savas bankas starpniecību (iespēja popularizēt savu iestādi un realizēt bankas piedāvātos servisu, t.i. kredītproduktus),
- kas attiecās uz pašu naudas resursu apjoma palielināšanu, Latvijas bankas ļoti aktīvi pārdod dažādus vērtspapīrus- parādzīmes, ķīlu zīmes, uzņēmuma akcijas un citus (tā martā Rīgas Fondu biržā (RFB) izsolītās 1000 uzrādītāja parādzīmes 10 milj. Ls apmērā ar dzēšanas un procentu izmaksas datumu šā gada septembrī un procentu likmi - 3.5% gadā),
- Kas attiecās uz kredītu procentu likmju lielumiem, nozīme ir tikai līgumos atrunātai to fiksētai daļai un šīs daļas pārskatīšanas termiņam (a/s "Hansabanka" tā svārsta no apmērām 2.4% līdz 3.6%, a/s "Nordea banka" aktīvi "dempingo" šo procentu sastāvdaļas lielumu- no apmērām 1.7%, bet bankām ir jāreķinās ar šinī daļā iekļauto resursu pašizmaksu un jālemj cik tālu viņas ir gatavas iet cīņā par klientu piesaisti riskējot ar ieguldīto resursu atdeves radītāju samazināšanu.

Ņemot vērā kredītdarījumu ilgtermiņa raksturu, pastāv problēma ilgtermiņa resursu mobilizācijā. Bankas vienmēr saskaras ar aktīvu un pasīvu termiņu, kā arī cenu nesaskaņošanu, kas izraisa bankas likviditātes radītāja samazināšanu.

Depozītu un noguldījumu piesaiste ir pamatavots bankas kredītresursu izveidei., bet aizņemoties uz īsu laiku un kreditējot uz ilgu, cieš bankas aktīvu un pasīvu termiņu saskaņošanas princips. Un zināmā mērā īstermiņa kredītresursu samērīgo pārpalikumu, banku sistēmā katastrofiski trūkst ilgtermiņa resursu.

Ar tiesisko un organizatorisko jautājumu risināšanu neiztikt, ir jārisina arī ekonomiskos jautājumus kompleksā, iesaistot valsti un tās struktūras.

Kopumā ilgtermiņa resursu stabili un regulāru piesaisti var īstenot uz finansu institūciju (banku, dažādu fondu un citu) aizņemto resursu (kredītlīniju, aizdevumu) rēķina (subordinētais kapitāls), kā arī ķīlu zīmju izlaidi un to realizāciju otrreizējā tirgū (kreditoru refinansēšana). Šis tirgus Latvijā ir jāattīsta.

2.4. Ar privātpersonu kreditēšanu saistošo risku novērtēšana un to minimizācijas iespējas

Kredītmenedžeriem savā ikdienas darbā ir jāietekmē un jānodrošina kredītiestādes darbības rentabilitāti. Iepriekšminēta mērķa sasniegšanas ir kredītu pārvalde, kas paredz darbības uzdevumu noteikšana un to realizācijas stratēģiju izstrādāšana. Tomēr, komercbankas menedžeris pilnīgi nav brīvs savā rīcībā, viņš rīkojas ar dažādiem riskiem norobežotajos rāmjos: kredītrisks, likviditātes risks, procentu risks, ekonomiskais risks un citi.

Par riskiem, to lomu un nozīmi privātpersonu kreditēšanas kontekstā.

“Kredītrisks ir zaudējumu rašanās varbūtība gadījumā, ja uzņēmuma parādnieks nespēj vai atsakās pildīt saistības attiecībā pret uzņēmumu saskaņā ar noslēgtā līguma noteikumiem.” (42).

Procesā iesaistītie bankas darbinieki ir tie, kuri visātrāk var pamanīt iespējamus riskus kredītiestādei. Pamatjautājums ir kā banka var riskus atklāt, tos mazināt un vadīt. Pēc risku izcelsmes var iezīmēt divas risku grupas:

- 1) ārējie, kurus uzņēmums nevar regulēt, tos ietekme sociāli politiskā, ekonomiskā un dabas vide. Pie ārējiem riskiem pieskaita politiskos, likumdošanas, ekonomiskās krīzes, dabas stihijas riskus utt;
- 2) iekšējie riski rodas pašas kompānijas darbības rezultātā. Privātpersonu kreditēšanas kontekstā var atzīmēt finanšu riskus (kredītrisks, valūtas, procentu, likviditātes riski), kā arī ietekmējošus administratīvus riskus (personāla, operacionālie, IT, reputācijas riski utt).

Viens no kredītriska pakāpes samazināšanas veidiem ir kredītiestāžu iekšējo kredītpolitiku izstrādāšana. Strādājot pie kredītpolitiku vadlīniju noteikšanas kredītiestādes ņem vērā kredītportfeļos esošo saistību raksturojumu, klasifikācijas pamatprincipus, to saskaņošanu ar starptautisko kredītiestāžu sistēmu pieredzi un atbilstību Latvijas Republikas likumdošanai, Finanšu un kapitāla tirgus komisijas normatīvajām prasībām un ES prasībām.

Kā rentabilitātes nodrošināšanas gadījumā, tā arī risku pārvaldes jomā bankas menedžerim ir jābūt skaidri noformulētājiem uzdevumiem un radītājiem.

Kredītpolitika nosaka bankas kreditēšanas un menedžmenta stratēģijas pamatprincipus. Balsoties uz kredītpolitikā noteiktajām vadlīnijām, tiek izstrādātas detalizētas kredītiestādes procedūras, instrukcijas un produktu apraksti.

Kredītpolitikas mērķis ir noteikt skaidrus un vienotus kreditēšanas principus, kas jāņem vērā ikvienam kreditēšanas procesā iesaistītajam bankas darbiniekam.

Kredītpolitikas pamatprincipi ir saskaņā ar bankas biznesa stratēģiskajām vadlīnijām un paredz ilgtermiņa, peļņu nesošu attiecību veidošanu ar klientiem. Visi bankas darbinieki, kas

ir iesaistīti kredītēšanas procesā, pilnībā atbild par viņu veiktajām darbībām. Kredītu menedžeriem ir skaidri jāformulē savs viedoklis par katru izskatāmo kredītprojektu, vēl pirms tas tiek izvērtēts Kredītkomitejā vai citās lēmēj institūcijās.

2.4.1. att. Kredītpolitikas struktūra

Kredītpolitika tika izstrādāta, lai varētu novērtēt kredītiestādes iekšējo kontroli, kā arī veikt pārbaudes par tās ievērošanu. Par kredītiestādes darbību liecina tas, cik rūpīgi un precīzi izstrādāta kredītpolitika. Kredītrisks ir uzskatāms par nozīmīgāko risku banku darbībā. Tādēļ optimāli izstrādāta kredītpolitika ir priekšnosacījums banku optimālai darbībai, kas arī tiek noteikta par maģistra darba novitāti.

Katra kredītiestāde pirms un pēc kredīta izsniegšanas pārbauda kredīta ņēmēja maksātspēju, lai noteiktu kredītņēmēja spēju atmaksāt kredītu un tā procentus. Saskaņā ar teoriju kredītpolitikai ir jāietver šādi pamatelementi:

- 1) tirgus reģionālās robežas;
- 2) kredītu nozaru struktūra un veidi;
- 3) pamatnoteikumi kredītu piešķiršanā;
- 4) kredītu piešķiršanas termiņi;
- 5) kredītu procentu likmju noteikšanas pamatprincipi;
- 6) kredīta apjoma maksimālais koeficients attiecībā pret nodrošinājuma pieņemto vērtību;
- 7) informācija par aizņēmēja finansiālo stāvokli;
- 8) kredītu koncentrācija un kredītportfeļa maksimālais lielums;
- 9) kredītu klasifikācija;
- 10) kredītu izsniegšanas kārtība bankas darbiniekiem un citi.

Katra kredītiestāde izveido savu kredītpolitiku, saskaņā ar kuru tiek noteikti arī attiecīgo personu lēmumu pieņemšanas līmeņi un fiksēti lēmumi slēdzienu vai protokolu formā. Kredītiestādes kredītkomiteja ir atbildīga par kredītportfeļa izveidošanu, aizdevumu

apstiprināšanu, vērtēšanu un administratīvo pārvaldi kredītpolitikas ietvaros. Latvijas valsts ekonomiskajā realitātē bankām ir apgrūtinoši lietot klasiskās potenciālo un esošo aizņēmēju novērtēšanās metodes, līdz ar to kredīta riska pakāpe kopumā ir diezgan lielā un pieprasa subjektīvo vērtējumu lielo īpatsvaru katrā pieņemtājā lēmumā par kredīta piešķiršanu.

Likviditātes, procentu un valūtas riski ir aktīvu- pasīvu un risku analīzes departamentu ziņā.

Lai savlaicīgi izvairītos no saistību neizpildes riskiem, Latvija ir izveidota parādnieku reģistrācijas sistēma, kas iekļauj sevī Creditreform Latvija SIA (Creditreform) un Latvijas bankas parādnieku reģistra datu bāzes.

Creditreform - fizisko personu kredītvēstures datu bāze, kuras mērķis ir sniegt informāciju, kas nepieciešama lēmumu pieņemšanai par naudas kredīta, līzīngā un citu patēriņa kredītu (atlikto maksājumu) piešķiršanu.

Informācija tiek sniegta tikai ar mērķi aizsargāt kreditoru intereses - palīdzēt izvairīties no sadarbības ar augsta riska un maksātnespējīgiem klientiem, kā arī veicināt katram klientam piemērotāko sadarbības nosacījumu noteikšanu atkarībā no to riska klases.

Creditreform Latvija SIA - fizisko personu kredītvēstures on-line datu bāze - satur informāciju par gadījumiem, kad pēc Creditreform inkaso iejaukšanās debitors nav savlaicīgi nokārtojis savas saistības pret kreditoru.

Parāds kļūst par negatīvo gadījumu tikai tad, ja:

- parādnieks neizpilda savas saistības līgumā noteiktajā termiņā
- parādnieks neizpilda savas saistības arī pēc paša kreditora atgādinājumiem vai prasībām
- parādnieks neizpilda savas saistības arī pēc Creditreform brīdinājumiem

Tātad katrs negatīvais gadījums ir reģistrēts fakts, kad persona ir rupji izvairījusies pildīt savas līgumsaistības pret kreditoru un ar to radījusi kreditoram būtiskus zaudējumus.

Pasūtīt un izmantot Creditreform informāciju par kredītvēsturi tikai ar mērķi novērtēt sadarbības risku vai personas maksātspēju gadījumos, kad klienta sadarbība ar pārbaudāmo personu ir saistīta ar kredītrisku klientam,

Katrs divdesmitais Latvijas iedzīvotājs ir iekļuvis parādnieku sarakstā (65), tas liecinā par to kā Latvijas sabiedrībai vēl nav raksturīga rietumvalstīs pašsaprotamā atziņa, ka laba personiskā kredītvēsture ir tas pats, kas laba reputācija.

Parādnieku datu bāze - Creditreform Latvija SIA (Creditreform) - ir parādu iekasēšanas un kredītu informācijas firma. Tās klientu vidū ir gan bankas, gan telekomunikāciju uzņēmumi, kuriem jāatgūst nauda no saviem parādniekiem. Creditreform parādnieku reģistrā ir informācija par 130 000 privātpersonu, taču kopumā uzņēmuma rīcībā ir 250 000 parādu piedziņas lietu (65).

Kopš 2002.gada jūnija ikviens no 23 Latvijas komercbankām ievada informāciju par saviem ļaunprātīgiem nemaksātājiem Latvijas Bankas parādnieku reģistrā. Līdz šim melnajā sarakstā ir 13 000 parādnieku, no tiem lielākā daļa – privātpersonas (65). Ir beigušies tie 90.gadu sākuma laiki, kad, neatdodot kredītu vienā bankā, varēja to ignorēt un aiziet uz citu banku paņemt jaunu kredītu.

Latvijas Bankas statistika liecina, ka kopš reģistra darbības pirmsākumiem bankas ir pieprasījušas informāciju par 17 500 personām, no tām 5 800 atbildes bija par reģistrētiem parādniekiem (65). Iekļūšana Creditreform datu bāzē klientam nozīmē kā turpmāk bankas ar viņu strādās ļoti piesardzīgi, tas nozīmē stingrākus noteikumus, lielākus nodrošinājumus, augstākus procentus jauna kredīta saņemšanai. ASV ir uzņēmumi, kas specializējas kredītu izsniegšanā "melnajiem klientiem". Noteikumi kredīta izsniegšanai šiem cilvēkiem—visas mantas apķīlāšana, prasīti ievērojami lielāki nodrošinājumi nekā godīgajiem klientiem. Latvijas Banka ir tikai datu bāzes turētāja, tai nav tiesību mainīt informāciju reģistrā, kur nokļuvušas ne tikai Latvijas, bet arī ārvalstu fiziskās un juridiskās personas.

Kopsavilkums.

Latvijā parādās raksturīga tendence, ka krāpšanas mēģinājumi kļūst arvien rafinētāki un smalkāki (65). Tie, kas ar to nodarbojas, nav parastie parādu nemaksātāji, kas ir parādā, piemēram, par sadzīves precēm. Rafinētie krāpnieki ir labi izglītoti cilvēki, kas izpētījuši vājās vietas likumos, muitā, un tur jau vairs nav runa par simt vai divsimt latu zaudējumu.

Izvērtējot augstāk minēto var secināt, ka viena no kredītiestādes problēmām ir izstrādāt kredītpolitiku, kas nodrošinātu ne vien finansiālu ienesīgumu, likviditāti un drošību, bet arī kredītsistēmas vispārēju izaugsmi un procedūru shēmu formulēšanu.

Vienlaicīgi ar profesionālo risku menedžmentu, ko katra banka izveido patstāvīgi, ievērojot likumdošanas prasības, ļoti svarīgi ir sakārtot un uzskaitīt kredītdarījumu negatīvus gadījumus. Būtu vēlams izveidot starptautisko institūciju (datu bāzi) informāciju apmaiņai kredītiestāžu starpā par to kredītportfeļos esošajām saistībām, arī ES mērogā. Tas varētu būtiski uzlabot kredītiestāžu kredītportfeļa kvalitāti un aizņēmēju kredītmaksājumu disciplīnu.

3. PRIVĀTPERSONU KREDITĒŠANAS PERSPEKTĪVAS LATVIJĀ

Ņemot vērā Latvijas sociāli ekonomisko situāciju un ļoti dinamisko privātpersonu kreditēšanas attīstību, komercbankām būtu vērts izstrādāt atbilstošu vietējam tirgum, vienlaicīgi elastīgu un arī minimālu risku nodrošinošo stratēģiju un piedāvājumu klāstu. Tas nav vienkārši banku savstarpējā cīņa par privātpersonu kreditēšanas tirgu. Šajā sakarā ir jāatzīmē ļoti augstu nozīmi patērētāju segmentu vajadzību pētījumu un to apmierināšanas iespēju izstrādi, kā arī pēc iespējas precīzāku dažādu klientu grupu kritēriju noteikšanu atkarīgi no ienākumu apjoma, stabilitātes un prognozējamības. To skaitā, nozīme ir arī vecuma ierobežojumam. Komercbanku pēdēja laika tendence ir izstrādāt banku pakalpojumu komplektus ar kredītproduktu un citu banku pakalpojumu piedāvājumiem noturīgiem un ar stabiliem ienākumiem nodrošinātām klientu grupām. Banku mērķa auditorija ir iedzīvotāju “vidēja klase”.

Lielā nozīme banku darbības perspektīvu novērtēšanā privātpersonu kreditēšanas jomā pēdējā laikā ir absolūtiem nevis relatīviem radītājiem, klientu apmierinātībai ar banku servisu kopumā. Asa konkurence banku sektorā stimulē piedāvātā servisa līmeņa uzlabošanu un banku produktu klāsta paplašināšanu, kas, savukārt, palielina izdevumu apjomus, neveicinot ienākumu apmēru palielināšanu. Cīņa par klientiem provocē bankas savu piedāvājumu politiku balstīt uz dempinga kredītresursu cenām un citiem riska pakāpi paaugstinošiem pasākumiem. Iepriekšminētie faktori no vienas puses veicina nozares attīstību, bet no otras puses šo attīstību neprognozējamu riska ziņā. Mūsdienīga tendence tirgus iekarošanā Latvijas banku sektorā- mērķtiecīga marketinga stratēģijas orientēšana uz klientu grupām ar stabiliem, prognozējamiem un pietiekoši augstiem ienākumiem, kas atbilst banku darbības efektivitātes prasībām un ir ekonomiski pamatoti (optimizē apjoma un riska pakāpes attiecību).

Savukārt lielākā mājāsaimniecību daļa paliek kreditēšanas procesa nomalē, un bez valsts atbalsta viņiem nav izredžu uz nepieciešamo kredītu saņemšanu, bankām viņi nav “interesanti” ārpus valsts programmu projektiem. Valstij ir jāizstrādā iedzīvotāju dzīves līmeņa celšanas projektus, piesaistot kredītiestāžu un ES līdzekļus konceptuālo, finansiālo un administratīvo jautājumu risināšanā.

Sākumposms privātpersonu kreditēšanā ir tirgus analīze un prioritāšu noteikšana. 2003.gada novembra beigās Latvijas bankas privātpersonām kredītos izsniegušas 712,04 miljonus latu, kas ir par 66,4% vairāk nekā visā 2002.gadā izsniegtais aizdevumu apjoms (66).

Kā liecina Finanšu un kapitāla tirgus komisijas informācija, 2002.gadā bankas privātpersonām kredītos izsniegušas 427,86 miljonus latu.

Latvijas finanšu tirgus piedāvājuma ziņā ir sasniedzis ļoti augstu piesātinājuma pakāpi, un asas konkurences rezultātā, kreditēšanas jomā, sasniegtas dempinga cenas. Situāciju saasina arī dažu banku akcionāru dotais uzdevums par katru cenu iekarot lielāku tirgus daļu. Rezultātā kredītlikmes Latvijā faktiski jau sasniegušas Rietumeiropas līmeni. Jautājums ir par riska cenu. Lēti kredīti nodrošina ekonomikas izaugsmi, neskatoties uz ES un ASV ekonomikas stagnācijas iezīmēm. Problēma ir augošā tirgus riska cenā. Riska, ienesīguma un biznesa vides brieduma ziņā Latviju šobrīd vēl nevar salīdzināt ar ES vai ASV. Tāpēc sprādzienveidīgs kreditēšanas pieaugums, ko izraisa vēlme uzaudzēt pēc iespējas lielāku kredītportfeli (nevis objektīva analīze par tirgus ietilpību un kredītu atmaksas spēju), var kļūt bistama. Nav nekādu šaubu, ka agri vai vēlu par šodienas rīcību bus jāmaksā (valsts nevar ignorēt ekonomikas attīstības cikliskuma principu, kas paredz gan kāpumus, gan arī kritumus). Un nav izbēgamas arī periodiskas dažādu pakāpju problēmas banku sistēmā, ko rada kredītportfeļu sliktā kvalitāte. Šādas krīzes jau dažus gadus risinās ES un ASV banku sektoros. Arī Latvijas Banka, komentējot Latvijā novērojamo kredītu bumu, nesēn norādīja: "Situācija, kad straujai kreditēšanas attīstībai neseko būtisks iekšzemes noguldījumu kāpums, nevar tikt vērtēta pozitīvi no valsts makroekonomiskās stabilitātes viedokļa." (LETA, 15.01.2004.)

Latvijas situācijā bažas rada arī visai zemā izpratne par uzņemtajām saistībām un to sekām starp kredītņēmējiem - fiziskajām personām. Nereti cilvēki vēršas bankā ar lūgumu izsniegt aizdevumu uz 15–20 gadiem, īsti neizanalizējot savu ienākumu līmeņa noturību un iespējamās cenu izmaiņas dzīvokļu tirgū pēc gadiem desmit, piemēram, padomju laikos celtajos daudzdzīvokļu namos (tieši šādas hipotēkas aizņem lielāko daļu vairāku banku kredītportfeļos). Ja ņem vērā, ka šobrīd rekordzemās procentu likmes pasaulē agri vai vēlu kāps (ilgtermiņa kredīti parasti tiek izsniegti ar mainīgo likmi, kas atkarīga no izmaiņām pasaules finanšu tirgū), var droši prognozēt, ka daudziem aizņēmējiem ilgtermiņā var rasties grūtības ar kredītu atmaksu. Analītiķi neprognozē ekonomikas krīzi 2004.gadā, pateicoties ES fondu līdzekļiem un citu ārvalstu investīciju piesaistei, kas turpinās uzturēt Latvijas ekonomiku. Tātad kreditēšanas apjoms Latvijā turpinās pieaugt - statistika liecina, ka hipotekāros kredītus mūsu valstī izmanto mazāk kā 20% iedzīvotāju, bet Eiropas vidējais rādītājs ir 50% (66). Ir redzamas iespējas izaugsmei, taču tai jābūt ekonomiski loģiskai ar pamatotu riska un peļņas attiecību.

Kopsavilkums.

Neskatoties uz privātsektora kredītēšanas straujo apjoma pieaugumu un makroekonomisko radītāju lielumu izmaiņu optimistiskām prognozēm, banku analitiķi pieļauj kā apmērām pēc 3-4 gadiem lieli kredītportfeļi var sagādāt bankām lielās problēmas ar maksājumu disciplīnas izpildi (66). Analitiķi pamato šādu procesa attīstības scenārija iespēju ar lielākās daļas iedzīvotāju- aizņēmēju nenoteikto finansiālo situāciju (nedeklarēti ienākumi, nodrošinājuma amortizācija un t.l.) kontekstā ar gaidāmo resursu cenu pakāpenisko palielināšanu. Palielinot refinansēšanas procentu likmi par 0,5% līdz 3,5%. latiem, lai nepieļautu Latvijas makroekonomisko risku palielināšanos un ar to saistīto iespējamo ekonomikas pārkaršanu, Latvijas Banka (LB) arī meģinā palenināt kredītēšanas straujo attīstību sadārdzinot procentu likmes latos ņemtajiem kredītiem. Bet efekts, drīzāk, būs kredītportfeļu valūtu struktūru maiņā, palielinot ASV dolāru un Eiro īpatsvaru vēl vairāk.

Mājsaimniecību pieprasījums pēc kredītresursiem saglabasies iepriekšēja līmeni. Banku piedāvājums būs orientēts uz noturīgo klientu segmentu, piedāvājot tiem vislabāko servisu un bankas kredītproduktu un citu finansiālo pakalpojumu klāstu.

3.1. Privātpersonu aizdevumu veidu klasifikācija bankās un tās pamatprincipi

Komercbanku privātpersonu aizdevumu piedāvāto klāstu nosaka finansu pakalpojumu sniedzēju tieksme pēc savu ekonomisko interešu un potenciālo un esošo aizņēmēju vajadzību apmierināšanas, kā arī bankas tehniskā bāze.

Komercbanku privātpersonām piedāvātus kredītproduktus var sadalīt pēc aizdevuma atmaksas termiņa, aizdevuma nodrošinājuma un izlietošanas mērķa. Atkrīgi no izvēlēta krdīta veida, bankas piedāvā atšķirīgus darījuma nosacījumus attiecība uz aizdevuma atmaksas termiņu, maksimālo apjomu, resursu cenu (procentu likme) un nodrošinājuma veidu:

1. Atkārīgi no aizdevumu atmaksas termiņa aizdevumi var būt:
 - īstermiņa - atmaksas termiņš līdz 1 gadam;
 - vidēja termiņa aizdevumi - no 1 līdz 5 gadiem;
 - ilgtermiņa - virs 5 gadiem.
2. Atkārīgi no aizdevuma nodrošinājuma. Kā nodrošinājums var kalpot:
 - klientu ienākumu (darba alga, īres maksas; honorāri u.c.), t.i. apgrozījums bankas kontos vai citā iestādē;
 - nekustamais īpašums (zeme, dzīvoklis, māja);
 - automašīna;
 - kā papildus nodrošinājums var kalpot juridiskas vai fiziskās personas galvojums;

- termiņnoguldījumi, rētos gadījumos arī vērtspapīri.

3. Pēc izlietošanas mērķa:

- pateriņa kredīts;
- mājokļa iegādei, celtniecībai un remontam;
- automašīnas iegādei;
- nenoteiktam mērķim (biznesa uzsakšanai, mācībām, ceļojumam un citam likumīgam mērķim).

Banku piedāvājumi attiecībā uz kredītproduktu klāstu un klientu kritēriju noteikšanu aizdevumu saņēmšanas iespējai ir ļoti līdzīgi un atšķiras tikai no banka izvēlēta tirgu segmenta. Prasības potencialājiem aizņēmējiem būtiski nemainās (mērķis ir noturīgo klientu piesaiste), bet ievērojot asas konkurences apstākļus tirgū, marketinga paņēmieni kļuva daudzveidīgāki un elastīgāki. Vienlaicīgi ar labi nodrošinātiem klientiem dažas bankas tomēr saglabā demokrātiskuma principu, izveidojot mājsajmniecības kredītēšanas sistēmu un paredzot tajā vietu praktiski visiem klientu grupam, ar dažādo ienākumu līmeni. Tādas bankas parasti izmanto klasiskās klientu analīzes metodes un primārais kritērijs atbilstoša kredītprodukta piedāvājumā ir klienta ienākuma apjoms, stabilitāte un prognozējamība vismaz uz aizdevuma līguma darbības termiņu.

Īstermiņa saistībām atkārtīgi no apjoma par nodrošinājumu var kalpot aizņēmēja ienākumi (darba alga, īres maksa no viņam piederošā nekustāma īpašuma, honorāri, autoratlīdzības, dividendes un citi), kas grozas klienta norēķinu kontos bankā, vai citā iestādē. Atkārtīgi no ienākumu mēneša vidēja apjoma, saņēmšanas veida (ar pārskaitījumu bankas konta vai ārpus bankas), bankas piedāvā kredītlīnijas, overdraftus un kredītkārtes ar noteikto limitu, kas parasti nepārsniedz trīs algu apmēru un izlieto šāda veida kredītus patēriņa preču un pakalpojumu iegādei (mēbeles, veco automašīnu un citu preču iegādei, nelielā remonta veikšanai, ceļojumiem, mācībām, medicīnisko un citu pakalpojumu saņemšanai). Tādu kredītu noformēšanas laiks ir minimāls un iekļauj sevī līgumu parakstīšanu vai internet pieteikuma aizpildīšanu, lēmuma pieņemšanu un aizdevuma izmaksu- no vienas līdz divām dienām. Dažas bankas ir izveidojušās klientu elektroniskās atlāses sistēmas pēc apgrozījuma apjoma un avotu veida (juridiskā vai fiziskā persona). Šīs sistēmas palīdz operatīvi konkretizēt piedāvājumu bankas klientam, akartīgi no paveiktā atlāses rezultāta. Bet elektroniskās sistēmas nav pasargātās no kļūdām, līdz ar to nepieciešamā papildus manuālā elektroniskā piedāvājuma pārbaude.

Vidēja termiņa aizdevumi parēdz nopietnāku nodrošinājumu - nekustāmā īpašuma vai automašīnas iekļilāšanu. Parasti tāda veida kredītus fiziskās personas ņēm jaunās automašīnas iegādei vai īpašuma remontam (var būt arī citi nenoteikti likumīgi kredīta izlietošanas veidi).

Summa ir atkāriga no nodrošinājuma vērtības un veida. Pret nekustamā īpašuma ķīlu bankas aizdod, procentuāli, vairāk no nodrošinājuma vērtības un atkārtīgi no mērķa var ierobežot arī atdošanas laiku.

Ilgtermiņa krediti parasti ir domāti ilgtermiņa vajadzību apmierināšanai (mājokļa iegāde vai remonts) un obligāti parēdz nopietnu nodrošinājumu- nekustāmo īpašumu (dzīvokli, māju, zemi). Sīkāk darba 3.2. nodaļā. Visos piedāvājumu gadījumos, kā papildus nodrošinājums var kalpot juridiskās vai fiziskās personas galvojums.

Vienmēr pieņemot lēmumu par riska darījumu ar privātpersonu, bankām ir jāvērtē arī ienākumu avots (darba dēvējs, aizņēmēja privātuzņēmums vai citi). Ja bankas klienta ienākumus nodrošinā darba līgums ar darba dēvēju, kredīta menedžerim ir jāvērtē viņa finansiālā un reputācijas situācija, labi jāorientējas kā uzņēmuma finanšu dokumentos (jālasā bilanci, peļņas zaudējumu aprēķinos), tā arī jāparzin sava reģiona uzņēmumus un viņu reputāciju raksturojumu).

Gadījumos, kad ienākumu avots tiek novērtēts kā nestabils un neperspektīvs, bankas nepiedāvā kredītus bez nodrošinājuma.

Kopsavilkums.

Dāžadu klientu grupu pieprasījumu pēc kredītresursiem apmierināšanai bankas ir izstrādājušas kredītproduktu klāstu piedāvājumus katrai klientu kategorijai.

Asas konkurences apstākļos, piedāvāto kredītu klāsts būtiski neatšķirās, sevišķi- banku mērķa auditorijai- labi nodrošinātiem klientiem. Vienīgā atbilstoša mūsdienas tirgus situācijai problēma ir banku īpašie piedāvājumi dažām klientu grupām, kurām nav ekonomiskā attaisnojuma, piemēram, parāk zema procentu likme vai parāk liela aizdevuma summa, neatbilstoši piedāvātā nodrošinājuma vērtības izmaiņu prognozēm nākotnē, aizdevuma pamatsummas atmaksās pagarināšana uz pārāk lielu laiku, papildus tiek piedāvāti bankas produkti, t.i. kredītprodukti, palielinot kredītriska pakāpi bankai.

Šīni sakārā ir jāatzīmē, kā katra kredītiestāde pati pieņem lēmumu par uzņemtā riska apjomu, ja tiek ievērotas normatīvas prasības. Un tikai laiks rādīs vai viņām bija taisnība un vai bija vērts riskēt.

3.2. Privātpersonu dzīves apstākļu uzlabošanas kreditēšanas attīstības perspektīvas

Kā svarīgu priekšnosacījumu iedzīvotāju dzīves apstākļu uzlabošanas kreditēšanas dinamiskāi izaugsmei un šī potenciāla augstu novērtējumu citu ietekmējošo faktoru starpā var minēt arī samērā aktīvu nekustamā īpašuma tirgus attīstību pēdējā laikā. Iepriekšējos gados privāts sektors intensīvi iegādājās zemes gabalus, uz kuriem tagad ir gatavi sākt apbūvi.

Savukārt kredītus remonta mērķim mājsaimniecības izmanto, jo kopumā Latvijas dzīvojamais fonds ir novecojis un nepieciešams veikt ieguldījumus tā atjaunošanā.

Kredītu nekustamā īpašuma iegādei, remontam vai celtniecībai apraksts:

1. Kredīta mērķis.

- Dzīvokļa, dzīvojamās ēkas iegāde, remonts vai celtniecība.
- Zemes iegāde.

2. Lai vairāk ieinteresētu klientus aizdevumu saņemšanā konkrētā bankā, potenciālie aizdēvēji piedāvā pie kredītiem papildus servisu, citus bankas produktus lietošanai, piemēram:

- klientam, kuram tiek piešķirts kredīts bankā var piedāvāt dažādas norēķinu kartes ar atšķirīgiem ierobežotiem kredītlimitiem bez papildus nodrošinājuma, neņemot vērā karšu limita apjomu, aprēķinot klientam pieļaujamo kopējo riska darījumu apjomu (piedāvājumi parasti ir atkarīgi no pamatkredīta summas un/vai klienta kredītvēstures bankā kāda laika periodā),
- bieži tiek piedāvāta iespēja iegādāties patēriņa preces vai pakalpojumus pie bankas sadarbības partneriem ar atlaidēm (materiāli remontam, apdrošināšanas programmas, nekustāma īpašuma novērtēšana un citi)

3. Prasības klientam - potenciālajam aizņēmējam:

- vecuma ierobežojums - vismaz 18 gadi, saskaņā ar Latvijas valsts likumdošanu (bankas neafīšē vecuma griestu esamību, bet šai robežai arī ir liela nozīme),
- pretendents ir jāstrāda pastāvīgā darba vietā, tradicionāli bankas prasības iekļauj sevī arī minimalu stažu pēdējā darba vietā (parasti - vismaz 6 mēneši), kas, saskaņā ar likumdošanu, norāda uz darba līguma termiņa pagarināšanu uz nenoteiktu laiku (pēc noklusēšanas) un uz uzņēmuma- darba dēvēja sava darbinieka (bankas klienta) profesionālītātes atzīnību. Šīm kritērijiem Latvijas ekonomikas apstākļos ir subjektīvs raksturs, nodokļu sistēmas nesakārtotības dēļ, darba dēvēju un darba ņēmēju attiecības nevienmēr ir juridiski korekti noformētas un ļoti bieži neatspoguļo reālo situāciju (faktisko ienākumu apjomu, darba līgumu atbilstību darba likumdošanai).

- ļoti pamatots klientu vērtēšanas kriterijs - ieņemamā amata atbilstībai klienta izglītībai un/vai darba pieredzei attiecīgajā sfērā, kas nodrošinātu pretendenta konkurētspēju darba tirgū un attiecīgi viņa maksātspēju aizdevuma līguma visā garumā (kredīta maksājumu grafiku ievērošanu),
- klienta dzīves un darba vietai ir jābūt Latvijas Republikā, reizēm bankas pieļauj, ka viena- vai nu klienta dzīves vai darba vieta, - ir cita valsts, kurā darbojas attiecīgās bankas grupas vienības.

4. Prasības klienta darba devējam.

Klienta darba devējam ir stabils finansiālais stāvoklis. Šis nosacījums arī nevienmēr tiek izpildīts, gadījumos kad uzņēmumam finansu radītāji neatbilst bankas prasībām. Tādās situācijās bankas izskatā uzņēmuma finansu dokumentus griezumā un vērtē radītāju izmaiņu dinamikas raksturu uzņēmuma darbības laikā, uzņēmuma darbības termiņu, īpašnieku, dibinātāju reputāciju, profesionālo līmeņa, pieredzes un izglītības atbilstību uzņēmuma darbības virzieniem, uzņēmuma reputāciju, attiecīgas nozāres attīstības prognozes, attiecību ar sadarbības partneriem attīstības perspektīvu novērtēšana

5. Klienta ienākumi ir regulāri, dokumentāli apliecināmi un tiek pārskaitīti uz privātkontu bankā. Bankas nevienmēr pieprasa ienākumu obligāto ieskaitīšanu klienta kontā bankā, šis punkts ir iekļauts obligāto prasību starpā lai varētu pieprasīt tā izpildi kredītmaksājumu grafika neievērošanas gadījumā un kontrolētu ienākumu plusmu. Aizņēmējam ir iespējams palielināt ienākumu apjomu, ko banka ņem verā aprēķinot pieļaujamo riska darījumu apjomu, iesaistot darījumā galvotājus (radus, draugus), tādā veidā apvienojot ienākumus, sasniedzot nepieciešamo apjomu, bankas prasību ievērošanai (ģimenes finansiālās situācijas nepasliktināšanos, atmaksājot kredītu).

6. Nodrošinājums.

Pamatnodrošinājums ir bankas finansētais vai cits nekustamais īpašums ar sakārtotām īpašumtiesībām. Iespējams papildus nodrošinājums (automašīna vai juridiskas personas galvojums).

7. Kredīta atmaksas avots. Klienta regulāri ikmēneša ienākumi.

8. Kredīta summa.

- Kredīta summa, kas tika izsniegta uz nekustamā īpašuma nodrošinājuma pamata un nevar pārsniegt bankas procedūrās noteiktos ierobežojumus (70-85%).
- Kredīta summu ierobežo arī līdzekļi, kurus var novirzīt ikmēneša maksājumiem. Kredīta ikmēneša maksājumiem var novirzīt 10-30 % klienta ienākumu; līdz 40 %,

- Mēbeļu iegādei atvēlētie līdzekļi nevar pārsniegt noteiktu bankas procedūrās īpatsvaru aizdevuma summā (piemērām- 20 % no kredīta summas).

9. Kredīta termiņš.

No 3 mēnešiem līdz 20 gadiem vai līdz 35 gadiem (ietekmē aizņēmēja vecums un ķīlas likviditātes prognozes, nodošanas ekspluatācijā laiks).

10. Procentu likme.

- Procentu likme ir bankas FTP plus papildus likme, kuru aprēķinas metodi nosakā bankas procedūras un kredītpolitika. FTP likmes lielums ir piesaistīts aizdevuma līguma termiņam (loģiski aprēķiniem izmantot FTP likmi līdz pieciem gadiem, parēdžot līguma likmes pārskates iespēju pēc šī termiņa atkārtīgi no situācijas izmaiņas finansu tirgī). Ja kredīta termiņš >5 gadiem, jāizmanto 5 gadu FTP un procentu likme jāpārskata ik pēc 5 gadiem.
- Mainīgā procentu likmesastāv no: FTP, attiecīgās valūtas indeksa (LVL: 3M Rigibor, EUR: 6M Euribor, USD: 6M Libor) un bankas uzcenojuma lieluma (pašizmaksa plus atdeve). Rēķināšanas metodi katra banka nosaka pati, ņemot par bāzi darījumu riska pakāpi un kredītpolitikas pamatvadus.
- Fiksētā procentu likme par bāzi kalpo tā pati FTP likme, attiecinātā uz aizdevuma līguma termiņu (loģiski tā ir attiecīgi līdz piecu gadu termiņam - attiecīgo gadu skaita FTP, virs pieciem gadiem- piecu gadu FTP, ar nosacījumu ik pēc pieciem gadiem pārskatīt šo likmi atbilstoši reālai finansu situācijai) (79).

11. Bankas arī atrunā līgumos: kredīta izsniegšanas nosacījumus (piemērām - sadalot daļās - celtniecības gadījuma, izsniegšanas termiņš pēc esošā piedāvājuma nosacījumiem); procentu aprēķināšanas un ieturēšanas metodes (procentu un pamatsummas ieturēšanas periodiskums un maksājumu atlikšanas iespējas; kredīta atmaksa- pēc amortizācijas vai anuitātes metodes, menedžmenta komisijas maksas un soda naudas; kā arī īpašie līguma nosacījumi).

Latvijas komercbankas strādā tādā ekonomiskā situācijā, kur potenciālo aizņēmēju finansiālo prognozi faktiski uztaisīt nav iespējams. Tāpēc, lai samazinātu kredītriskus un produktīvi strādāt, palielinot kredītportfeļu apjomus, bankas ļoti aktīvi cenšas piedalīties valsts programmās iedzīvotāju sociālam atbalstam.

2002.gadā sākumā bija iespējams izstrādāta pilotprogramma aizdevumu saņemšanai daudzdzīvokļu māju kopīpašumā esošo daļu remontam, privātpersonu dzīvokļu iegādei vai privātpašumā esošo dzīvokļu remontam, kā arī sociālo māju būvniecībai un iekārtošanai. Lai valstī varētu izstrādāt mājokļu attīstības kompleksu ilgtermiņa programmu, sākotnēji plānoja

īstenot mājokļu kreditēšanas pilotprogrammu, kuru bija paredzēts realizēt trīs gadus. Pilotprogrammas koordinācijas un naudas līdzekļu piesaistes funkciju bija jāveic VAS "Hipotēku banka" (Hipotēku banka), kura refinansētu citu banku atbilstoši pilotprogrammas nosacījumiem izsniegtos aizdevumus 80 procentu apmērā. Atlikušie 20 procenti bankām jāfinansē no saviem resursiem (Hipotēku banka). Mājokļu attīstības jautājumiem bija jāiesaista arī Rīgas domi, kurai bija jāgatavo juridisko struktūru izveidi, kas varētu kalpot kā starpnieks starp mājokļu pircējiem vai labiekārtotājiem un banku.

Pirmajos trīs MAKP darbības gados bija plānots izsniegt aizdevumus 300 daudzdzīvokļu māju rekonstrukcijai un atjaunošanai, 1830 dzīvokļu remontam, 550 dzīvokļu iegādei un remontam un 480 privātmāju pabeigšanai, aptverot gandrīz visus valsts rajonus. Nebija paredzēta finansēšana nekustamiem īpašumiem, kas atrodas Rīgas centrā vai Ventspilī (Hipotēku banka).

Tas ļautu pilotprogrammas realizācijai iekšējā tirgū no Latvijas komercbankām papildus piesaistīt finansu resursus, kas ekvivalenti pieciem miljoniem latu (Hipotēku banka). Daudzdzīvokļu māju aizdevumi ir programmas prioritāte, šim mērķim bija iecerēts novirzīt lielāko daļu – vismaz 50% – programmas resursu. Šo aizdevumu mērķis ir daudzdzīvokļu māju kopīpašumā esošo daļu remonts, rekonstrukcija, atjaunošana, kā arī energoefektivitātes paaugstināšana – nama siltināšana, jumta nomaiņa, siltummezglu modernizācija, elektroinstalācijas, kanalizācijas sistēmu nomaiņa, mājas fasādes un kāpņutelpu remonts. Līdz šim Latvijas komercbankās aizdevumus šādam mērķim nebija iespējams saņemt. Aizdevuma saņēmēji būtu dzīvokļu īpašnieku sabiedrības, specializēti māju apsaimniekošanas uzņēmumi vai dzīvokļu īpašnieki kā fizisku personu grupa. Lēmums par kredītsaistību uzņemšanos bija jāpieņem dzīvokļu īpašnieku kopsapulcē, aizdevuma ņemšanai jāpiekrīt vismaz 75% mājas dzīvokļu īpašnieku (Hipotēku banka). Maksimālā aizdevuma summa ir 200 000 latu, atmaksas termiņš – līdz 12 gadiem, likmes: fiksētā likme – 8,5–10%, mainīgā – 2–4%+sešu mēnešu RIGIBOR.

Uz individuālo mājokļu aizdevumiem varēja pretendēt tie aizņēmēji, kuru ienākumi uz vienu ģimenes locekli nepārsniedz vidējos iedzīvotāju ienākumus valstī vairāk nekā piecas reizes. Aizdevumiem noteiktā maksimālā summa ir bijusi 10 000 latu, procentu likme – 8,5 līdz 10%, atmaksas termiņš līdz 12 gadiem. Aizdevumiem līdz 5000 latu aizņēmēja līdzdalība nav nepieciešama.

Kopsavilkums.

Hipotekārās kreditēšanas attīstības veicināšanai valsts struktūrām ir cieši jāsadarbojas ar komercizstādēm, t.i. kredītuņēmumiem, ražošanas un pakalpojumu nozaru pārstāvjiem.

Visās Baltijas valstīs turpinās strauja privātpersonu hipotekārās kreditēšanas attīstība, ko sekmē valstu ekonomikas izaugsme, iedzīvotāju maksātspējas palielināšanās, IKP pieaugums, kas liecina par tautsaimniecības izaugsmes iespējām perspektīvā. Asa konkurence banku sektorā nodrošina iespēju mājsaimniecībām saņemt kredītresursus par maksimāli izdevīgo cenu ar maksimāli pievilcīgiem darījuma nosacījumiem. Saskaņā ar a/s "Hansabanka" aprēķiniem, Baltijas valstīs tuvāko piecu gadu laikā jaunu hipotekāro kredītu skaits var sasniegt aptuveni 1 miljoni, no tiem Latvijā - 350 000 izsniegto kredītu (79). Hipotekārie kredīti kopumā Latvijā tiks izsniegti 3.5 – 4 milj. EUR apmērā (79).

Lai gan hipotekāro kredītu portfelis Latvijas komercbankās pēdējo gadu laikā ir strauji pieaudzis, joprojām lielākajai Latvijas iedzīvotāju daļai ir nepieciešams atbalsts dzīves apstākļu uzlabošanai. Šāds atbalsts nepieciešamas neskatoties uz to, ka kopumā Latvijā ir radīti labvēlīgi privātpersonu kreditēšanas apstākļi. Lielai daļai iedzīvotāju ienākumu apmērs joprojām neļauj izmantot hipotekāros kredītus un bankas pilnībā neuzņemas šo klientu finansēšanas risku.

Hipotekārās kreditēšanas attīstība veicina nekustamā īpašuma tirgus izaugsmi un investīcijas dzīvojamajā fondā, tieši ietekmējot tādas tautsaimniecības nozares kā būvmateriālu ražošanu, celtniecību, mazumtirdzniecību, transportu, kā arī paaugstina iedzīvotāju nodarbinātības līmeni, palielinot valstij samaksāto nodokļu apjomu.

Ņemot vērā iepriekšējo, autors izstrādā priekšlikumus mājokļu finansēšanas veicināšanai Latvijā:

1. Veicināt grozījumus likumdošanā, kas paredzētu iespēju hipotekāro kredītu procentus iekļaut attaisnotajos izdevumos, aprēķinot ar iedzīvotāju ienākuma nodokli apliekamo ienākumu. Šādu iespēju nosaka Igaunijas, Zviedrijas, kā arī vairāku Eiropas valstu likumdošana (47). Par hipotekārajiem aizdevumiem samaksāto procentu iekļaušana attaisnotajos izdevumos hipotekāro kredītu lietotājiem samazinās nodokļu maksājumus – līdz ar to lielāka Latvijas iedzīvotāju daļa (arī ar mazākiem ienākumiem) varēs izmantot hipotekāros aizdevumus mājokļu iegādei un dzīves apstākļu uzlabošanai.
2. Nodrošināt iespēju konkrētām iedzīvotāju grupām saņemt valsts garantijas hipotekārā kredīta ņemšanas gadījumā, lai samazinātu paša kredītņēmēja nepieciešamo ieguldījumu mājoklī, t.i. pirmo iemaksu. Šādas valsts garantijas ļautu bankām samazināt kreditēšanas risku un piedāvāt iedzīvotājiem izdevīgākus un lētākus hipotekāros kredītus.

3. Veicināt izmaiņu īstenošanu likumdošanā, kas ļautu daudzdzīvokļu māju īpašniekiem saņemt hipotekāros aizdevumus ēku koplietošanas telpu (ārsienu, liftu u.c.) remontam un renovācijai. labiekārtošanai. Pašlaik šādu aizdevumu izsniegšanu kavē neskaidrības daudzdzīvokļu māju īpašumtiesību jautājumos.

4. Turpināt īstenot 1997.gada 19.novembrī LR Ministru Kabineta akceptēto un 2002.gadā uzsāktu "Mājokļu būvniecības, rekonstrukcijas un modernizācijas ilgtermiņa kreditēšanas izveides koncepciju" (MAKP), kas paredz noteikt atbalsta politiku hipotekārajai kreditēšanai, kā arī valsts garantiju sistēmu investīciju ieguldīšanai hipotekārajā kreditēšanā un investoru finansiālo interešu nodrošināšanai. MAKP atjaunošana.

5. Viens no priekšnosacījumiem mājāsaimniecību kreditēšanas procesa veicināšanai un kontrolei elastīgas administratīvās un likumdošanas sistēmas veidošana. Lai, palielinoties kredītlīdzekļu izmantošanai un pieaugot parādu nastai, kas nav nodrošināta ar mājāsaimniecību ienākumiem pietiekošā mērā (nav ekonomiskā pamatojuma), neizraisītu nepamatota kredītportfeļa pieaugumu un nenovestu pie "labklājības ilūzijas" situācijas, kad tēriņiem ir novirzīti līdzekļi vairāk nekā nopelnīti, Latvijai ir jāpilnveido kredītsistēmu regulējošā likumdošanas bāze. Autors uzskata, ka normatīvajos dokumentos jāparedz kredītiestādēm ievērot noteiktus kredītņēmēju novērtēšanas kritērijus, lai iedzīvotāju ekonomisko aktivitāti veicinātu reāls atalgojuma pieaugums, nevis patēriņa finansēšana ar kredītresursiem un izvairītos no mājāsaimniecību finansiālās situācijas ignorēšanas kredītiestādēs (pieņemot lēmumu par kredītresursu piešķiršanu).

Ir jāatcerās kā banka nav labdarības organizācija, neskatoties uz tiešo ieinteresētību kopējos projektos, banku sektoram ir savas ekonomiskas intereses un pienākumi akcionāru priekšā. Bet bankas ir gatavas uzņemties tehniskās projektu puses apkalpošanu, bet par noteiktu maksu.

3.3. Privātpersonu izglītības ieguves kreditēšanas perspektīvas

Vienādas iespējas izglītībā ir svarīgs priekšnosacījums valsts iedzīvotāju ekonomiskās nevienlīdzības līmeņa samazināšanai ne tikai Latvijā, bet arī visā pasaulē. Ir skaidrs, ka cilvēki ar augstāko izglītību parasti ieņem labāk apmaksātus amatus un viņi labāk tiek galā ar sociālās nodrošināšanas jautājumiem, tādiem kā ģimenes iztikas un labklājības nodrošināšana, nodarbinātību, pensijas kapitāla uzkrāšanu un veselības aprūpi. Līdz ar to katrā valstī ļoti būtisks ir jautājums, kā nodrošināt izglītību pēc iespējas plašākam iedzīvotāju lokam.

Līdz ar valsts pārvaldes iekārtas maiņu un Latvijas Republikas atjaunošanu 90.gadu sākumā, ievērojamas izmaiņas skārušas arī augstākās izglītības finansēšanas sistēmu.

Universitātes Eiropā un arī pārējās pasaules valstīs pakāpeniski zaudē savu konservatīvi tradicionālo monopola lomu augstākajā izglītībā un vienlīdz nozīmīgi darbojas trijās jomās – mācīšanā un izglītošanā, pētniecībā, pakalpojumu sniegšanā sabiedrībai. Valstij, tautsaimniecības attīstības kontekstā, ir ļoti nozīmīgi noteikt augstākās izglītības politikas stratēģiju un augstskolu administrācijām savas darbības misiju un virzību laikā, kad strauji notiek pāreja no stingri plānotas uz tirgu orientētu ekonomiku, uzsverot studenta ne tikai kā pasūtītāja un klienta, bet arī kā partnera lomu akadēmisko procesu vadībā un atbalsta. Šādos apstākļos būtisks ir jautājums, kā tiek nodrošināta finansu plūsma augstākās izglītības iestādēs kā valsts tā privātā sfērā. Kā jau daudzas valstiski svarīgas nozares arī augstākā izglītība gadu no gada izjūt būtisku finansējuma trūkumu.

Dažādu studiju maksas un studentu sadzīves izdevumu kreditēšanas modeļu ieviešana ir mēģinājums radīt papildus finansu līdzekļus, lai veicinātu augstākās izglītības procesa attīstību Latvijas Republikā. Izvērtējot augstākajai izglītībai paredzētos valsts budžeta līdzekļus, studējošo skaitu un tā paredzamo pieaugumu, LR Izglītības un zinātnes ministrija (IZM) meklēja papildus atbalstu augstākās izglītības finansēšanā. Studentu sociālā atbalsta un studiju maksas kreditēšanas sistēmu pastāvēšanu lielākā mērā nosaka valsts iedzīvotāju atbalsts, nekā tieši finansu trūkums augstākajā izglītībā.

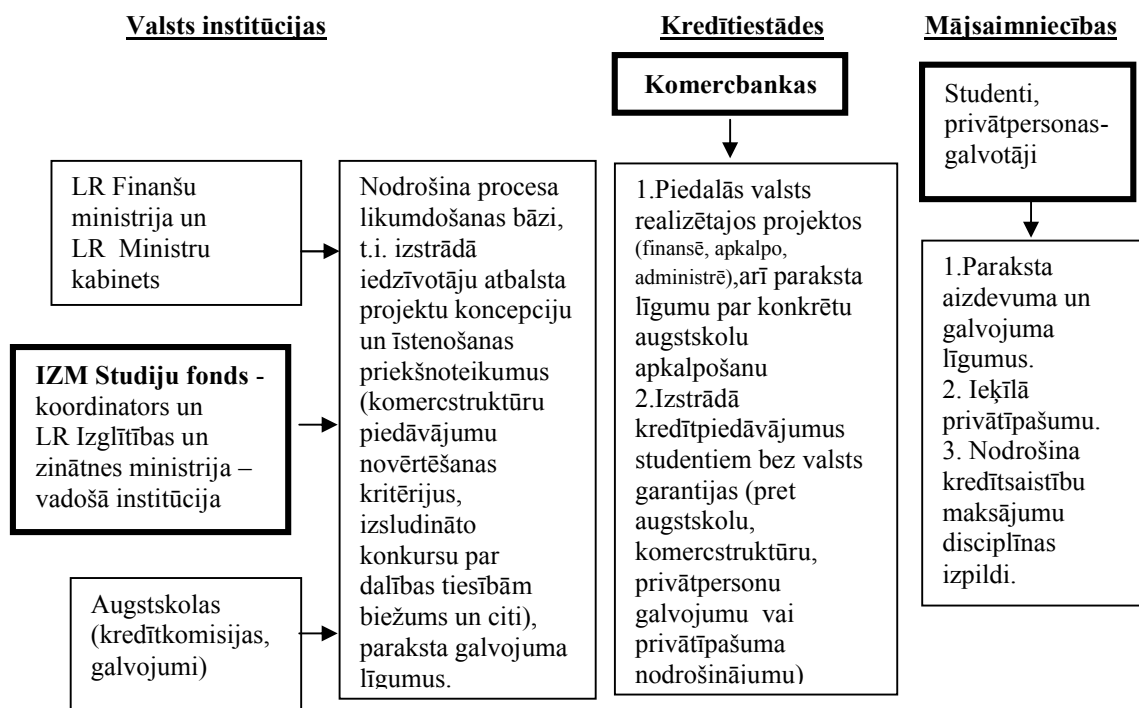
Kopš valsts monopola augstākajā izglītībā atcēla 1991.gadā pieņemtais “Izglītības likums”, atļaujot dibināt privātas augstākās izglītības iestādes un iekasēt studiju maksu Latvijā pastāv valsts izveidota studentu finansiālā atbalsta sistēma, kas paredz arī iespēju studentiem saņemt valsts galvotu aizdevumu no kredītiestāžu līdzekļiem mācību maksas un sadzīves vajadzību segšanai studentiem, kuri studē valsts akreditētās augstskolās.

Vairāku valsts institūciju, t.sk. arī LR Izglītības un zinātnes ministrijas (LR IZM) darba rezultātā 1997.gada 15.jūlijā tiek pieņemti normatīvie dokumenti studējošo kredīta (sociālā kredīta pilna laika studentu sadzīves un studiju apstākļu uzlabošanai 35.- latu apmērā mēnesī, 10 mēnešus gadā ar fiksētu gada procentu likmi - 5 %) nodrošināšanai no valsts budžeta līdzekļiem. To paredz 15.07.1997.g. LR Ministru kabineta (LR MK) noteikumi Nr.251 “Studējošo kreditēšanas noteikumi” (Šajos noteikumos 5 reizes izdarīti grozījumi) un 2001.gadā pieņemti no jauna 23.10.2001.g. LR MK noteikumi Nr.445 “Kārtība, kādā no valsts budžeta līdzekļiem tiek piešķirts un atmaksāts studējošo kredīts” (Izdoti saskaņā ar LR Augstskolu likuma 79.panta otro daļu un 82.panta pirmo daļu). MK Noteikumi nr. 445 salīdzinot ar LR MK noteikumiem nr.251 būtiski nav mainīti.

29.05.2001.g. tiek pieņemti LR MK noteikumi Nr.220 “Kārtība, kādā tiek piešķirts, atmaksāts un dzēsts studiju kredīts un studējošā kredīts no kredītiestāžu līdzekļiem ar valsts vārdā sniegtu galvojumu”, (29.05.2001.g. LR MK noteikumi Nr.220) saskaņā ar kuriem no

2001.gada 1. augusta Latvijas bankām tika deleģētas tiesības piedalīties studentu kreditēšanas procesā.

Lai bankas sekmīgi varētu realizēt studentu atbalsta projektus ir jāizveido efektīva, elastīga, labi organizēta sistēma, kuru īsteno skaidri motivēta un savstarpēji labi komunicējoša “komanda”.

3.3.1.att. Valsts institūciju, kredītiestāžu, mājsaimniecību aģentu funkcijas studentu kreditēšanā

Ik gadu LR IZM no valsts pamatbudžeta saņem noteiktas summas, kas tiek atvēlētās administratīvo izdevumu segšanai, kā arī nosaka valsts garantētas summas apjomu studentu mācības maksas un iztikas kreditēšanai no kredītiestāžu līdzekļiem. Kredītu administrēšanas darba koordināciju no valsts puses veic LR IZM pakļautības iestāde - IZM Studiju fonds, bet tiešo finansējumu, procesa formalitāšu nokārtošanu (līgumu parakstīšana, studentu un galvotāju informētība), tehnisko un organizatorisko (kredītu uzraudzības administrēšana) pusi nodrošina komerciālās kredītiestādes - komercbankas.

2001. gadā LR Finanšu ministrijas rīkotajās izsolēs komercbankām par tiesībām izsniegt studiju un studējošo kredītus no saviem līdzekļiem ar valsts vārdā sniegtu galvojumu no četrām bankām (a/s "Hansabanka", a/s "Latvijas Krājbanka", a/s "Latvijas Unibanka", a/s "Parekss banka")- tradicionālām konkursu dalībniecēm uzvarējušās a/s "Hansabanka" un a/s

"Latvijas Krājbanka", tajā skaitā a/s "Hansabanka" ieguva tiesības noslēgt 2/3 no kopīgā valsts galvotā kredīta apjoma (5.27 milj. Ls).

2002. gadā a/s "Hansabanka" bija vienīgā banka, kura piešķīra valsts galvotus kredītus studentiem. Studiju kredītu apjoms sastādīja 15.2 milj. Ls un studējošā kredīti - 9.72 milj. Ls (79).

2003. gadā tiesības piešķirt kredītus studentiem ar valsts galvojumu ieguva a/s "Latvijas Unibanka" 13 mij. Ls apmērā un a/s "Hansabanka" 11.84 mij. Ls apmērā (63).

2004. gadā tiesības piešķirt kredītus studentiem ar valsts galvojumu ieguva a/s "Latvijas Unibanka" 13 mij. Ls apmērā, a/s "Parekss banka" par kopējo summu 10 milj. Ls apmērā un a/s "Hansabanka" piedalīsies kreditēšanas procesā, bet darījumu apjoms ir krietni mazāks un sastādīs 1.84 milj. Ls (79).

Konkursā par tiesībām izsniegt studiju un studējošo kredītus ar valsts vārdā sniegtu galvojumu bija tikai viens objektīvs kritērijs – procentu likme.

2001.-2002. mācību gadā a/s "Hansabanka" izsolē saņēma tiesības izsniegt studējošo kredītus ar valsts galvojumu par 2,24 milj. Ls un studiju kredītus ar valsts galvojumu par 3,036 milj. Ls. a/s "Hansabanka" piedāvātā procentu likme bija vidējā sešu mēnešu RIGIBOR likme plus 0,99%, a/s "Latvijas Krājbanka" - sešu mēnešu RIGIBOR likme plus 0.52% (79).

2002.-2003. mācību gadā a/s "Hansabanka" vienīgā izsniedza kredītus ar valsts galvojumu, procentu likme- vidējā sešu mēnešu RIGIBOR plus 0,87% (79).

1997.-2001. gados studentiem arī bija iespēja saņemt kredītus sadzīves izdevumu segšanai un no 1999.-2001. gadam arī studiju kredītus no valsts budžeta līdzekļiem. Saskaņā ar noslēgtajiem līgumiem studējošiem turpina izmaksāt kredītus līdz studiju pabeigšanai vai pārtraukšanai, orientējoši līdz 2007.gadam. Jaunie līgumi par šādu valsts budžeta aizdevumu netiek slēgti kopš 2001.gada 1.augusta.

Pāreja uz studentu kreditēšanu no komercbanku līdzekļiem ar valsts galvojumu notika ar mērķi palielināt studiju un studējošo kredītos izsniedzamo līdzekļu apjomu un atvieglot valsts budžeta reālo izdevumu slogu. Valstij galvojums par aizdevumu studentiem no kredītiestāžu līdzekļiem neprasa reālus izdevumus. Reālos izdevumus sastāda tikai aizdevuma procentu starpības segšana kredītiestādei, kamēr kreditējot studentus no valsts budžeta valstij bija jāmaksā pats aizdevums.

Bankām iespēja piedalīties tāda mēroga projektos dod reālās izredzes būtiski uzlabot savu kredītportfeļa kvalitāti, kā arī piesaistīt jaunus, ļoti perspektīvus klientus. Faktiski, ja bankai ir pietiekoši laba tehniskā bāze un plašs un kvalitatīvs pakalpojumu klāsts, lai apmierinātu jauno klientu prasības, viņai būs nodrošināta stabila vieta lokālajā finansu tirgū

nākotnē. Faktorus, kuri ietekmē projekta gaitu pēc uzvaras izsolē, var iedalīt subjektīvos un objektīvos.

Par subjektīviem var uzskatīt bankas vispārējo labvēlīgo vidi, ko veido bankas struktūrvienību elastīgais darba laiks, plašs klientu apkalpošanas vietu tīkls (iespēja apkalpot klientus neierobežoti visā Latvijas teritorijā), bankas gatavība sniegt aktuālo informāciju un papildus servisu, kas nav tieši saistīts ar valsts studentu atbalsta projektu. Kā arī orientēšanās uz jauno klientu- studentu un galvotāju- piesaisti.

Nodrošināt iepriekšminēto faktoru dzīvotspēju var tikai objektīvo faktoru nevainojamā funkcionēšana, kas paredz pastāvīgu informatīvi tehnoloģiskās (IT) bāzes “morālo” un tehnisko pilnveidošanu, personāla profesionālo izglītību, kā arī iekšējo marketinga un citu projektu izstrādi un realizāciju, t.sk. vispārēja servisa uzlabošanas procesu.

Studentu kredītēšanas nosacījumi, saskaņā ar 29.05.2001.g. LR MK noteikumiem Nr.220.

- Piešķirot kredītu, tiek aizdota nevis valsts nauda, bet bankas līdzekļi, kurus tai ir uzticējušas citas fiziskas vai juridiskas personas.
- Studentam tiek piešķirts nevis pabalsts vai stipendija, bet kredīts, kas pēc noteikta laika bankai ir jāatgriež.
- Studentu kredīts ir lētāks, salīdzinot ar citiem bankas kredītiem, jo valsts galvo bankai par kredītu 90 % apmērā un studenta vietā veic daļu kredīta procentu maksājumu.
- 29.05.2001.g. LR MK noteikumu Nr.220 4. sadaļa nosaka, ka kredītiestādei bija jānoslēdz galvojuma līgumi līdz 2004.gada 1.janvārim ar diviem, no 2004.gada ar vienu galvnieku – pilngadīgu rīcībspējīgu fizisku personu ne vecāku par 65 gadiem, kurai ir stabili un regulāri ienākumi, kas mēnesī nav mazāki par valstī noteikto minimālo mēnešalgu (piemēram 2003.gadā – 70.- Ls/mēnesī, bet 2004.g. 80.- Ls/mēnesī). Noteikumi paredz, ka galvojumu vietā var tikt iekļāts arī nekustamais īpašums, bet tas ir saistīts ar studenta reālo ar kredītu saistīto izdevumu apjoma palielināšanu un kredīta atmaksas termiņa saīsināšanu.
- Galvotāji uzņemas atbildību 100 % kredīta saistību apmērā. Ja students nepilda saistības, bankai tiesas ceļā ir pienākums vērst prasību pret kredītņēmēja un galvotāja mantu. Galvotāju nodrošināšanas prasība pieaugušajiem strādājošiem studentiem vecumā ap 40 gadiem, bija nepārvarams šķērslis kredītu saņemšanai. Problemātiski ir ievērot galvotāju vecuma un ienākumu ierobežojumus, kā arī atrast citus vai svešus cilvēkus- galvotājus daudzu iemeslu dēļ. Parasti tādas kategorijas studentiem vecāki vai ir miruši, vai viņu vecums neatbilst noteikumu prasībām (pāri 65 gadiem), oficiāli veciem cilvēkiem grūti atrast darbu, attiecīgi arī savus ienākumus viņi nevar apliecināt. Tādu studentu draugiem

un radiem (lielākai daļai) jau ir saistības un viņi negrib galvot par labu faktiski svešam cilvēkam, viņiem ir savas ģimenes un bērni, kuriem ir jābūt (galvot par vairāk kā viena studenta kredītsaistībām var tikai vecāki). Savukārt bāreņiem un bez abu vecāku aizgādības palikušajiem studentiem vecuma līdz 25 gadiem, LR MK noteikumi paredz 100% valsts galvojumu.

- valsts galvojums iestājas tikai pēc tiesas lēmuma, ar kuru konstatēts, ka kredīta ņēmēja un galvotāja rīcībā nav pietiekamu līdzekļu, turklāt valsts galvo 90 % kredīta saistību apmērā (kvantitatīvs kredītriska apjoms bankai- 10 %). Komerbankas aktīvi un mērķtiecīgi mēģina ietekmēt esošo situāciju ar kredītriska apjoma sadali un ierosina palielināt valsts galvotā kredītā apjomu līdz 100% visiem aizņēmējiem- studentiem bez nekādiem ierobežojumiem. Par galveno argumentu tādai komercbanku nostājai ir šī klientu segmenta īpašības un ir saistītas ar kredītriska pakāpes faktisko paaugstināšanu virs iepriekš minētajiem 10%. Kredītiestāžu klientu segmentu klasifikatorā studenti tiek izklāstīti ka nestrādājošie jaunie cilvēki no 18 līdz 25 gadu vecumam, bez darba pieredzes, inertī, pasīvi un neuzmanīgi saistību uzņemšanas laikā, kā arī nedisciplinēti kredītmaksājumu grafika ievērošanā, bezpalīdzīgi problēmu risināšanā. Nav šaubu, ka klientus- studentus bankām būs jāaudzina. Lielā nozīme studentu- aizņēmēju audzināšanā ir ļoti augsta līmeņa informēšanas apakšsistēmas veidošanai, ņemot vērā šīs klientu kategorijas labu tehnisku un informatīvo sagatavotību. Studentiem ir jāapzinās saistību uzņemšanas soļa svarīgums un iespējamās sekas, kā arī ir jābūt informētam par vienotā parādnieku reģistra sistēmas esamību un darbības principiem Latvijā, kā arī ES valstīs.
- Līdz ar to, aizdevuma un galvojuma līgumu parakstīšana nav formāls solis, bet reāla atbildības uzņemšanās no studenta un galvotāja puses par kredīta atdošanu, par savu tālāko rīcību un savu ienākumu stabilitāti.
- Kredīta ņemšana ir brīvprātīgs process. Kredīts ir viens no studiju finansēšanas veidiem, kuru izvēlas pats students.

Papildus procentu ienākumu palielināšanai, bankai ir iespēja piedāvāt daudzus citus bankas pakalpojumus ne tikai studentiem, bet arī galvotājiem, tādā veidā nodrošinot sev jauno klientu piesaisti, līdz ar to darījumu skaita palielināšanu, kā arī komisiju un, iespējams, arī procentu ienākumus nākotnē.

Galvenie kreditēšanas nosacījumu īpašības.

- Kredīta mērķis ir noteikts: students var saņemt gan studiju kredītu, gan studējošo kredītu (sociālajām vajadzībām).

- Kredīta apjoms ierobežots: studējošo kredīta apmērs ir 60-100 Ls mēnesī, studiju kredīts mācību maksas apmērā (kredīta apmēra noteikšana studijām ir LR Ministru kabineta kompetencē).
- Kredīta nodrošinājums-10% - bez valsts nodrošinājuma: valsts galvojums 90% apmērā (tikai pēc tiesas sprieduma par studenta un galvotāju maksātnespēju) un divu fizisku personu galvojums (no 2004.gada- vienas)- 100% (atrunātās prasības pret galvotāju vecuma maksimālo robežu un ienākumu minimālo apjomu).
- Procentu likme noteikta- 5% gadā. Starpību starp bankas noteikto likmi (2002.gadā- vidējā sešu mēnešu RIGIBOR likme plus 0,87%, par 12 punktiem zemākā par 2001.gadā piedāvāto likmi) un 5% segs valsts.
- Kredīta atmaksas termiņš noteikts: līdz 5 gadiem, ja kredīts <1000 Ls un līdz 10 gadiem, ja kredīts >1000 Ls.
- Kredītiestāde- aizdevējs noteikts izsoles rezultātā: students pats nevar izvēlēties, kurā bankā ņemt kredītu. To noteic augstskolu apkalpošanas sadales līgums starp bankām (2001.gadā- a/s “Hansabanka” un a/s “Latvijas Krājbanka”) vai izsoles rezultātā noteikta vienīga banka (2002.gadā- a/s “Hansabanka”) un Izglītības un zinātnes ministriju (IZM).

Kredīta nodrošinājums.

Kredīta saņemšanai ir nepieciešami 1 galvotājs. Tas var būt studenta viens no vecākiem, radnieks vai draugs. Galvotāja ienākumiem ir jābūt stabiliem un regulāriem un ne mazākiem kā 80.00 Ls (valstī noteiktā minimālās darba algas apjoms) mēnesī pirms nodokļu nomaksas (bruto). Galvotājiem savi ienākumi ir jāapliecina ar oficiālu darba devēja izziņu vai citu dokumentu, kas apliecina pensijas lielumu vai citus ienākumu avotus. Galvotāja vecums nevar būt vairāk par 65 gadiem. Pensionāri arī var galvot ja viņu pensijas apjoms ir ne mazāks par 50.00 Ls mēnesī.

A/s “Hansabanka”, lai samazinātu risku, galvojuma līguma noteikumus ir papildinājusi ar nosacījumu, ka galvotājiem ir jāatver konts bankā un jānodrošina tajā ikmēneša visu ienākumu ieskaitīšanu. Bet reāli banka pieprasa tikai nodrošināt naudas apriti minimālās mēnešalgas apmērā vismaz reizi ceturksnī. Līdz ar to banka mēģina samazināt galvotāju maksātnespējas risku, izveidojot formālo galvotāju kredībspējas uzraudzību visā kredītlīguma derīguma termiņa laikā. Šis punkts līgumos izraisīja ļoti spēcīgu pretdarbību no klientu- galvotāju puses, un banka bija spiesta atkāpties, lai neveicinātu klientu neapmierinātības noskaņojumu, bet šis punkts ir iekļauts līgumā, ka standartpunkts visiem tipveida galvojuma līgumiem.

Bāreņiem un bez vecāku gādības palikušiem studentiem galvotāji nav obligāta prasība, taču, lai saņemtu valsts galvojumu 100% apmērā, ir jāiesniedz bankai statusu apliecināši

dokumenti. Savukārt kredītu izsniegšana studējošajiem no trūcīgajām ģimenēm ar pašvaldības galvojumu - vispār nebija iespējamā likumdošanas nepilnības dēļ līdz 2003.gadām, kad bija grozīts likums "Par pašvaldību budžetu".

Kredīta atmaksa.

Procenti ir jāmaksā katru mēnesi (studējošā- sociālajam kredītam- visā studiju laikā) no faktiskā aizdevuma summas atlikuma. Aizdevuma summu jāsāk atmaksāt, sākot ar 12.mēnesi pēc augstskolas diploma saņemšanas. Gadījumā, ja studijas jāpārtrauc, tad kredītu jāsāk atmaksāt, sākot ar trešo mēnesi pēc studiju pārtraukšanas. Pamatsumma jāatmaksā proporcionālās daļās, maksājot katru mēnesi pēc bankas sastādītā kredīta atmaksas grafika. Kredīta atmaksas termiņu ir iespējams pagarināt, ja students būs:

- obligātajā militārajā dienestā,
- grūtniecības vai pēcdzemdību atvaļinājumā,
- bērna kopšanas atvaļinājumā līdz 1 gada vecumam un nestrādāsi pilnu darba slodzi,
- turpina studijas maģistratūrā, doktorantūrā vai rezidentūrā, arī gadījumā, ja tajā laikā nesaņems kredītu.

Ko dod bankai piedalīšanās tādā mēroga projektos?

- Projekta finansiālais apjoms veicina banka kredītportfeļa pieaugumu ar samazināto riska pakāpi,
- Pozitīvā imidža veidošana klientu vidē un finanšu pakalpojumu tirgū,
- Daudz jauno klientu piesaiste,
- Negatīvs psiholoģisks moments- klientiem nav piedāvāta iespēja izvēloties banku- aizdevēju, bet piedāvājumu izdevīgums atmaksas termiņa un procentu lieluma ziņā šo negatīvo faktoru neitralizē,
- Citu bankas produktu pārdošana, attiecīgi komisiju ienākumu palielināšana.

Pirmām kārtām dalība valsts projektos vairo bankas atpazīstamību un nostiprina publisko tēlu. Šodienas studenti ir nākošie uzņēmumu vadītāji, vadošie speciālisti, juristi, zobārsti, programmētāji un citi. Ir ļoti liela varbūtība, ka cilvēks ar augstāko izglītību būs daudz konkurētspējīgāks un labāk apmaksāts darbinieks. Pieredze rāda, ka klienti ļoti nelabprāt maina banku. Tāpēc būtiski ir pēc iespējas ātrāk piesaistīt klientu, pirms to nav izdarījis konkurents. Ir tāds teiciens, kurs ļoti precīzi atspoguļo šo situāciju: "vieglāk ir izšķirt laulību, nekā nomainīt banku".

A/s "Hansabanka" arī iepriekšējos gados bija uzsākusi aktīvu sadarbību ar augstākajām mācību iestādēm un studentu piesaisti bankai. Ir noslēgti sadarbības līgumi ar 9 augstskolām visā Latvijā. Sadarbības līgumos ar augstskolām ir paredzēts a/s "Hansabanka" finansiālais

atbalsts studentu zinātniski pētnieciskajam darbam, augstskolu studentu kreditēšanas nosacījumi ar attiecīgo augstskolu galvojumiem, kas arī atvieglo studentu piesaisti bankai. a/s "Hansabanka" dažus gadus jau veic studentu kreditēšanu. Ilgāku laiku banka kreditē Rīgas Stokholmas Ekonomikas skolas studentus un sadarbībā ar a/s "DATI" veic IT nozarē studējošo jauniešu kreditēšanu. Banka tradicionāli ir bijusi arī vairāku studentu svētku ģenerālsponsors un atbalstītājs.

Pēdējā laikā, dažas bankas ir izstrādājušas īpašus piedāvājumus studentiem - mācību gada sākumā, vai visa gada garumā bez maksas piedāvājot pilnu bankas pamatpakalpojumu klāstu – konta atvēršanu, starptautiskās norēķinu kartes "Maestro" vai "Visa Electron" saņemšanu, internetbankas pieslēgšanu un abonēšanu, Mobilās bankas pieslēgšanu un citus pakalpojumus, atkarīgi no katras konkrētās bankas tehniskām iespējām un stratēģiskajiem mērķiem. Studentiem pārējo bankas pakalpojumu klāsta piedāvājums ir svarīgs blakus faktors, izvēloties par labu valsts garantētajam aizdevumam. Minētie bankas piedāvājumi studentiem ievērojami atvieglo arī sociālā kredīta izmantošanu un iepazīstina ar bankas pakalpojumu klāstu kopumā, kas kopumā veido pamatu veiksmīgām klienta-bankas attiecībām nākotnē, kad studenti kļūs par uzņēmējiem, valsts darbiniekiem un vadošiem speciālistiem.

Studentu aizdevumu ar valsts galvojumu resursu avots.

Kopš 2001.gada kredītus iespējams saņemt tikai no kredītiestāžu līdzekļiem, jo šim mērķim atvēlētie budžeta līdzekļi - 3,75 milj. Ls studiju un Ls 3,28 milj. Ls studējošo kredītiem - jau bija apgūti.

Kredītiestāžu līdzekļu sadalījums studiju un studējošo kredītiem starp augstskolām noteica centralizēti. No tām vislielāko summu piešķirs Latvijas Universitāte (LU) - Ls 380 000 studiju un Ls 224 640 studējošo kredītiem.

2001.gadā bija parakstīts augstskolu sadales līgums starp a/s "Hansabanka" un a/s "Latvijas Krājbanka".

Saskaņā ar parakstīto līgumu, A/S "Hansabanka" kreditēja sekojošo augstskolu studentus: Latvijas Universitāte, Latvijas Lauksaimniecības universitāte, Daugavpils Pedagoģiskā universitāte, Banku augstskola, Vidzemes augstskola, augstskola "Attīstība", Biznesa augstskola "Turība", LU Rīgas Humanitārais institūts, Rīgas ekonomikas augstskola, Starptautiskais praktiskās psiholoģijas institūts, Ventspils augstskola. Bija paredzēts ka a/s Latvijas Krājbanka kreditēs 19 citas augstskolas. Latvijas Universitātei, kuru kreditēja a/s "Hansabanka", bija piešķirts vislielākais kredītlīdzekļu *apjoms* un tas sastādīja 1/3 no visu augstskolu kopējā kreditēšanas limita. Vēlreiz jāuzsver, ka kredītu procentu likmes studentam bankās bija vienādas (5 % gadā, pārējo sedza valsts).

Studenti pieteikumus kredītiem iesniedz augstskolās. Lēmumu par kredītu piešķiršanu un apjomu pieņem augstskolu Kredītu piešķiršanas komisijas sadarbībā ar IZM Studiju fondu (IZM SF). IZM SF pārbauda un akceptē augstskolu studentu sarakstus. Bankas, saskaņā ar saņemtajiem sarakstiem no IZM Studiju fonda, veic Kredītlīgumu un Galvojumu līgumu noformēšanu un parakstīšanu, aizdevumu izsniegšanu un administrēšanu. 2001.gadā bankas bija organizējušās studentu kredītu apkalpošanu (kontu atvēršanas, aizdevumu līgumu un citu pakalpojumu noformēšanu, informatīvo semināru organizēšana) augstskolu telpās.

Visas izmaiņas līgumos bankas var veikt tikai pēc attiecīgas informācijas saņemšanas no IZM SF. IZM Studiju fondam studentu kreditēšanas procesā ir koordinatora funkcijas (regulējošo pamatdokumentu izstrāde un to saskaņošana ar projektā iesaistītajiem dalībniekiem- bankām, LR Izglītības un zinātnes ministrijai, LR Finanšu ministriju un citām valsts institūcijām- informatīvas datu bāzes uzturēšana un savlaicīga atjaunošana, operatīvā komunikācijas nodrošināšana projekta dalībnieku starpā).

A/s "Hansabanka" bija vienīgā banka, kas 2002.gadā piešķir studentiem kredītus, par kuriem galvo valsts. Šādas tiesības banka ieguva izsolē, kas notika 2002.gada 31.janvārī. a/s "Hansabanka" bija tiesīga noslēgt 2002.gadā studiju kredītus 12.6 miljonu latu apmērā un studējošā kredītus 8.15 milj. Ls apmērā. Kā jau autors nodaļas sākumā minēja, studentu kreditēšanu ar valsts galvojumu a/s "Hansabanka" uzsāka jau 2001. gadā, kad konkursa kārtībā ieguva tiesības noslēgt 2/3 no kopīgā valsts galvoto kredītu apjoma (5.27 miljoni latu).

	Valsts galvojums	Izmantotais valsts galvojumu apjoms	%	Skaitis
Studiju	3 036 000	1 940 892	64	2 038
Studējošais	2 240 000	1 148 902	51	1 202
Kopā	5 276 000	3 089 794	59	3 240

3.3.2.att. Valsts galvojuma faktiskā izmantošana 2001. gadā (a/s "Hansabanka" izsniegti kredīti)

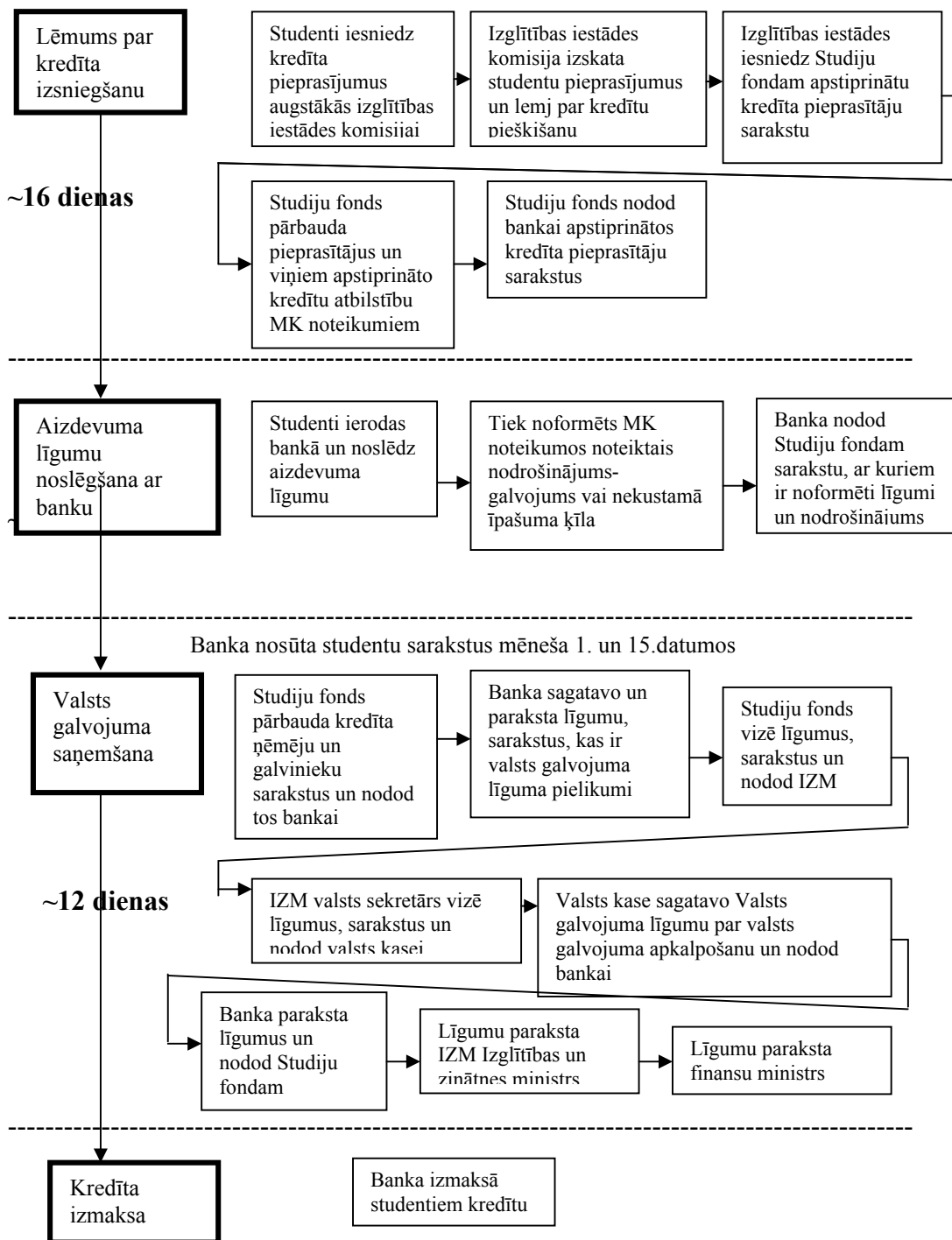
60% valsts galvojuma izmantošana 2001.gadā (2002.gadā - 70%) (79) ir ļoti labs rādītājs, jo šāda studentu kreditēšanas sistēma bija jaunums Latvijai, un izsole par kredītu izsniegšanas notika tikai mēnesi pirms kredītu izsniegšanas sākuma. Šajā laikā banka sagatavojās kreditēšanas procesam, sniedza informāciju par procesa gaitu un nosacījumiem augstskolām un studentiem, veica nepieciešamās izmaiņas bankas IT sistēmā, apmācīja personālu, un veica citus būtiskus uzdevumus. Šajā sakarā var atzīmēt, ka bankai kā komercizstādei organizācijas un tehnisko jautājumu operatīva risināšana īsākā laika periodā ir ļoti būtisks priekšnoteikums turpmākai attīstībai un iespējai piedalīties perspektīvos valsts projektos, ko nevar teikt par sadarbības partneriem - valsts izglītības iestādēm - augstskolām,

koordinējošo centru - IZM Studiju fondu, kā arī procesa reglamentējošo dokumentu akceptējošām ministrijām - LR Izglītības un zinātnes ministriju un LR Finanšu ministriju. Valsts izpildinstitūciju loma studentu kreditēšanas procesa organizēšanā un administrēšanā ir būtiskā, bet materiālās bāzes trūkuma dēļ (piemēram LR IZM no valsts pamatbudžeta piešķirtā summa IZM Studiju fondam kredītu administrēšanas procesa nodrošināšanai 2003.gadam bija 44 130.- Ls, 2004.g. paredzēti 56 791.- Ls, bet savukārt Latvijas Universitātei LR IZM piešķirtā summa, administratīvo izdevumu segšanai no 1997.gada līdz 2003. svārstījās robežās no 2600.- 3000.- Ls gadā, 2004.gadā līdzekļi šim mērķim vispār nav iedalīti), neļauj operatīvi, elastīgi reaģēt uz situācijas pārmaiņām, kas kavē kreditēšanas procesu un apgrūtina tā pilnveidošanu (IZM).

Faktiski kredītu var saņemt vidēji no 30 līdz 45 dienām (3.3.2.tab.), kas ir tieši atkarīgs no studentu, augstskolu, banku, galvinieku, valsts izpildinstitūciju operativitātes, komunikāciju nodrošināšanas un tehniskajām iespējām. Tātad, ja kāds no “ķēdes” dalībniekiem nokavē kaut viena posma izpildi, tad aizkavējas visa kredīta noformēšana un izsniegšana. 2001.- 2003. gadu pieredze rāda, ka visvairāk laika aizņem un, acīmredzot, arī paliek kredītu sarakstu sastādīšana augstskolās, to saskaņošana IZM Studiju fondā un galvojuma līguma parakstīšana ministrijās.

IZM Studiju fondam, kā studentu kreditēšanas procesa valsts koordinatoram, ir jāpievērš pastiprinātā uzmanība termiņu ievērošanai no visām darījumā iesaistītajām pusēm, kā arī disciplīnas un laicīgas formalitāšu nokārtošanas prasības nodrošināšanai no pašiem studentiem.

Jebkura kreditēšana, t.sk. studentu finansēšanas programmas ietvaros, sastāv no diviem posmiem- kredīta saņemšanas un atdošanas. Studenti kā kredītņēmēji nav apzinīgākie klienti, par ko liecina banku pieredze, izsniedzot studentu kredītus iepriekšējos gados. Apmēram 1/3 studentu valsts izsniegtos kredītus neatdod. A/s “Hansabanka” pašlaik 230 studentiem ir problēmas ar pamatsummas un procentu maksājumu kavējumiem:

3.3.2.att. Studentu kreditēšanas procesa posmi, saskaņā ar 29.05.2001.g. LR MK noteikumiem nr.220, un termiņa ilgums līdz kredītnaudas izmaksai

**Pamatsummas un procentu maksājumu kavējumi studentu kredītiem A/S “Hansabanka”
(studentu skaits)**

Kavēto dienu skaits	30 dienas	30 - 180 dienas	Virs 180 dienām	<i>Kopā</i>
Studējošā kredīts	103	43	-	146
Studiju kredīts	42	41	1	84
Kopā	145	84	1	230

(79)

No 230 kavētajiem, lielākā daļa ir no mācību iestādēm izslēgtie studenti (151) un studenti, kuri atrodas akadēmiskajā atvaļinājumā. Problēmas tuvākajā laikā varētu rasties ar studentiem, kuri nepilda mācību saistības (pašlaik to skaits sasniedz gandrīz 100).

Galvenās izmaiņas studentu kreditēšanā 2004.gadā:

- No jauna slēgtajiem līgumiem ir nepieciešams tikai vienas fiziskas personas galvojums, kura ienākumi ir regulāri un stabili un nav mazāki par 80.00 Ls (pirms nodokļiem- bruto) vai 60.00 Ls (pēc nodokļu nomaksas- neto) , saskaņā ar noteiktās minimālās algas apmēra izmaiņām.
- Visi līgumi, kuriem ir uzsāktās naudas izmaksas ar 2001.- 2003.gada valsts galvojumu, ir nepieciešami divu fizisko personu galvojumi un tā paliks līdz kredītu pilnīgai dzēšanai, izņemot MK noteikumos paredzētajos gadījumos.
- 2004.gadā studiju un studējošā kredītus var izsniegt trīs bankas: a/s “Hansabanka”, a/s “Unibanka”, a/s “Parekss banka”. A/s “Hansabanka” ieguva tiesības izsniegt kredītus par 1.84 milj. Ls, a/s “Unibanka”- 13 mij. Ls un a/s “Parekss banka”- 10 mij. Ls apmērā (BNS).
- 2004.gada kredītu izsniegšana tiks organizēta divos posmos: “Pavasaris 2004” un “Rudens 2004”. 2004.gada pavasarī kredītus izsniegs a/s “Hansabanka” un a/s “Unibanka”, jo a/s “Parekss banka” vēl nav izveidojusi kredītu izsniegšanas sistēmu.
- Studenti ir mobili un bieži maina savus līgumu datus (skola, programma, summas daļas un citus), tāpēc bankas ir spiestās operatīvi izveidot līgumu tipveida grozījumus. Šajā sakarā jāatzīmē, ka arī izglītības iestādēm tuvākajā laikā tiks plānots mainīt mācību programmas kodus (vai kādus citus datus- perspektīvā), tad bankām ir operatīvi jāpielāgo savas IT sistēmas un jā sagatavo darbiniekus darbam ar mainīto datu bāzes vidi.

Kopsavilkums.

Trīs iemesli galvotāju sistēmas likvidēšanai studentu kreditēšanā ar valsts galvojumu.

1. Neskatoties uz valsts garantiju, studentu kreditēšana ir saistīta ar augsta kredītriska pakāpi kredītiestādēm, kas ir saistīts ar lielākās daļas kreditējamo klientu grupas īpašībām:

- parasti, tie ir nestrādājošie jaunie cilvēki vecumā no 18 līdz 25 gadiem, bez darba pieredzes;
- neuzmanīgi kredītu noformēšanas laikā, neinteresējas par kredītu nosacījumiem;
- nedisciplinēti attiecībā uz saistību izpildes nosacījumu ievērošanu un neapzinās seku nopietnību saistību neizpildes gadījumā;
- bezpalīdzība problēmu risināšanā.

Protams, tas ir ļoti vispārējs raksturojums. Bet tieši šīs īpašības nosāka stingru komercbanku nostāju attiecībā uz izskatīšanu likumdevēj institūciju līmenī valsts galvotāja apjoma palielināšanas līdz 100% visiem aizņēmējiem - studentiem.

Šīs izmaiņas ir jārealizē paralēli ar studentu ļoti augsta līmeņa informēšanas apakšsistēmas veidošanu, lai studenti pirms pieņemt lēmumu par aizdevuma ņemšanu tiktu informēti par sekām uzņemto saistību neizpildes gadījumā, par ļaunprātīgo nedisciplinēto parādnieku reģistru vienoto sistēmu Latvijā, kā arī ES valstīs.

2. Šīs risinājums ļautu arī saīsināt kredīta saņemšanas laiku, izslēdzot prasību par vienas fiziskās personas galvojuma noformēšanu.

3. Iepriekšējos gados bija ļoti lielas problēmas ar galvotāju, fizisko personu, nodrošināšanu pieaugušajiem strādājošiem studentiem vecumā ap 40 gadiem, jo viņu vecāki vai nu jau bija miruši, vai viņu vecums bija pāri 65 gadiem, vai oficiāli nestrādāja un, attiecīgi nevarēja iesniegt nepieciešamus ienākumus apliecinājošus dokumentus. Gadījumā ja vecāki ir miruši, MK noteikumi paredz 100% valsts garantiju, bet ar studentu vecuma ierobežojumu - līdz 25 gadiem. Acīm redzams, ka MK noteikumos paredzētā iespēja piesaistīt studentu draugus un radus galvojuma līguma parakstīšanai reālajā dzīvē ļoti grūti izmantot, lielākai potenciālo galvotāju daļai ir jau saistības un viņi negrib uzņemties jaunus, it sevišķi, praktiski sveša cilvēka atbalstām, ja arī tie ir radi, viņiem ir savas ģimenes un bērni, kuriem ir jābūt (galvot par vairāk kā viena studenta kredītsaistībām var tikai vecāki).

Lai samazinātu laiku, kādā tiek noformēts valsts galvojums, ierosināt:

- Slēgt vienu trīspusēju līgumu starp banku, LR Finanšu ministriju un LR Izglītības un zinātnes ministriju "Studiju/studējošo kreditēšanas galvojuma apkalpošanu". Pašlaik šādus līgumus slēdz par katru studentu sarakstu.

- Slēgt vienu divpusēju galvojuma līgumu starp banku un LR Finanšu ministriju par “Studiju/studējošo kreditēšanas galvojuma izsniegšanu”.
- Vēlams palielināt valsts izpildinstitūciju ikgadējo finansējumu, atbilstoši projekta apjumu pieaugumam un zinātniski tehnisko procesu attīstībai, lai paaugstināt viņu darba ieguldījuma atdeves efektivitāti. Jāturpina iespēju izskatīšanu, t.i. procesa dalībnieku sadarbībā, kreditēšanas sistēmas uzlabošanai, lai valsts galvojumu sistēma darbotos vēl ātrāk un efektīvāk.

SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI

Privātpersonu kreditēšanas dinamika un specifika būtiski ietekmē gan valsts ekonomiku kopumā, gan katras mājsaimniecības labklājības līmeni un, līdz ar to, sabiedrības sociālo struktūru.

Pateicoties savai tehniskai bāzei un darba resursu augstai profesionalitātei, komercbankas ir līderes privātpersonu kreditēšanas jomā gan piedāvāto kredītproduktu klāsta ziņā, gan darījumu apjomu ziņā.

Privātpersonu kreditēšanas sistēma ir veidota, lai līdzsvarotu aizdēvēju un aizņēmēju intereses, kā arī sakārtotu un harmonizētu procesā iesaistīto dalībnieku ekonomisko aģentu savstarpējo attiecību.

Katram **privātpersonu kreditēšanas** procesa iesaistītajam dalībniekam ir konkrēti ekonomiski pamatoti galamērķi:

Mājsaimniecībām tie ir saistīti ar labumu iegādi uz nomaksu, kas dod iespēju lietojot dārgas preces un pakalpojumus, atlikt samaksu par tiem uz noteiktu laiku, kā arī plānot savus tēriņus. Bez tām, saistību uzņemšana mājsaimniecībām ir ļoti spēcīga motivācija ienākumu stabilizēšanas un palielināšanas iespēju meklēšanai, kā rezultātā tiek paaugstināta ekonomiskā aktivitāte. Kā arī, stimulē tautsaimniecības attīstību un iespēju robežās veicina sociāli ekonomiskās vides atveseļošanu valstī (izglītības ieguves iespējas, pieklājīgo dzīves apstākļu nodrošināšanu katrai mājsaimniecībai, privātbiznesa attīstības veicināšanas un citu vajadzību apmierināšanas iespēju stimulēšana. Minētie procesi nav iespējami bez sekmīgas komercbanku un valsts institūciju sadarbības.

Kredītiestādes saņem savu " bonusu" komisijas veidā (procentu marža, menedžmenta komisijas, bankas komisijas par blakus produktu lietošanu un citi), piesaistot jaunus klientus un pārdodot kredītus un citus bankas produktus.

Uzņēmēji ir ieinteresēti kapitāla apgrozījuma paātrināšanā, pateicoties patērētāju pieprasījuma stimulēšanai un, līdz ar to, pamatdarbības gala produktu realizēšanas paātrināšanai, kas savukārt, ļauj ātrāk iegūt peļņu un novirzīt saņemtus līdzekļus sava biznesa attīstībā. Uzņēmumu un nozaru - patērētāju preču un pakalpojumu ražotāju attīstības veicināšana. Tautsaimniecības attīstības priekšnoteikumu nodrošināšana.

Valstij tā ir lieliskā iespēja palielināt budžeta ienākumu apjomu, pateicoties ekonomisko procesu dinamiskākai attīstībai tautsaimniecībā, kā arī reālo izdevumu samazināšanai, piesaistot ārpus budžeta (kredītiestāžu) līdzekļus valsts ekonomisko un sociālo programmu īstenošanai.

Latvijā un citās Baltijas valstīs, kā arī parējās sociālistiskā bloka bijušajās valstīs, atšķirībā no ekonomiski attīstītākajām valstīm, pēdējā laikā ļoti strauji attīstās privātpersonu kredītēšanas tirgus, pārsvarā komercbanku sektorā.

Minētās tendences pamatā ir pieaugošais mājsaimniecību pieprasījums pēc kredītresursiem savu vajadzību apmierināšanai (dzīves apstākļu uzlabošanai, izglītības iegūšanai, ceļošanai, dažādu patēriņa preču un pakalpojumu iegādei) un neapgūts privātpersonu kredītēšanas tirgus. Mainoties politiskai un sociāli ekonomiskai sistēmai no sociālistiskās (totalitārās) plānveida stingri centralizētās uz demokrātisko tirgus ekonomiku, vienlaicīgi, pateicoties atvērtākai ārējai ekonomiskai politikai, bijušo sociālistisko valsts mājsaimniecībām ir pieaugušas vajadzības un vēlēšanās iegādāties dažādus labumus kā īstermiņa patēriņam, tā arī ilgtermiņa rakstura vajadzību apmierināšanai.

Mājsaimniecību (privātpersonu) kredītēšanas procesa dinamisko attīstību Baltijas valstīs veicina pozitīvas izmaiņas ekonomikā un stabilā politiskā situācija:

- 1) Ekonomikas stabilizēšanās kopumā.
- 2) Valsts iedzīvotāju deklarēto ienākumu līmeņa lēns bet stabils pieaugums, kuru pozitīvi ietekmē gan nodokļu sistēmas, gan likumdošanas politikas pakāpeniska sakārtošana valstī.
- 3) Uzņēmējdarbības vides atvēršana, uzņēmumu un valsts iedzīvotāju ekonomiskas aktivitātes pastiprināšana, par ko liecina ikgadējs IKP pieaugums un tā tempu paātrināšanās tendences.
- 4) Iedzīvotāju uzticības banku sistēmai kopumā, kā arī pārliecības par savu nākotni pastiprināšanās un, līdz ar to, gatavība uzņemties saistības, arī ieķīlājot privātīpašumu riska darījumu ietvaros par labu aizdēvējam. Mājsaimniecību pārstāvjiem- konkrētiem cilvēkiem, valsts iedzīvotājiem, līdz ar sociāli ekonomiskās un politiskās sistēmas maiņu, mainās arī viņu mentalitāte:

- privātpersonu gatavība izmantot kredītresursus privātprojektu realizēšanai (dzīves apstākļu uzlabošanai, t.i. mājokļu iegādei, celtniecībai, remontam; izglītības ieguvei, t.i. ar valsts galvojumu vai bez tā ; automašīnas iegādei; privātbiznesa uzsākšanai un attīstībai; citu patērētāju preču un pakalpojumu iegādei);
- valsts iedzīvotāju gatavība godprātīgo partnerattiecību veidošanai ar kreditoriem - komercbankām;
- iedzīvotāju- aizņēmēju tieksme pēc savu ienākumu palielināšanas, lai saglabātu un uzlabotu savu ģimeņu labklājības līmeni, t.i. katrā mājsaimniecību pārstāvja ieinteresētība profesionālā izaugsmē un uzņēmumu - darba dēvēju uzņēmējdarbības veicināšanā, kas pozitīvi ietekmē tautsaimniecības attīstību kopumā.

5) Rietumu attīstīto valstu privātpersonu kreditēšanas tirgu piesātinātība, salīdzinājumā ar vēl neapgūto Austrumeiropas tirgu, liecina par attiecīgo reģionu privātpersonu kreditēšanas tirgus labām izredzēm un lielo potenciālu, kā arī par ES un citu rietumu valsts investoru- vietējo banku līdzīpašnieku un īpašnieku - ieinteresētību līdzdalībā Baltijas valsts un Latvijas tirgus attīstības veicināšanā:

- izdevīgu resursu piedāvājums, t.i. subordinētā kapitāla veidā;
- reģionālo banku menedžeru apmācība;
- informatīvi tehniskās bāzes pilnveidošanas līdzfinansēšana.

6) Privātpersonu kreditēšanas attīstība ietekmēs komercbanku sektoru, kā visnodrošinātāko ar attiecīgajiem tehniskajiem, finansu un darba resursiem. Komercbanku pieredze un pamatdarbības orientēšana- tieši uz finansu pakalpojumu sniegšanu, t.i. valsts iedzīvotāju brīvo finansu līdzekļu piesaisti un kredītresursu piedāvājumu mājsaimniecību projektu realizēšanai- nodrošinās viņām līderpozīciju procesa realizēšanā.

7) Populārākie un apjomīgākie kredīti no kopējā komercbanku privātpersonu kredītportfeļa ir hipotekārie un studentu kredīti, ar kuru palīdzību iespējama iedzīvotāju dzīves apstākļu līmeņa paaugstināšana un sociālās vides atvēršana valstīs. Baltijas valstīs ļoti lielā nozīme ir valsts līdzdalībai studentu un mājsaimniecību dzīves apstākļu uzlabošanas kreditēšanā, kā arī valsts atbalstu programmas dzīvotspējīguma, elastīguma un ekonomiskā pamata nostiprināšanai un valsts institūciju gatavībai sadarboties ar finansu institūcijām.

8) Liela popularitāte ir arī kredītiem privātā biznesa un uzņēmējdarbības uzsākšanai un attīstībai. Autors savā darbā minētās kreditēšanas jomu iespējas izskatīja privātpersonu, neviss uzņēmumu, kreditēšanas kontekstā. Dažādām bankām ir atšķirīga pieeja šādu kredītu iespēju piedāvājumā. Klasiskās bankas ļoti piesardzīgi vērtē potenciālā aizņēmēja ģimenes finansiālo situāciju, bet, tā saucamās "lombarda" bankas, ir orientētas, galvenokārt, uz ķīlas stāvokļa vērtēšanu un prognožu analīzi. (Ļoti liels reputācijas zaudēšanas risks bankām- aizdēvējām un, attiecīgi- likviditātes risks aizņēmējiem- privātpersonām).

Latvijas komercbanku sektorā pēdējos gadus ievērojami pieaugusi konkurence privātpersonu kreditēšanas tirgū par tirgus sadali. Izteiktas līdera pozīcijas tirgus iekarošanā Latvijā ir trīs lielākām bankām: a/s "Hansabanka" (21.3 % tirgus daļas uz 31.12.2003.g.), a/s "Latvijas Unibanka" (22.9 % tirgus daļas uz 31.12.2003.g.), un a/s "Parekss banka" (15.5 % tirgus daļas uz 31.12.2003.g.), kā arī VAS "Hipotēku un zemes banka" (6.4 % tirgus daļas uz 31.12.2003.g.) (79).

Neskatoties uz visoptimistiskākajām prognozēm, privātpersonu kreditēšanas tirgus attīstībā ir saistīta ar dažu problēmu risināšanas nepieciešamību.

Studentu kredītēšana.

Kopš 2001.gada studentiem, kuri studē valsts akreditētās augstskolās, ir iespēja saņemt valsts galvotu aizdevumu no kredītiestāžu līdzekļiem mācību maksas un sadzīves vajadzību segšanai. Komercbankas izsniedz arī aizdevumus studentiem arī ārpus valsts programmas sadarbībā ar mācību iestādēm un pret citu personu nodrošinājumu, papildus piedāvājot bankas produktu komplektus.

Papildus valsts atbalstāmām programmām un komercbanku piedāvātajām iespējām aizdevumus un stipendijas studentiem piedāvā atklāti sabiedriskie fondi, juridiskas personas, kā arī privātpersonas. Tomēr, neapšaubāmi līderpozīciju studentu kredītēšanā ieņem komercbanku sektors, kas ar savu finansiālo, tehnisko, darba resursu bāzi un ilggadējo pieredzi procesa attīstībā un tā pilnveidošanā piedāvā Latvijas studentiem jaunas kredītu iespējas ar dažādu saistību nodrošinājumu (pret nekustāmo īpašumu, pret privātpersonu vai augstskolu galvojumiem, saskaņā ar sadarbības līgumiem un citus) variantiem, ņemot vērā šo klientu segmenta īpašībām, kā arī viņu ģimeņu sociālo un finansiālo situāciju.

Protams, komercbanku sektora pieredze, finansiālo un darba resursu avoti ir labākā bāze dažādu valsts projektu īstenošanā, kā arī šī sektora pamatdarbības vēsturiskais virziens finansiālo pakalpojumu sniegšanā.

Tomēr ne visi jaunieši valsts izveidotās studentu finansēšanas sistēmas ietvaros var saņemt līdzekļus augstākās izglītības iegūšanai. Darbā tika izanalizēta pastāvošā studentu atbalsta sistēma un secināts, ka valsts atbalsts studentiem netiek piešķirts ievērojot viņu un vecāku materiālo nodrošinājumu.

Latvijas studentu kredītēšanas sistēmas problēmas un to risinājumu iespējas:

- valsts izveidotais studentu finansēšanas mehānisms, kurā vērā tiek ņemtas tikai sekmes, nenodrošina vienlīdzīgu augstākās izglītības pieejamību jauniešiem no trūcīgām ģimenēm. Tādā veidā tiek sekmēta sociālā noslāņošanās Latvijā.

Šīs problēmas risinājums ir valsts rokās. Lai mainītu piešķiršanas nosacījumus ir jāveic izmaiņas normatīvajos dokumentos, izveidojot potenciālo aizņēmēju - studentu diferencēšanas skalu, sagrupējot tos atkarībā no ģimeņu ienākumu līmeņa un, attiecīgi, diferencējot arī kredītēšanas apjomu.

- otrs būtisks šķērslis studentu kredītēšanas projekta gaitā ir nepamatoti ilgs laiks formalitāšu noformēšanas procesā, t.sk. finansējamo studentu sarakstu sagatavošana un saskaņošana (augstskolās un IZM Studiju fondā), kredītlīgumu un galvojumu (studentu galvotāju un valsts) līgumu noformēšana (komercbankās, IZM Studiju fondā, LR Finanšu un LR Izglītības un zinātnes ministrijā).

Argumenti galvotāju sistēmas likvidēšanai studentu kreditēšanā ar valsts galvojumu.

Neskatoties uz valsts garantiju, studentu kreditēšana ir saistīta ar augsta kredītriska pakāpi kredītiestādēm, kas ir saistīts ar lielākās daļas kreditējamo klientu grupas īpašībām:

- parasti, tie ir nestrādājošie jaunie cilvēki no 18 līdz 25 gadiem, bez darba pieredzes;
- neuzmanīgi kredītu noformēšanas laikā, neinteresējas par kredītu nosacījumiem;
- nedisciplinēti attiecībā uz saistību izpildes nosacījumu ievērošanu un neapzinās seku nopietnību saistību neizpildes gadījumā;
- bezpalīdzīgi problēmu risināšanā.

Protams, tas ir ļoti vispārējs raksturojums. Bet tieši šīs īpašības nosāka stingru komercbanku nostāju attiecībā uz izskatīšanu likumdevēj institūciju līmenī valsts galvotā apjoma palielināšanas līdz 100% visiem aizņēmējiem- studentiem.

Minētās izmaiņas ir jārealizē paralēli ar studentu ļoti augsta līmeņa informēšanas apakšsistēmas veidošanu, lai studenti pirms pieņemt lēmumu par aizdevuma ņemšanu tiktu informēti par sekām saistību neizpildes gadījumā, par ļaunprātīgo nedisciplinēto parādnieku reģistru vienoto sistēmu Latvijā, kā arī ES valstīs.

Šīs risinājums ļautu arī saīsināt kredīta saņemšanas laiku, izslēdzot prasību par vienas fiziskās personas galvojuma noformēšanu.

Iepriekšējos gados bija ļoti lielas problēmas ar galvotāju, fizisko personu, nodrošināšanu pieaugušajiem strādājošiem studentiem vecumā ap 40 gadiem, jo viņu vecāki vai nu jau bija miruši, vai viņu vecums bija pāri 65 gadiem, vai oficiāli nestrādāja un, attiecīgi nevarēja iesniegt nepieciešamus ienākumus apliecinošus dokumentus. Gadījumā ja vecāki ir miruši, MK noteikumi paredz 100% valsts garantiju, bet ar studentu vecuma ierobežojumu- līdz 25 gadiem. Acīm redzams, ka MK noteikumos paredzētā iespēja piesaistīt studentu draugus un radus galvojuma līguma parakstīšanai reālajā dzīvē ļoti grūti izmantot, lielākai potenciālo galvotāju daļai ir jau saistības un viņi negrib uzņemties jaunus, it sevišķi, praktiski sveša cilvēka atbalstām. Ja arī tie ir radi, viņiem ir savas ģimenes un bērni, kuriem ir jāmacās (galvot par vairāk kā viena studenta kredītsaistībām var tikai vecāki).

Lai samazinātu laiku, kādā tiek noformēts valsts galvojums, ierosināt:

Slēgt vienu trīspusēju līgumu starp banku, LR Finanšu ministriju un LR Izglītības un zinātnes ministriju "Studiju/studējošo kreditēšanas galvojuma apkalpošanu". Pašlaik šādus līgumus slēdz par katru studentu sarakstu.

Slēgt vienu divpusēju galvojuma līgumu starp banku un LR Finanšu ministriju par "Studiju/studējošo kreditēšanas galvojuma izsniegšanu".

Vēlams palielināt valsts izpildinstitūciju ikgadējo finansējumu, atbilstoši projekta apjumu pieaugumam un zinātniski tehnisko procesu attīstībai, lai paaugstināt viņu darba ieguldījuma atdeves efektivitāti.

Jāturpina iespēju izskatīšanu, t.i. procesa dalībnieku sadarbība kreditēšanas sistēmas uzlabošanai, lai valsts galvojumu sistēma darbotos vēl ātrāk un efektīvāk.

Dzīvesapstākļu uzlabošanas kreditēšana.

Hipotekārās kreditēšanas attīstības veicināšanai valsts struktūrām ir cieši jāsadarbjas ar komercizstādēm, t.i. kredītuņēmumiem, ražošanas un pakalpojumu nozaru pārstāvjiem.

Visās Baltijas valstīs turpinās strauja privātpersonu hipotekārās kreditēšanas attīstība, ko sekmē valstu ekonomikas izaugsme, iedzīvotāju maksāspējas palielināšanās, IKP pieaugums, kas liecina par tautsaimniecības izaugsmes iespējām perspektīvā. Asa konkurence banku sektorā nodrošina iespēju mājsaimniecībām saņemt kredītresursus par maksimāli izdevīgo cenu ar maksimāli pievilcīgiem darījuma nosacījumiem. Saskaņā ar a/s "Hansabanka" aprēķiniem, Baltijas valstīs tuvāko piecu gadu laikā jaunu hipotekāro kredītu skaits var sasniegt aptuveni 1 miljonu, no tiem Latvijā- 350 000 izsniegto kredītu (79). Hipotekārie kredīti kopumā Latvijā tiks izsniegti 3.5 – 4 milj. EUR apmērā (79).

Lai gan hipotekāro kredītu portfelis Latvijas komercbankās pēdējo gadu laikā ir strauji pieaudzis, joprojām lielākajai Latvijas iedzīvotāju daļai ir nepieciešams atbalsts dzīves apstākļu uzlabošanai. Šāds atbalsts nepieciešamas neskatoties uz to, ka kopumā Latvijā ir radīti labvēlīgi privātpersonu kreditēšanas apstākļi. Lielai daļai iedzīvotāju ienākumu apmērs joprojām neļauj izmantot hipotekāros kredītus un bankas pilnībā neuzņemas šo klientu finansēšanas risku.

Hipotekārās kreditēšanas attīstība veicina nekustamā īpašuma tirgus izaugsmi un investīcijas dzīvojamajā fondā, tieši ietekmējot tādas tautsaimniecības nozares kā būvmateriālu ražošanu, celtniecību, mazumtirdzniecību, transportu, kā arī paaugstina iedzīvotāju nodarbinātības līmeni, palielinot valstij samaksāto nodokļu apjomu.

Ņemot vērā iepriekšējo, autors izstrādā priekšlikumus mājokļu finansēšanas veicināšanai Latvijā:

Veicināt grozījumus likumdošanā, kas paredzētu iespēju hipotekāro kredītu procentus iekļaut attaisnotajos izdevumos, aprēķinot ar iedzīvotāju ienākuma nodokli apliekamo ienākumu. Šādu iespēju nosaka Igaunijas, Zviedrijas, kā arī vairāku Eiropas valstu likumdošana (47). Par hipotekārajiem aizdevumiem samaksāto procentu iekļaušana attaisnotajos izdevumos hipotekāro kredītu lietotājiem samazinās nodokļu maksājumus – līdz

ar to lielāka Latvijas iedzīvotāju daļa (arī ar mazākiem ienākumiem) varēs izmantot hipotekāros aizdevumus mājokļu iegādei un dzīves apstākļu uzlabošanai.

Nodrošināt iespēju konkrētām iedzīvotāju grupām saņemt valsts garantijas hipotekārā kredīta ņemšanas gadījumā, lai samazinātu paša kredītņēmēja nepieciešamo ieguldījumu mājoklī, t.i. pirmo iemaksu. Šādas valsts garantijas ļautu bankām samazināt kreditēšanas risku un piedāvāt iedzīvotājiem izdevīgākus un lētākus hipotekāros kredītus.

Veicināt izmaiņu īstenošanu likumdošanā, kas ļautu daudzdzīvokļu māju īpašniekiem saņemt hipotekāros aizdevumus ēku koplietošanas telpu (ārsienu, liftu u.c.) remontam un renovācijai, labiekārtošanai. Pašlaik šādu aizdevumu izsniegšanu kavē neskaidrības daudzdzīvokļu māju īpašumtiesību jautājumos.

Turpināt īstenot 1997.gada 19.novembrī LR Ministru Kabineta akceptēto "Mājokļu būvniecības, rekonstrukcijas un modernizācijas ilgtermiņa kreditēšanas izveides koncepciju" (MAKP), kas paredz noteikt atbalsta politiku hipotekārajai kreditēšanai, kā arī valsts garantiju sistēmu investīciju ieguldīšanai hipotekārajā kreditēšanā un investoru finansiālo interešu nodrošināšanai. MAKP atjaunošana.

Viens no priekšnosacījumiem mājtsaimniecību kreditēšanas procesa veicināšanai un kontrolei elastīgas administratīvās un likumdošanas sistēmas veidošana. Lai, palielinoties kredītlīdzekļu izmantošanai un pieaugot parādu nastai, kas nav nodrošināta ar mājtsaimniecību ienākumiem pietiekošā mērā (nav ekonomiskā pamatojuma), neizraisītu nepamatota kredītportfeļa pieaugumu un nenovestu pie "labklājības ilūzijas" situācijas, kad tēriņiem ir novirzīti līdzekļi vairāk nekā nopelnīti, Latvijai ir jāpilnveido kredītsistēmu regulējošā likumdošanas bāzi. Autors uzskata, ka normatīvajos dokumentos jāparedz kredītiestādēm ievērot noteiktus kredītņēmēju novērtēšanas kritērijus, lai iedzīvotāju ekonomisko aktivitāti veicinātu reāls atalgojuma pieaugums, neviss patēriņa finansēšana ar kredītresursiem un izvairītos no mājtsaimniecību finansiālās situācijas ignorēšanas kredītiestādēs (pieņemot lēmumu par kredītresursu piešķiršanu).

Noslēgums.

2003.gads iezīmēja ievērojamu privātpersonu kreditēšanas pieaugumu bankas kredītportfeļos (a/s "Hansabanka" no 20% 2001.gadā līdz 30% 2003.gadā, prognoze 2004.gadam - 36% (79)). Turpinās asa konkurences cīņa banku sektorā par tirgus daļas palielināšanu šajā jomā (a/s "Hansabanka" 2003.gadā nedaudz zaudējusi tirgus daļu no 26% 2002.gadā uz 23%, iemesli - konkurentu rošība un portfeļa amortizācija (79)).

Latvijas mājsaimniecību kreditēšanas tirgu vēl nav piesātināts un būtiski atpaliek no Eiropas (Latvijā kredītu īpatsvars IKP ir apmērām 5%, Eiropā vairāk kā 50%, Igaunijā - 15%, ASV - ap 70%) (46,79), tāpēc attīstības prognozes ir ļoti labas.

Izšķirošie faktori komercbankai piesaistot klientus ir:

- labs imidžs,
- efektīvs un plašs klientu apkalpošanas tīkls,
- labi apmācīti, augsti profesionālie darba resursi,
- konkurētspējīgas procentu likmes (resursu cena),
- elastīga pieeja kredīta nosacījumos,
- lielas kvalitatīvas klientu bāzes esamība.

Iekšējā darbā ļoti svarīga ir efektīva darba organizācija, resursu izmantošana, aktīvs darbs ar esošo klientu bāzi (2004.gada prioritāte komercbanku sektorām- labi nodrošinātie klienti), individuālā pieeja katra klienta vajadzību apmierināšanas nodrošināšanai. Būtu lietderīgi kredītiestādēm piedāvāt pēc iespējas lielāku kredītproduktu klāstu un palielināt klientu īpatsvaru, kas izmanto īstermiņa kredītproduktus, lai apmierinātu pēc iespējas lielāko iedzīvotāju skaitu (demokrātiskā pieeja, pozitīvā imidža veidošana, klientu kredītvēstures izveide).

IZMANOTĀS LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS

1. Latvijas Republikas Civillikums.
2. Latvijas Republikas Komerclikums.
3. Latvijas Republikas Kredītiestāžu likums.
4. Latvijas Republikas Likums "Par valsts budžetu 2004.gadam".
5. Latvijas Republikas Likums "Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju".
6. Latvijas Republikas Likums "Par dzīvokļa īpašumu".
7. Latvijas Republikas Zemesgrāmatu likums.
8. Latvijas Republikas Izglītības likums.
9. Latvijas Republikas Augstskolu likums.
10. Latvijas Republikas Konkurences likums.
11. Latvijas Republikas likums "Par nekustamā īpašuma nodokli".
12. Latvijas Republikas likums "Par bāriņtiesām un pagasttiesām".
13. Latvijas Republikas likums "Konsulārais reglaments".
14. Latvijas Republikas likums "Par bāriņtiesām un pagasttiesām".
15. Latvijas Republikas likums "Par patērētāju tiesību aizsardzību".
16. Ministru kabineta (LR MK) noteikumi Nr.251 "Studējošo kreditēšanas noteikumi"- spēkā no 15.07.1997.g.
17. LR MK noteikumi Nr.445 "Kārtība, kādā no valsts budžeta līdzekļiem tiek piešķirts un atmaksāts studējošo kredīts"- spēkā no 23.10.2001.g.
18. LR MK noteikumi Nr.220 "Kārtība, kādā tiek piešķirts, atmaksāts un dzēsts studiju kredīts un studējošā kredīts no kredītiestāžu līdzekļiem ar valsts vārdā sniegtu galvojumu"- spēkā no 29.05.2001.g.
19. LR MK noteikumi "Par pilsētu zemes kadastrālo vērtēšanu".
20. LR MK noteikumi "Nekustamā īpašuma lietošanas mērķu noteikšanas un sistematizācijas kārtība".
21. LR MK noteikumu grozījumi "Par ēku kadastrālo vērtēšanu".
22. LR Ārlietu ministrijas Instrukcija "Par nortariālo funkciju veikšanu Latvijas Republikas diplomātiskajās un konsulārajās pārstāvniecībās ārvalstīs".
23. Latvijas Bankas noteikumi "Kredītiestāžu darbību raksturojošo rādītāju aprēķināšanas noteikumi".
24. Latvijas Bankas padomes lēmums Nr.99/4 "PAR "Paradnieku reģistra noteikumu" apstiprināšanu, "Latvijas Vēstnesis" Nr. 107 (2003. gada 23. jūlijā).

25. Finanšu un kapitāla tirgus komisijas padomes lēmums Nr.17/6, publicēts: laikrakstā "Latvijas Vēstnesis" Nr.169 22.12.2001.gadā.
26. LKA "Kārtība, kādā Latvijas Komerčbanku asociācijas ombuds izskata kredītiestāžu klientu sūdzības (reglaments)".
27. "Nolikums par Latvijas komercbanku asociācijas ombudu.
28. ES Parlamenta un Padomes Direktīva 94/19/EC par noguldījumu garantiju sistēmām, 1994.gads 30.maijs.
29. Latvijas statistikas ikmēneša biļetens. LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 2004.gada februāris, I (116).
30. Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. LR Ekonomikas ministrija, Rīga, 2000.gada decembris.
31. Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. LR Ekonomikas ministrija, Rīga, 2001.gada decembris.
32. Latvijas Statistikas gadagrāmata 2000. LR Centrālā statistikas pārvalde, 2000.gads.
33. Latvijas statistikas ikmēneša biļetens, #1, 1999, LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga.
34. Latvijas statistikas ikmēneša biļetens, #1, 2000, LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga.
35. Latvijas statistikas ikmēneša biļetens, #1, 2001, LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga.
36. Latvijas statistikas ikmēneša biļetens, #1, 2004, LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga.
37. Latvijas ilgtermiņa ekonomiskā stratēģija// Latvijas Vēstnesis – 2001.g. 5.oktobris 9 –10 lpp ,10.oktobris 8-11 lpp, 17.oktobris 9-12 lpp,19.oktobris 7-9 lpp, 26.oktobris, 31.oktobris.
38. Latvija: no vīzijas uz darbību// Latvijas Vēstnesis – 2000.g. 14.decembris.
39. Autoru kolektīvs R.Greiviņas vadībā, Ekonomikas skaidrojošā vārdnīca, izd. Zinātne, 2000.gads.
40. Kesnere R. Par uzņēmējdarbības vidi// Latvijas Vēstnesis – 2001.gada 12.aprīlis.
41. Libermanis G., Makroekonomika: teorija un Latvijas attīstības problēmas – I//Kamene, Rīga, 1999.gads.
42. Kudinska M., Baltača B., Kauzēns E. Finanšu tirgus Latvijā un Eiropas Savienībā- Banku augstskola, Rīga, 2001.gads.
43. Kudinska M., Banku stabilitātes novērtēšanas metodes- Kapitāls, 1(13), 1999.gads, 61.lpp.

44. Kreditēšana- izd. "Juventa", Rīga, 1997.gads.
45. Kutuzova O. Finances un Kredīts//Biznesa augstskola TURĪBA, 2001.gads.
46. Миловидов В.Д., Современное банковское дело опыт США, изд. Московского университета, 1992 год, 80-98 стр..
47. Ужегов А.Н., Квартира в кредит ипотечная сделка, изд. Питер, Санкт-Петербург, 2001 год.
48. Edgar M. Morsman, Jr., Effective loan management, перевод с английского, изд., Alpina publīser, Москва, 2003 год.
49. LR Tieslietu ministrija, / Internets – <http://www.jm.gov.lv>.
50. Latvijas Banka: Izveidots pamats, lai tautsaimniecības attīstība noritētu straujāk/ Internets- <http://www.bank.lv/izdevumi/latvian>
51. LR Finanšu ministrija: Starptautiskās palīdzības programmas// Internets- <http://www.sppkp.lv>
52. LR Ekonomikas ministrija "Latvijas Tautsaimniecības makroekonomiskais apskats", 2002.g., 1 (10).
53. LR Statistikas pārvalde, Galvenie sociālekonomiskie rādītāji/ Internets – <http://www.csb.lv>.
54. LR Statistikas pārvalde, Nekustamā īpašuma tirgus Latvijā 2003.gadā/ Internets – <http://www.csb.lv>.
55. Latvijas attīstības aģentūra. Kāndidātvalstīm atvērtās programmas/ Internets – <http://www.lda.gov.lv>.
56. [Inguna Šķepaste](#), "Krājaizdevu sabiedrības audzē peļņu", 2004 SIA "Diena Bonnier", biznesa informācijas portāls www.db.lv.
57. NAIS – A/S "Dati" izveidotā Normatīvo aktu informatīvā sistēma.
58. LURSOFT datu bāzes.
59. BNS: "Aizkraukles banka" šogad plāno divkāršot privātpersonu hipotēku kredītportfeli/ Internets- <http://www.bns.lv>, - 23 aprīlis 2004.gads.
60. BNS: "Hansabanka" sāk piedāvāt kredītus daudzdzīvokļu māju renovācijai un energoefektivitātes uzlabošanai// Internets – <http://www.bns.lv>, 21 aprīlis 2004.gads.
61. BNS: FKTK dod "Nordea" iespēju pārdot atlikušās īstermiņa parādzīmes 7,3 miljonu latu apjomā, 16 aprīlis 2004.gads.
62. BNS: Prese: Vairākums izvēlas ārvalstu valūtas (Diena), 16 aprīlis 2004.gads.
63. BNS: Prese: Kredīti studentiem pieejamāki (Diena), 20 aprīlis 2004.gads.
64. LETA, Šrēders brīdina jaunās ES dalībvalstis radikāli nesamazināt nodokļus/ Internets – <http://www.leta.lv>, 16.04.2004.gads.

65. Melns uz mūžu// 23.02.2004 Diena: - 01.01.2004
66. Sākumposms privātpersonu kreditēšanā ir tirgus analīze un prioritāšu noteikšana// LETA, Rīga, 05.01.2003.g.
67. Valdniece K. Mērķis skaidrs: labklājīga un attīstīta Latvija/Dienas Bizness – 2000.g. 23.novembris, 7 lpp.
68. Lelde Timma- Ekonomika un bizness, Neatkarīgā Rīta Avīze, 2001.gada 4.jūnijs
69. "The Nordic Banking crises" – IMF, 1998.gads.aprīlis.
70. "Bank Failures in Nordic Countries" – Mats A.Josefsson, "Bank Failure Case Histories".
71. Pazarbasiolu C., "Finland in the Aftermath of the Banking Crisis" –IMF, 1997.gads, septembris.
72. "The Finnish Banking Crisis and Its Handling" – P.Nyberg;V.Vihriala, Bank of Finland discussion papers, 1994.gads, jūlijs.
73. "FINANCIAL MARKET FRAGILITIES IN LATIN AMERICA" IMF WORKING PAPER, 1994.gads, oktobris.
74. "MEXICO'S BALANCE-OF-PAYMENTS CRISIS", International Finance Discussion Papers, No 545, 1996.gads, marts.
75. Lindgren J., Garcia G., Saal M.I., "BANK SOUNDNESS AND MACROECONOMIC POLICY", International Monetary Fund, 1997.gads.
76. "NATIONAL BANK OF POLAND", International Monetary Fund, 1996.gads, oktobris.
77. Guļakēviča L. "Polijas Nacionālā banka atkal "pietur" zlotu", prese,1998.g.07.04.
78. Guļakēviča L., "POLIJAS Nacionālā banka uz kara takas", prese, 1997.g.23.septembris.
79. A/s "Hansabanka" npublicētie materiāli.

Maģistra darbs „Privātpersonu kreditēšana komercbankās” izstrādāts LU Ekonomikas un vadības fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Jurijs Stepanovs _____

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītājs: Dr.oec.asoc.profesors Aleksandrs Gutkins _____

Recenzents: Dr.habil.eng.profesors Nikolajs Nečvaļs _____

Darbs iesniegts Finanšu institūtā

Metodiķe: Zoja Rjabeca _____

Darbs aizstāvēts maģistra gala pārbaudījuma komisijas sēdē

_____. prot. Nr. _____, vērtējums _____

Komisijas sekretārs: docents Vadims Danovičs _____